

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE METODU

Yüksek Lisans

MUHAMMET AKDOĞAN

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE METODU

Yüksek Lisans

MUHAMMET AKDOĞAN

Tez Savunma Jürisi

- Tez Danışmanı : Prof. Dr. Gülgün UYAR
- Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Şeyma ÖZKAN
- Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ümit ESKİN

İSTANBUL, 2024

ÖZET

HZ. PEYGAMBER'İN TEZKIYE GÖREVİ VE METODU

Allah, Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar gelmiş olan bütün toplumlara onları düzeltmek için peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler gönderildikleri toplumu ilmi açıdan, sosyal açıdan, hukuki açıdan ve ahlaki açıdan düzeltmek için gayret sarf etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in farklı bölümlerinde Allah bize peygamberlerin gönderiliş amaçlarından bahsederken “And olsun, Allah, müminlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.” (Ali İmran 3/164) diye buyurmuştur. Peygamberlerin gönderildiği toplumu arındırıp tertemiz yapma görevine tezkiye adı verilir. Bu tez de ise Hz. Peygamber'in tezkiye metodu, toplumu tezkiye ederken neler yaptığı, nasıl yaptığı ve uyguladığı metodun o zamanki toplumda nasıl karşılık bulduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Hz. Peygamber'in tezkiye görevi de farklı şekillerde tezahür etmekteydi. Örneğin bunlardan biri insanları arındırmak için onları temizleyecek amellere özendirip teşvik etmesidir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in tezkiye metodunu örneklik, ilahi emir ve yasakları tebliğ etmek, nasihat ve dua, eleştiri ve ikaz, tasdik, özendirme ve teşvik, istiğfar dileme olmak üzere yedi başlık altında inceleyeceğiz. Hz. Peygamber'in tezkiye metodunu araştırırken ilk önce bize rehber niteliğinde olan Bakara 129 ve 151, Âl-i İmran 164 ve Cuma 2. âyetlerinin tefsirlerini birçok farklı kaynaktan araştıracağız. Daha sonra ilk İslâm Tarihi kaynaklarını inceleyeceğiz. Ardından temel hadis kaynaklarından çalışmamıza ışık tutacak örnekler arayacağız. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz verilere dayalı tasnif ve tahliller yaparak İslâm Tarihinde Hz. Peygamber'in tezkiye görevini nasıl ifa edildiği açıklığa kavuşmuş olacaktır. Daha önce bu konu özelinde herhangi bir yüksek lisans veya doktora tezinin yapılmamış olmasından dolayı çalışmamız literatürde bulunan boşluğu kapatır nitelikte olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Tezkiye, Arındırma, Örneklik, Ahlak.

ABSTRACT

TAZKIYAH DUTY AND METHOD OF THE PROPHET

Allah has sent prophets to all societies from Adam to Muhammad to guide them towards righteousness. These prophets aimed to reform their communities in intellectual, social, legal, and moral dimensions. The Qur'an highlights this purpose: "Indeed, Allah has done the believers a 'great' favour by raising a messenger from among them reciting to them His revelations, purifying them, and teaching them the Book and wisdom. For indeed they had previously been clearly astray." (Âl-i Imran 3:164). The task of purifying society, called tazkiyah, was a key responsibility of the prophets. This study focuses on the purification method of the Prophet Muhammad, examining his strategies and how they were received by his society. His tazkiyah efforts included encouraging righteous actions that led to inner purification. We will explore the Prophet's tazkiyah method through several aspects: role modeling, communicating divine commands, offering advice, giving warnings, confirming faith, encouraging good deeds, and seeking forgiveness. To understand the Prophet's method, we will first analyze the exegesis of key verses such as Baqarah 2:129, Âl-i Imran 3:164, and Jumuah 62:2. We will then examine early Islamic historical sources and consult fundamental hadith collections for relevant examples. Through categorizing and analyzing this data, we aim to clarify how the Prophet fulfilled his tazkiyah duty in early Islamic history. This research will fill a gap in the current literature, as no master's or doctoral theses have yet addressed this specific topic.

Keyword: The Prophet, Tazkiyah, Cleanse, Exemplary, Morality.

ÖNSÖZ

İslâm'ın temel yapı taşlarından biri olan tezkiye, Hz. Peygamber'in rehberliğinde şekillenen bir süreçtir. Peygamber Efendimiz, Allah'tan aldığı emirler doğrultusunda ve O'nun yardımıyla bu önemli görevi ifa etmiştir. Hz. Peygamber'in tezkiye görevi, insanları şirkten kurtarıp Allah'a inanmaya yönlendirmek, Müslümanları Allah'a yakınlaştırmak, onları hatalarından döndürmek ve günahlarının affedilmesi için gayret göstermek suretiyle gerçekleşmiştir. Ancak, tezkiyenin tek işlevi insanları Allah'a yakınlaştırmak değildir. Bunun yanı sıra, insanların ahlaki değerlerini yükselterek, aralarındaki problemleri ortadan kaldırmayı ve toplumsal barış ile huzuru sağlamayı da amaçlamıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber, insanları tezkiye etmek için çeşitli metotlar geliştirmiş ve bu yöntemleri uygulamıştır. Bunun yanı sıra sahâbeyi de tezkiye konusunda teşvik ederek, kendisini örnek almalarını istemiştir.

Çalışmamız, bir giriş, iki bölüm, sonuç ve kaynakça'dan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde öncelikle tezin konusu ve yazılış amacı ele alınmış, ardından tezin hazırlanmasında kullanılan yöntemler açıklanmıştır. Ayrıca, tezde yararlanılan literatürün genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Birinci bölümde, 'tezkiye' kavramının sözlük anlamı belirtilmiş ve İslâmi ilimlerin farklı alanlarında nasıl kullanıldığı açıklanmıştır. Daha sonra, 'İslâm Tarihinde Bir Terim Olarak Tezkiye' başlığı altında, bu kavramın genellikle Hz. Peygamber'in vazifesini ifade eden bir terim olarak kullanılmadığı, daha çok tasavvufla iç içe geçtiği vurgulanmıştır. Ancak İslâm tarihindeki tezkiyenin farklı bir anlam taşıdığı ve bu yüzden ayrı bir başlık altında incelenmesi gerektiği detaylarıyla anlatılmıştır. Bölümün sonunda ise Kur'ân-ı Kerîm'de tezkiye ile ilgili çalışmalara ışık tutan âyetlerin tefsirleri incelenerek yorumlanmıştır.

İkinci bölümde, önce Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi kişiliği üzerinde durulmuş ve bu kişiliğin insanları etkilemedeki rolü değerlendirilmiştir. Daha sonra ilgili âyetlerin tefsirleri ve yapılan araştırmalar sonucunda, Hz. Peygamber'in insanları tezkiye etmek üzere kullandığı on bir metot belirlenmiş ve bu metotlar örneklerle açıklanmıştır. Aslında Hz. Peygamber'in her davranışında ve sözünde bir tezkiye örneği bulmak mümkündür. Ancak, çalışmanın somut verilere dayanması amacıyla seçilen örneklerin çoğunluğu, Hz. Peygamber'in yaptığı eylemler veya söylediği sözlerin muhatap üzerinde nasıl etkiler yarattığını ve bu kişilerin Hz. Peygamber'in arzuladığı şekle nasıl büründüklerini açıkça ortaya koyan olaylardan oluşmaktadır.

Sonuç bölümünde ise ulaşılan veriler değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar aktarılmıştır. Son olarak, bu çalışmayı okuyan ve konuyu daha derinlemesine araştırmak isteyenler için önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışma boyunca birçok değerli kişi bana destek ve yardımda bulunmuştur. Öncelikle, yaptığı konuşmalarla bana ilham kaynağı olan kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa Fayda'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tezin şekillenmesinde ve bu aşamaya gelmesinde bana yol gösteren, değerli danışmanım Prof. Dr. Gülgün Uyar'a minnet ve şükranlarımı ifade etmek isterim.

Çalışmamı inceleyerek kıymetli geri bildirimleriyle beni destekleyen ve her aşamada yardımlarını esirgemeyen jüri üyelerim Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Şeyma Özkan ve Dr. Öğr. Üyesi Ümit Eskin'e de teşekkür ederim. Bununla birlikte, bu süreçte yardımlarını esirgemeyen muhaddis Dr. Muhammed Avvame, Dr. Muhyiddin Avvame ve Avvame Kütüphanesi çalışanlarına gönülden şükranlarımı sunarım.

Tezimi tekrar tekrar okuyarak tashih sürecinde bana yardımcı olan değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Muhammed İbrahim Aydın ve Arş. Gör. Muhammet Furkan Özkaldı'ya teşekkürlerimi borç bilirim. Son olarak, bu süreçte bana maddi ve manevi olarak her daim destek olan ve arkamda duran aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım

Muhammet Akdoğan

Üsküdar, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	9
A. Amaç ve Konu	9
B. Yöntem.....	9
C. Literatür Değerlendirmesi.....	10
D. Tezkiye Kavramı ve Mahiyeti.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM	19
HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE METODU	19
A. Örneklik	20
1. Hz. Peygamber'i Örnek Almanın Gerekliliği.....	21
2. Sahâbenin Hz. Peygamber'i Örnek Alışı.....	24
3. Sahâbenin Hz. Peygamber Örnekliği İle Tezkiye Oluşu	27
B. İlahi Emir ve Yasakları Tebliğ Etmek	28
C. Nasihat ve Öğüt Verme	33
D. Dua Etmek.....	35
E. Eleştiri ve İkaz	41
F. Özendirme ve Teşvik.....	47
G. İstiğfar Dileme	53
H. Mucize Gösterme	55
İ. Zekât ve Sadaka Alma.....	59
J. Had Uygulama	62
İKİNCİ BÖLÜM.....	66
HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYESİ VE MUHATAPLARININ DÖNÜŞÜMÜ	66
A. Müslüman Olmayanlara Etkisi.....	66
1. Müşrikler.....	66
2. Ehl-i Kitap	68
B. Ashabın Hz. Peygamber Etrafında Kenetlenmesi.....	71
1. Sadakat ve Bağlılık	71
2. İstişare.....	73

C. Tezkiyenin Ashab Vasıtasıyla Tezahürü	74
1. Vekiller	74
2. Davet Elçileri	75
3. Öğretmenler	76
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	83

KISALTMALAR

APJIR	Academic Platform Journal of Islamic Research
b.	bin, ibn (Oğlu)
b.y.	Basım Yeri Yok
bkz.	Bakınız
bt.	Binti (Kızı)
c.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
Hız.	Hazreti
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
ts.	Tarihsiz
vd.	ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

A. Amaç ve Konu

Hiz. Peygamber'in tezkiye görevinin etraflıca inceleneceği bu tez çalışması birden fazla hedef ve amaca dayanmaktadır. Bunlardan birisi, Hiz. Peygamber'in "tezkiye etme, arındırma" diyebileceğimiz gerçek anlamda bir görevinin olduğunu ortaya koymaktır. Yani Hiz. Peygamber insanları tezkiye etmeyi, amaçsız şekilde sadece onlara yardım etmek için değil de aynı zaman da peygamberliğinin bir gerekliliği olarak ona verilmiş olan görev doğrultusunda gerçekteştirmektedir.

Bir diğer amaç ise, Hiz. Peygamber'in bu görevi nasıl ve hangi yöntemlerle yerine getirdiğini ortaya koymak, tezkiye sürecinin nasıl işlediğini bir örnek olarak okuyuculara sunmaktır. Bu bağlamda, Hiz. Peygamber'in tezkiye görevi için uyguladığı metotlar detaylandırılacak ve bu uygulamanın Hiz. Peygamber dışındaki kişiler tarafından ne ölçüde uygulanabilir olduğu araştırılacaktır. Özellikle Hiz. Peygamber'in tezkiye görevini yerine getirirken toplum üzerindeki etkisi, bu görevin o dönemde nasıl karşılandığı ve toplumun ne şekilde etkilendiği gibi sorular da çalışmamızda cevaplanmaya çalışılacaktır.

Tezin bir diğer hedefi, tezkiye kavramının insan hayatındaki önemini ve gerekliliğini vurgulamaktır. Tezkiye olmayan bir hayatın ne tür zorluklara yol açacağına işaret edilecek ve bu kavramın modern dünyada da geçerliliğini nasıl koruduğu tartışılacaktır. Bu çerçevede, Hiz. Peygamber'in Allah'ın âyetlerini tebliğ etme, Kur'ân'ı ve hikmeti öğretme ve tezkiye etme görevleri hakkında pek çok çalışma bulunmasına rağmen, Hiz. Peygamber'in tezkiye görevi ile ilgili yapılan araştırmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile literatürdeki bu eksikliği doldurmayı amaçlıyoruz. Çalışmamız, tezkiye kavramını hem teorik hem de pratik açıdan inceleyerek, bu görevin Hiz. Peygamber'in peygamberlik misyonundaki yerine ve toplum üzerindeki etkisine dair yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

B. Yöntem

Çalışmamızın yöntemi hakkında bilgi verecek olursak, öncelikle konuyu belirlemek amacıyla yapılan araştırmalar esnasında Kur'ân'daki Bakara sûresi 129 ve 151, Âl-i İmran sûresi 164 ve Cuma sûresi 2. âyetlerinde Hiz. Peygamber'in gönderiliş amacının Allah'ın âyetlerini tebliğ etmek, Kur'ân'ı ve hikmeti öğretmek, aynı zamanda tezkiye görevini yerine getirmek olduğuna dair vurgular dikkat çekmiştir. Bu âyetlerde geçen "tezkiye" kavramı üzerine odaklanmaya karar verilmiştir.

Bu karar aşamasından sonra, konuya ilişkin literatürde daha önce yapılmış tez çalışmaları araştırılmış ve yeterli düzeyde tatmin edici bir sonuç elde edilememiştir. Tezler üzerinde yapılan bu incelemeyi takiben, konuyla alakalı olarak yazılmış kitaplar ve akademik makaleler taranmış, bu süreçte çalışmamıza katkı sağlayabilecek nitelikteki kaynaklar tespit edilmiştir. Elde edilen bu kaynakların incelenmesiyle araştırma daha da derinleştirilmiştir.

Çalışmayı temellendirmek adına, öncelikle adı geçen dört âyetteki tezkiye kavramının içeriğini anlamak amacıyla ilk dönem tefsir kaynaklarından başlayarak, günümüz tefsir eserlerine kadar birçok tefsir kitabı incelenmiştir. Bunun yanı sıra, İslâm tarihi ve hadis ilimlerinin klasik kaynaklarına da yönelinmiştir. Bu kaynaklar üzerinden çıkarımsal analiz yapılmış ve çalışmamız için uygun bir metodoloji oluşturulmuştur.

Bu süreç boyunca, elde edilen bulguların analizi ve yorumlanmasıyla tezimizdeki temel argümanlar güçlendirilmiş, kaynak metinlerin derinlemesine incelenmesiyle tezkiye kavramının Hz. Peygamber'in misyonundaki yeri daha da belirgin hale getirilmiştir.

C. Literatür Değerlendirmesi

Tezkiye kavramını ıstılahî olarak üçe ayırabiliriz. Bu kavram Tasavvuf, Fıkıh ve İslâm Tarihi ilimlerine göre farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Tasavvuf ilmine göre tezkiye, insanın nefsinin her türlü dünyevi zevk ve kötülüklerden arındırıp Allah'a ulaşma çabasıdır. Fıkıh terimi olarak tezkiye, şahidin adalet vasfını taşıyıp taşımadığının hâkim tarafından soruşturulmasını ifade eder. İslâm Tarihi açısından tezkiye ise Hz. Peygamber'in insanları şirkten İslâm'a döndürmesi, onları günahlardan arındırması ve insanlara nefisleri ile mücadele etme yöntemini öğretmesidir.

Çalışmamızla ilgili araştırma yaparken, öncelikle İbn Hişâm'ın *es-Sîre* isimli eserinden, ardından ise İbn Sa'd'ın *et-Tabakât* isimli eserinden yararlanılmıştır. Bu iki önemli kaynak, Hz. Peygamber'in hayatını ve faaliyetlerini detaylandıran temel referanslar olarak çalışmamızda önemli bir rol oynamıştır. Bu eserler üzerinde yaptığımız incelemelerde, belirlediğimiz konu başlıklarına göre Hz. Peygamber'in insanları tezkiye ettiği ve bu tezkiye sürecinin sonuçlarının aktarıldığı olayları seçmeye özen gösterdik.

Daha fazla örnek ve olguya ulaşmak amacıyla ise hadis kitaplarından faydalanılmıştır. Hadis kitapları, Hz. Peygamber'in tezkiye görevini nasıl yerine getirdiğine dair daha geniş bir veri seti sunmuş ve çalışmamıza derinlik kazandırmıştır.

Hız. Peygamber'in tezkiye görevi ile alakalı tez araştırması yapıldığında ne yüksek lisans düzeyinde ne de doktora düzeyinde bu konuyla alakalı, yakın ilişkili herhangi bir çalışmaya

rastlanılmamıştır. Fakat Hz. Peygamber'in bir görevi olarak değil de direkt tezkiye kavramının kuşattığı alanlar ile alakalı bazı yüksek lisans tezleri mevcuttur. Bu tezler ve içerikleri sırasıyla şu şekildedir:

1. “Şa‘râvî’nin Nefis Tezkiyesi İle İlgili Görüşleri”¹ başlıklı yüksek lisans tezinin içeriği modern bir müfessir olan Şa‘râvî’nin nefis tezkiyesi ile ilgili görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmacı, Şa‘râvî’nin kalp, nefis, ruh, sabır, ihlas, sıdk, şirk, küfür, riya, nifak gibi temel kavramları âyetlerden hareketle nasıl açıkladığını, modern dönem tartışmalarına ne kadar girip girmediğini ve günümüz insanına özellikle bu açılardan Kur’ân’ı nasıl anlattığını derinlemesine incelemiştir.

2. “Kur’ân’da Tezkiye”² başlıklı yüksek lisans tezinin muhtevası ise Kur’ân’ın maddi, manevi, sosyal, ekonomik, ahlaki ve zihni yönlerden nasıl bir temizlik amaçladığıdır.

3. “Din Eğitiminin Bireyin Arınma Sürecine Etkisi”³ başlıklı yüksek lisans tezi ise tezkiyenin çeşitli anlamları içerisinde arınma ve olgunlaşma anlamı üzerinde durmuş, diğer anlamları ise kapsam dışı bırakmıştır. Ayrıca tezkiye kavramının din eğitimi adına sunabileceği imkânlar, yüksek din öğretiminin yapıldığı ilahiyat fakülteleri ile sınırlandırılmıştır.

4. “Din Eğitiminde Kur’ân’a Göre Tezkiye Kavramı”⁴ başlıklı yüksek lisans tezi ise tezkiyeyi önce kavramsal daha sonra boyutları açısından ele alıp din eğitiminde tezkiyeyi sağlamak için yapılacak faaliyetler konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunu yaparken de nefis ve şeytan gibi içsel faktörler ve çevre gibi dışsal faktörlerin etkililiğine değinmiştir.

Konumuz ile alakalı günümüzde telif edilmiş eserler ise şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak *Görev ve Yetkileri Açısından Hz. Peygamber*⁵ isimli Muhammed Emin Yıldırım’ın kaleme aldığı Hz. Peygamber’in tezkiye görevini bildiren dört âyetten yola çıkarak hazırlanmış olup tebyin, tebliğ, davet, talim ve tezkiye olmak üzere beş başlık çerçevesinde konu ele alınmıştır. Biz ise bu eserin sadece konumuz ile alakalı Hz. Peygamber’in tezkiye görevinin anlatıldığı “Tezkiye” başlıklı bölümünden yararlanmış bulunmaktayız. Ayrıca, çalışmamızın başlıklandırılması sırasında Muhammed Emin Yıldırım’ın eserinde uyguladığı listeleme metodundan büyük ölçüde ilham alınmış ve tezimizin sistematigi bu yöntemden esinlenerek oluşturulmuştur.

*Allah’ın Emriyle Siyer Başlar*⁶ başlıklı eserinde Mustafa Fayda, giriş bölümünde nefsin arındırılması ve Hz. Peygamber’in müzekki’n-nüfus görevinden bahsedip bu konu üzerindeki

¹ Halid Mustafa, *Şa‘râvî’nin Nefis Tezkiyesi ile İlgili Görüşleri* (Çukurova Üniversitesi, Thesis, 2019).

² Ömer Arif Kelkit, *Kur’ân’da Tezkiye* (Ankara Üniversitesi, Thesis, 1999).

³ Şeyma Ecertaş, *Din Eğitiminin Bireyin Arınma Sürecine Etkisi (Tezkiye) İlahiyat Fakültesi Örneği* (Marmara Üniversitesi, 2020).

⁴ Sibel Kılıç, *Din Eğitiminde Kur’ân’a Göre Tezkiye Kavramı* (Marmara Üniversitesi, 2019).

⁵ Muhammed Emin Yıldırım, *Görev ve Yetkileri Açısından Hz. Peygamber* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018).

⁶ Mustafa Fayda, *Allah’ın Emriyle Siyer Başlar* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022).

Çalışmaların yetersizliğine değinmiştir. Biz de çalışmamızın temellerini Prof. Dr. Mustafa Fayda'nın verdiği bilgiler ışığında inşa etmiş bulunmaktayız.

Son olarak Kuramer yayınlarından çıkan, içerisinde çeşitli makalelerin toplandığı ve editörlüğünü de Prof. Dr. Bünyamin Erul'un üstlendiğı *Kur'ân Sünnet İlişkisi Kur'ân'da Risâlet ve Sünnet'in Teşrii Değeri*⁷ isimli eserdeki makalelerden konumuz ile alakalı olan "Hz. Peygamber'in Görevleri (Tebliğ, Beyân, Da'vet, Teşri, Ta'lim ve Tezkiye)"⁸ başlıklı Prof. Dr. H. Musa Bağcı'nın makalesinin Tezkiye kısmından da faydalanmış bulunmaktayız.

Araştırmalarımız neticesinde ulaştığımız makalelerden Prof. Dr. Mustafa Ünver'e ait olan, "Kur'ân'ın Tezkiye Prensibine Bir Bakış"⁹; Dr. Saffet Halilovi'in, "İslâm'da 'Nefs' Tezkiyesinin Önemi"¹⁰ ve Tuncay Aksöz'ün "İnsan Benliğinin Arınması"¹¹ başlıklı makaleleri insanın kendini nasıl tezkiye etmesi gerektiğı üzerinde durmaktadır. Ancak bizim çalışmamızın konusu Hz. Peygamber'in tezkiye görevi ve metodu olduğundan dolayı bu makaleler çalışmanın kapsamı dışında değerlendirilmiştir. Bu sebeple adı geçen makalelerden yararlanmayı uygun bulmadık.

Diğerk taraftan Prof. Dr. Ramazan Altıntaş'a ait olan "İmâm-ı Mâtürîdî'nin Tezkiye Kavramı ve Mahiyetine Yönelik Yaklaşımı"¹² isimli makalesini İmam Matüridi'nin bir tefsirci olması ve Hz. Peygamber'in tezkiye görevinin getiğı âyetlerin de yorumlanması ve bu konulara makalede de yer verilmesinden ötürü çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Prof. Dr. Sami Kılınlı'nın "Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın Gönderiliş Gayelerinden Biri olarak Tezkiye"¹³ başlıklı makalesinde ise bizim de konumuzun temelini oluşturan dört âyet çeşitli müfessirlerin tefsirleri üzerinden yorumlanmıştır.

Prof. Dr. Muammer Bayraktutar'ın "Kur'ân Bağlamında Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Yetkisi"¹⁴ isimli makalede ise bizim konumuza benzer bir çalışma yapılmış ancak biz bu makaleden farklı olarak Hz. Peygamber'in tezkiye etme metodunu da ortaya koymaya çalışacağız. Bu makalede ise daha çok insanların Hz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmak için yapması gerekenlerden bahsedilmiştir.

⁷ Bünyamin Erul (ed.), *Kur'ân - sünnet ilişkisi: Kur'ân'da risâlet ve sünnet'in teşrii değeri* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020).

⁸ H. Musa Bağcı, "Hz. Peygamber'in Görevleri (Tebliğ, Beyan, Davet, Teşri, Talim ve Tezkiye)", *Kur'ân - sünnet ilişkisi: Kur'ân'da risâlet ve sünnet'in teşrii değeri*, ed. Bünyamin Erul (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020).

⁹ Mustafa Ünver, "Kur'ân'ın Tezkiye Prensibine Bir Bakış", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 1/1-2 (2006), 96-104.

¹⁰ Saffet Halilovi, "İslâm'da 'Nefs' Tezkiyesinin Önemi", *Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu II* (2017), 501-516.

¹¹ Tuncay Aksöz, "İnsan Benliğinin Arınması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/31 (2015), 81-101.

¹² Ramazan Altıntaş, "İmâm-ı Mâtürîdî'nin Tezkiye Kavramı ve Mahiyetine Yönelik Yaklaşımı", *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. yy. Medeniyet Merkezi Konya I* (2020), 60-66.

¹³ Sami Kılınlı, "Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın Gönderiliş Gayelerinden Biri Olarak Tezkiye", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* V/2 (2021), 604-633.

¹⁴ Muammer Bayraktutar, "Kur'ân Bağlamında Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Yetkisi", *Academic Platform Journal of Islamic Research (APJIR)* 6/2 (2022), 251-276.

D. Tezkiye Kavramı ve Mahiyeti

Kur’ân-ı Kerîm’de tezkiyeyi Hz. Peygamber’in peygamberlik görevlerinden biri olduğunu belirten dört tane âyet bulunmaktadır. Bunlar:

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

“Rabbimiz! Onlara içlerinden bir peygamber gönder de onlara senin âyetlerini okusun, kitap ve hikmeti öğretsin ve onları günahlardan arındırıp tertemiz yapsın. Muhakkak ki, kudretine karşı gelinmeyen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olan ancak sensin.”¹⁵

كَأَازْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾

“Nitekim size içinizden bir peygamber gönderdik. O, size âyetlerimizi okuyor, sizi günahlardan temizliyor, size kitap ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”¹⁶

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَأَنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ

لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

“Gerçekten Allah, içlerinden bir Peygamber seçip kendilerine göndermekle mü’minlere büyük bir lutfu bulunmuştur. O Peygamber onlara Allah’ın âyetlerini okuyor, onları her türlü kötülüklerden temizliyor, onlara kitap ve hikmeti öğretiyor. Bundan önce onlar, hiç şüphesiz apaçık bir sapıklık içinde idiler.”¹⁷

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَأَنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ

مُبِينٍ ﴿٢﴾

“O Allah ki, ümmîlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları her türlü günah kirlerinden temizleyip arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir peygamber göndermiştir. Oysa onlar, daha önce apaçık bir şaşkınlık ve sapıklık içindeydiler.”¹⁸

Bakara 129 ve 151, Âl-i İmran 164 ve Cuma sûresi 2. âyetlerdir. Hz. Peygamber’in tezkiye görevini daha iyi anlayıp sınırlarını oluşturmak adına yetmiş dört adet tefsiri inceledik. Bunun sonucunda varmış olduğumuz bulgular şu yöndedir:

¹⁵ el-Bakara 2/129.

¹⁶ el-Bakara 2/151.

¹⁷ Âl-i İmrân 3/164.

¹⁸ el-Cuma 62/2.

Tefsirlerin hepsine göre tezkiye, temizlemek ve arındırmak manasındadır. Ayrıca kök itibarıyla kendisinde artma ve büyüme manalarını barındırır. Taberi yukarıdaki âyetlerdeki تَزَكَّى kelimesini şu şekilde açıklamıştır: O Peygamber ümmetini şirkten, putlara tapmaktan temizler ve Allah’a olan taat ve ibadeti onların arasında arttırarak onları kalkındırır.¹⁹

İbn Abbas’tan gelen rivayete göre Hz. Peygamber insanları onlardan zekât almakla, onları Allah’ın taat ve ibadetine teşvik etmekle ve aralarında ihlası yaymakla tezkiye etmektedir.²⁰

Semarkandi tefsirinde geçtiği üzere Hz. Peygamber ümmetini küfürden ve şirkten arındırır. Bir görüşe göre de onlara zekât vermelerini emrederek mallarını (haramdan ve manevi kirlilerden) temizlemelerini sağlar.²¹

Maverdi ise tezkiyenin iki manaya geldiğini, birincisinin şirkten ve putlara tapmaktan arındırması, ikincinin ise dini amellerle onları temizlemesi olduğunu söyler. Zira onlar bu amellere tabi oldukları vakit Allah katında temizlenmiş kimselerden sayılmıştır.²²

Cübbai âyette geçen tezkiyeyi Hz. Peygamber’in ümmetini, onları temizlemeye vesile olacak amellere çağırması şeklinde yorumlarken ümmet iman edip salih amel işledikleri takdirde onların temiz olduklarına Hz. Peygamber’in şahit olması manasında da düşünülebileceğini ifade etmiştir.²³

Beğavi tezkiyenin şirkten ve günahlardan arındırma manasında olduğunu söyleyip İbn Keysan’ın şu görüşünü nakletmiştir: “Tezkiye bir kimsenin adaletli olduğuna şahitlik edip referans olmaktır. Ümmet, Peygamber’inin dini tebliğ ettiğine şahitlik ettiği vakit Hz. Peygamber de ümmetine referans olacaktır.”²⁴

Fahredden er-Razi de tezkiyeyi şöyle tefsir etmiştir: “Bilmiş ol ki Hz. Peygamber’in mükelleflerin batınlarında tasarruf etmeye gücü yoktur. Gücü olduğunu düşünsek bile buna asla karışmaz. Aksi takdirde arınma mükelleflerin ihtiyarı ile değil de cebr ile gerçekleşirdi. Bunu anladıktan sonra tezkiye iki farklı şekilde ifade edilir. Birincisi Hz. Peygamber’in tilavetinin, Kur’ân ve hikmet öğretmesinin ümmeti temizlemesine vesile olmasıdır. Bunu yaparken Hz. Peygamber vaatlerde bulunarak, ikaz ederek, vaaz-u nasihat ederek ve tekrar tekrar öğütlerde bulunarak ümmetini arındırmaya çalışmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber insanların hissiyatlarının iman ve salih amele yönelmesi

¹⁹ Ebû Ca’fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fi Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü’r-Risâle, 1420/2000), 3/88.

²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fi Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 3/88.

²¹ İmâmü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Ebû’l-Leys Semerkandî, *Bahrü’l-Ulûm*, thk. Maḥmûd Mataracı (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 1/94.

²² Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdîrahîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/192.

²³ Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali et-Tûsî, *et-Tibyân fi Tefsîri’l-Kur’ân* (Beyrut: Daru İhyâi’t-Türasi’l-Arabi, ts.), 1/467.

²⁴ Ebû Muhammed Muhiyyüssüne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl fi Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997), 1/152.

için birçok tezkiye yöntemine başvurmuştur. İkinci mana ise kıyamet günü Hz. Peygamber'in, ümmetinin temiz olduğuna şahitlik edecek olmasıdır. Birinci mana daha uygundur çünkü âyetin öncesiyle daha fazla uyuşmaktadır.”²⁵

Tefsirlerden anlaşıldığına göre tezkiye birisinin adil oluşuna şahit olma manasının yanı sıra hem şirkten hem küfürden hem de günahlardan arındırıp ibadet ve taatle bezeme manasına gelmektedir. Yine tefsirlerde Hz. Peygamber'in bu tezkiyeyi nasıl gerçekleştirdiğine dair bazı yöntemlerden bahsedilmiştir. Bunlar Kur'ân tilaveti, Kur'ân ve hikmet öğretimi, nasihat ve öğüt verme, ihlası aşılama, zekât alma, teşviklerde ve ikazlarda bulunma şeklinde sıralanabilir.

Tefsirlerden sonra tezkiyenin anlamına sözlüklerden baktığımızda kelimenin zekâ (زكاة) kökünden ortaya çıkan bir kavram olduğu görülmektedir. Manası: “İçerisinde var olan potansiyeli ortaya çıkarmak, verimini artırmak, bereketlendirmek ve arındırmak” tır.²⁶ İçerdiği anlamlardan ötürü kişinin malî yükümlülüğünü ifade eden zekât tabiri de aynı kökten gelen bir kelimedir. Zekât malın manevi açıdan arındırılması, temizlenmesi ve netice itibari ile bereketlenmesini sağladığı için böyle isimlendirilmiştir.

Bununla birlikte fıkıh ilminde “Tezkiye” kavramı incelendiği zaman karşımıza üç farklı terim anlamı çıkmaktadır. Birinci olarak mahkemede şahitlik yapacak kişinin adalet vasfının soruşturulması, kişinin durumunu onu tanıyanlara sorarak saptama manasına gelen terimdir.²⁷ Burada fıkıh alimleri tezkiyeyi açık ve kapalı tezkiye olarak ikiye ayırmışlardır. Açık tezkiyede kişinin durumunu, onu tanıyanlara herkesin önünde sorulması ve cevap alınmasıdır. Kapalı tezkiyede ise kişinin durumunu, onu tanıyanlara gizlice sorularak gizliden cevap alınmasıdır.²⁸

İkincisi ise vefat edenleri yaptıkları iyilikler ile anmak, arkasından güzel şeyler söyleyerek, onun hakkında iyi olan özellikleri anlatarak onun dua niyeti ile arındırılmasıdır. Vefat eden kişinin hayır ve hasenatlarını anmak, öldüğünde simasındaki nurlanmayı veya güzel kokuyu anlatmak müstehap görüldüğü için böyle yapılması tavsiye edilmiştir.²⁹

Üçüncü olarak ise hayvanların hayatlarının İslâmî usullere uygun şekilde sonlandırılmasını ifade eden terimdir.³⁰ Bu başlık altındaki tezkiye boğazlamak anlamında olup dinde bunun iki yöntemi vardır. Birincisi hakîki ve ihtiyarî tezkiyedir. Bu da hayvanı İslâmî usullere uygun şekilde keskin bir

²⁵ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberîstânî Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 1/59-60.

²⁶ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, thk. Muhammed Abdülvehhab - Muhammed es-Sadık el-Ubeydi (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997), 6/64-65.

²⁷ Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr Merginani, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, thk. Muhammed Muhammed Tamir - Hafız Aşur Hafız (Kahire: Dârü's-Selam, 2000), 3/118.

²⁸ Ahmed Fethi Behnesi - Yılmaz Fidan, “İslâm Hukukunda Şahitlerin Adalet Soruşturması: Tezkiye”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XI/3 (2011), 231-239.

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 547.

³⁰ Mehmet Şener, “Hayvan (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/96.

aletle boğazlamaktır. İkincisi ise hükmî ıztırârî tezkiyedir. Bu da avın aldığı yaradan ibarettir. Bir ay, şartlarına uygun olarak bu yaradan ölürse, boğazlanmış sayılır.³¹

Tasavvufta tezkiye, insanın nefsini heva ve heveslerinden arındırarak kalp ve ruhunu maddi ve manevi kötülüklerden temizlemesi anlamına gelir.³² Bu süreç, insanın Allah’a yakınlaşması ve manevi olgunluğa erişmesi amacıyla yapılan bir içsel temizliktir. Tasavvufun amacı da bu arınmaya ulaşmaktır. Tezkiyenin ilk adımı takva, yani Allah’a karşı sorumluluk bilinci içinde yaşamak ve O’nun emir ve yasaklarına titizlikle riayet etmektir. Bir sonraki adım ise ahlakı güzelleştirmektir. Güzel ahlak, talim, temrin ve terbiye ile kazanılır.

Terbiye, insanın doğasında bulunan veya nefsin etkisiyle oluşan kötü huyları yok edip yerlerine iyi huyları sabit hale getirmek demektir. Bu, insanın hem Allah’ın emirlerine uygun hareket etmesi hem de Hz. Peygamber’in örnek davranışlarını takip etmesi ile olur. İnsan, nefsinin vesveselerine kapılmayıp, şeytanın kötülüklerinden uzak durarak Allah’a ve Resûlü’ne daha çok yaklaşır. Tasavvufçulara göre bu, Allah’ın sevdiği bir kul olmanın yoludur.

Tezkiyenin özü, itaat ve örneklikle başlar. Allah’ın sevdiği kullarına itaat eden ve onları örnek alan kişi, Allah’ın rahmetine ve bağışlamasına nail olur. En büyük örneklik ise Hz. Peygamber’e gösterilen itaattir. Allah, bu itaati şu âyette vurgulamıştır: “Resûlüm! De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”³³ Bu âyet, Hz. Peygamber’i örnek olarak yapılan tezkiyenin insanın ruhunu, kalbini ve davranışlarını arındıracağını, böylece kişinin Allah’ın sevgisine ve affına erişeceğini gösterir. Aynı zamanda Resûlullah örnek alınarak gerçekleştirilen tezkiye muhakkak ki kalplerin Allah’a, nefislerin ibadete, bedenlerin ruha, alimlerin Allah’ın erleri oluşuna, toplumun ahlaka olan zayıflamış bağlarını güçlendirir, onları dünya zinetine, mal ve evlat fitnessine ve şehvet ihtirasına karşı korur.³⁴

Tezkiye, aynı zamanda riyazet ve mücahede yoluyla şirk, inkâr, isyan ve günah arzusundan nefsi arındırma sürecidir. Hz. Peygamber’in şu hadisi, nefsin insanın en büyük düşmanı olduğunu açıklar: “Senin en büyük düşmanın iki yanın arasındaki nefstir.”³⁵ İnsanın bu düşmana karşı tezkiye yapması, tevbe ve takva ile mümkündür. Tevbeyle hatalardan arınan ve takvayla Allah’a bağlılığını sürdüren insan, manevi temizliğe ve Allah’a yakınlaşmaya adım atar.

³¹ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 441.

³² Süleyman Uludağ, “Tasfiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/127-128.

³³ Ömer Çelik, *Hakk’ın Daveti Kur’ân-ı Kerîm Meali ve Tefsiri* (Erkam Yayınları, ts.), Âl-i İmrân, 3/31.

³⁴ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 43.

³⁵ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Kitâbü’z-Zühdi’l-Kebîr*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü’l-kütübi’s-sekâfiyye, 1996), 1/156.

Tezkiyenin amacı, insanı dünya nimetlerine, mal ve evlat fitnesine, şehvet ihtirasına karşı koruyarak kalplerin Allah’a, nefislerin ibadete, bedenlerin ruha yönelmesini sağlamaktır. Bu sayede toplumun manevi ve ahlaki bağları güçlenir, bireyler içsel bir denge ve huzur kazanır.

Tezkiye, tasavvuf açısından insanın nefsi arındırması ve manevi olgunluğa erişmesi anlamında kullanılsa da bir siyer araştırmacısının perspektifinden bakıldığında bu kavram, Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’in görevlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görev, özellikle Bakara 129 ve 151, Âl-i İmran 164 ve Cuma 2. âyetlerinde net bir şekilde görülmektedir.

Bu âyetlerde, Hz. Peygamber’in görevlerinden biri olarak “Tezkiye” kavramı; insanları şirkten arındırmayı, İslâm’a yönlendirmeyi ve onların manevi temizliğini sağlamayı içermektedir. Hz. Peygamber, sadece inanç düzeyinde değil, ahlaki ve pratik yaşamlarında da insanları eğitmiş, yanlışlardan nasıl dönüleceğini ve hataların nasıl telafi edileceğini öğretmiştir. Ayrıca, insanların işledikleri günah ve kötülüklerden arınmalarını sağlayarak onları daha yüksek bir manevi ve ahlaki olgunluğa ulaştırmak için farklı yöntemler uygulamıştır.

Allah’ın Hz. Peygamber’e böyle bir görev vermesinin sebebi ise o zamanki toplumda yaşayan insanların nefislerini tanımamalarıdır. Şirk ve günahların arttığı toplumda insanlar nefislerinin istediklerini yapar olmuştur. Hz. Peygamber de getirdiği yeni din olan İslâm ile insanları tanıştırmak onların içinde bulundukları sıkıntılı halleri gidermeye çalışmıştır. Bunun için de insanlara dini anlatmış, dinin getirdiği emir ve yasakları tebliğ etmiştir. Bu ise tezkiye görevinin ilk aşamasıdır. Daha sonra İslâmiyet’e giren insanların düştüğü hata ve sıkıntıları gördükçe onlara müdahale etmiş, kendilerini nasıl düzelteceklerini, bir daha bu hatalara düşmemek ve hatalarının affolunması için neler yapmaları gerektiğini öğretmiştir. Sahâbeden sonraki nesil de bunları onlardan öğrenmiş ve bunu sistemleşmişlerdir. Sonrasında ise bir ilim dalı olarak tasavvuf doğmuştur.

Bakıldığı zaman tasavvufta tezkiye, insanın günahlarından, nefsin heva ve heveslerinden kendi isteği ve çabasıyla temizlenmesi; siyer ilmi açısından tezkiye, Hz. Peygamber’in ümmetin manevi rehberi olarak üstlendiği toplumsal bir görevdir. Tasavvufî anlayış, insanın nefsinin arındırmaya yönelik içsel bir mücadeleyi merkeze alırken; siyer ilmine göre tezkiye, Hz. Peygamber’in rehberliğinde İslâm toplumunun manevi temizliği ve ahlaki olgunlaşması sürecini ifade eder. Tasavvufta belirli kurallar ve yöntemlerle nefis terbiyesi yapılırken; siyer ilminde bu süreç, Hz. Peygamber’in kendisinin dahil olmasıyla bizzat onun öğretileri ve uygulamaları ışığında şekillenir.

Bu bağlamda tezkiye, Hz. Peygamber’in ümmetini manevi olarak terbiye etmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Onları şirk ve batıl inançlardan uzaklaştırmış, Allah’ın emir ve yasaklarına uymayı öğretmek İslâm dinini hakkıyla yaşayabilecekleri olgunluğa erdirmiştir.

Sonuç olarak, bir Siyer araştırmacısının görevi, Hz. Peygamber’in hayatında tezkiye kavramının yerini araştırmak, bu görevin nasıl uygulandığını incelemek ve tezkiye sürecinin tarihsel arka planını ortaya koymaktır. Siyer, Hz. Peygamber’in biyografisi ve onun rehberliğinde gelişen İslâm toplumunun oluşum sürecini incelerken, siyer araştırmaları içerisindeki yeri henüz tam manasıyla belirlenememiş olan tezkiye kavramı, bu sürecin önemli bir parçası olarak ele alınmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE METODU

Yukarıdaki bölümde de bahsedildiği üzere İslâm Tarihi'nde tezkiye kavramına genel bir mana vermek gerekirse, Hz. Peygamber'in insanları doğru yola iletip hatalarından döndürmesi şeklinde tarif edilebilir. Hz. Peygamber hayatının her döneminde insanlara örnek olmuş ve onları doğruya sevk etmeye çabalamıştır. Böylelikle tezkiye görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Tezkiyenin karşı tarafa etki etmesi için de kişide bazı özelliklerin olması kaçınılmazdır. Bu hususta Hz. Peygamber'in sahip olduğu en önemli vasıf vahiy alması ve peygamberliğinden ötürü sahip olduğu maneviyat olmakla birlikte onun nübüvvet öncesi dönemde kişilik bakımından insanların en ahlaklısı, ikramda en cömerdi, komşuluk yönünden en iyisi, fuhuştan ve kötü ahlaktan en uzak olanı, kavminin en anlayışlısı, doğru sözlüsü ve en güvenilir olması, tezkiye görevini ifa etmesine oldukça yardımcı olmuştur. Hatta Kureyş halkının onu “Muhammedü'l-emîn” olarak isimlendirmesi onun bu görevini ifa etmesine yardımcı olan hususlardandır.³⁶ Bu unvanın kendisine verilmesine imkan sağlayıp tezkiye görevinin muhatapta karşılık bulmasına yardımcı olan bazı örnekleri şu şekilde zikretmek mümkündür:

Hakem hadisesinde Kureyş Hacerülesved taşının yerleştirilmesi hususunda çıkan anlaşmazlığı çözmek için Benî Şeybe kapısından giren kişiyi aralarında hakem tayin etmeyi kararlaştırmışlardı. Kapıdan ilk giren kişinin Hz. Peygamber olmasıyla oradaki herkes “Bu gelen Muhammedü'l-emîn'dir. O güvenilir ve adildir. Onun vereceği hükme hepimiz razıyız.” demişlerdir.³⁷ Bu da Resûlullah'ın Mekke halkı tarafından güvenilir ve adil bir şahsiyet olarak tanındığını bize göstermektedir.

Allah tarafından Hz. Peygamber'e açık davet emri geldiği zaman Hz. Peygamber Safa tepesine çıkmış ve “Ey Kureyş topluluğu!” diye seslenmiş. Bu nidaya orada bulunan bütün Kureyşliler iştirak etmişler ve Resûlullah Kureyş halkına “Eğer ki size şu tepenin ardında size saldırmayı bekleyen büyük bir ordu var desem bana inanır mısınız?” diye sormuştur. Kureyşliler ise “Evet, elbette inanırız. Çünkü sen bizim gözümüzde ne bir şüphelisin ne de biz senin bu zamana kadar bize karşı yalan bir haber getirdiğini gördük.” diye cevap vermişlerdir.³⁸ Buradaki örnekten de anlaşılacağı üzere Kureyş toplumu

³⁶ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekka vd. (Beyrut: Dârü'l-Marife, 2012), 1-2/183.

³⁷ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadır, 1968), 1/146.

³⁸ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1/200.

arasında Hz. Peygamber doğru sözlü, sözüne itimat edilen, yalan söylemeyen, insanları kandırmayan ve aldatmayan biri olarak tanınmaktadır.

Hz. Hatice İslâmiyet öncesinde Kureyş halkı tarafından tanınan iffetli, şerefli, zengin ve tüccar bir kadındı. Ticaret kervanları düzenler ve kervanın başında da güvenebileceği bir adamı kendine ortak edip gönderirdi. Yine bir kervan hazırladığında Hz. Peygamber'in doğru sözlü, emanete riayet eden ve güzel ahlak sahibi olduğu öğrendi ve kervanın başına geçmesi için ona iş teklif etti.³⁹ Buradaki örnek de ise Resûlullah'ın o dönem Mekke toplumunda doğru sözlü, emanet ehli ve ahlaklı bir kişi olarak tanındığını göstermektedir.

Hz. Peygamber daha peygamberlik kendisine gelmeden önce halk tarafından kabul görmüş ve halkın gözünde her zaman güvenilir, doğru sözlü, ahlaklı, emanete sahip çıkan, cömert ve anlayışlı bir kişi olmuş ve Mekke ahalisi arasında bu sıfatlarıyla tanınmıştır. Bu özellikleri Hz. Peygamber'in kendisine peygamberlik verildikten sonra da insanları tezkiye etmesini ve sözünün onlar nezdinde etkili olmasını sağlamış ve onun bu görevi ifa etmesini kolaylaştırmıştır.

Hz. Peygamber peygamberlik gelmeden önce insanları daha çok hal ve hareketleri ile etkileyip onların davranışlarında değişimler meydana getirirken yine bu örneğinin yanında peygamberlik sonrasında da insanları hak din olan İslâm'a ve Allah'a iman etmeye davet edip onları batıl olan inançlarından hak olan dine döndürmeye çalışarak tezkiye etmiştir. Daha sonra iman eden kişilere de İslâm dinini en iyi şekilde nasıl yaşayabileceklerini anlatarak veya hata yapan sahâbeleri uyarıp onları düzeltmeye çalışarak tezkiye görevini yerine getirmiştir. Bu görevi yerine getirirken Hz. Peygamber örneklik, ilahi emir ve yasakları tebliğ etmek, nasihat ve öğüt vermek, dua etmek, eleştiri ve ikazda bulunmak, özendirmek ve teşvik etmek, istiğfar dilemek, mucize göstermek, zekât almak ve had uygulamak gibi birçok farklı yöntemle baş vurmuştur. Bu bölümde mezkur yöntemlerin her biri örnekler verilerek izah edilecek ve Hz. Peygamber'in tezkiye görevini gerçekleştirirken uyguladığı metotlar ortaya konulacaktır.

A. Örneklik

Hz. Peygamber, İslâm öncesi dönemde de İslâm dini geldikten sonra da toplumda ahlaki karakteri ve güvenilirliği ile her zaman örnek bir şahsiyet sergilemiştir. Peygamberlik öncesinde güvenilir bir kişi olduğuna; Kureyş kabileleri Kabe'yi tekrar inşa ederlerken aralarında Hacerülesved taşını kimin koyacağı hakkında tartıştıkları zaman Hz. Peygamber'in mescidin kapısından içeri girmesi sonucu herkesin ittifakıyla hakemlik yapması hadisesi örnek gösterilebilir.

³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/187.

Bununla birlikte Resûlullah her zaman iyilik konusunda öncü olmuş ya da insanlara faydası olabilecek her türlü organizasyonun içinde yer almıştır. O dönem Mekke’de yaygın olan zulüm ve eziyeti kırmak ve zalim karşısında durmak için ortaya çıkmış olan Hilfü’l-Fudûl anlaşmasına dahil olmuştur. Hatta İslâmiyet’in yayılmasından sonra Hz. Peygamber “Abdullah b. Cud’â’n’ın evinde yapılan yeminleşmede ben de bulundum. Bence o yemin, kırmızı tüylü develere sahip olmaktan daha sevimlidir. Ben ona İslâmiyet devrinde bile çağrılısam icâbet ederim.”⁴⁰ demiştir. Burada Hz. Peygamber müslümanlara, zulme engel olabilecekleri hayırlı organizasyonlara çağrıldıkları zaman, gidip o hayra destek olmaları gerektiği hususunda örnek olmuştur. Bu gibi hususlarda örnek ve öncü olan bir kimse tarafından ifa edilen tezkiyenin muhatapta karşılık bulması pek tabidir.

İslâmiyet’ten sonra da Hz. Peygamber’in örneklik metodu devam etmiş, hatta daha da önemli bir boyuta ulaşmıştır. Allah da ümmetine ona uymayı ve onu örnek edinmeyi emretmiştir. Böylece Müminler Hz. Peygamber’i örnek alarak hem Allah’ın emrine imtisal etmişler hem de o esnada tezkiye olunmuşlardır. Zira Hz. Peygamber’in örnek davranışları Allah’a ve Resûlüne muhabbeti arttırmakta, takvaya bürünmeyi sağlamakta ve manevi kazanımların elde edilmesine vesile olmaktadır.

1. Hz. Peygamber’i Örnek Almanın Gerekliliği

Âyetlerde de Hz. Peygamber’i örnek almanın gerekliği ve bunun getirileri şu şekilde belirtilmiştir:

“Peygamber size ne verdiyse onu alın; size neyi yasakladıysa ondan da kaçın. Allah’a gönülden saygı besleyip O’na karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası pek şiddetlidir.”⁴¹

Bu âyette Allah insanlara Hz. Peygamber’e uymayı onun bizden isteklerini yerine getirmemiz ve yasakladığı şeylerden de uzak durmamız gerektiğini bildiriyor. Başka bir âyette de şöyle geçmektedir:

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin de sakın amellerinizi boşa çıkarmayın!”⁴²

Allah, Hz. Peygamber’e itaat etmemizi istemiş eğer itaat etmezsek her ne iş yaparsak yapalım yaptığımız hiçbir işin bizlere bir faydası olmayacağını haber vermiştir. Başka bir âyette de Allah, Peygamber’ine itaat etmeyi kendisine itaat etmekle eş değer tuttuğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Peygamber’e itaat eden, Allah’a itaat etmiş olur.”⁴³

⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1-2/141-142; İbn Sa’d, *Kitabü’t-Tabakâti’l-kebîr*, 1/129.

⁴¹ Ömer Çelik, *Hakk’ın Daveti Kur’ân-ı Kerîm Meali Ve Tefsiri* (Erkam Yayınları, ts.), el-Haşr 59/7.

⁴² Muhammed 47/33.

⁴³ en-Nisâ 4/80.

Hız. Peygamber'in güzel örnekliklere sahip olduğunu belirten şu âyet de onun örnek alınması gereken bir şahsiyet olduğunu net bir şekilde ifade etmiştir:

“Allah Resûlü'nde sizin için; Allah'a ve âhirete kavuşmayı uman ve Allah'ı çok çok zikreden kimseler için her bakımdan uyulması gereken mükemmel bir örnek vardır.”⁴⁴

Âyette insanların Peygamber'i söz, fiil ve davranışları bakımından bütün hayatını örnek almaları gerektiği vurgulanmıştır.

Bir diğerk âyette Hız. Peygamber'i örnek almak emredilmekle birlikte tezkiye açısından bunun getirisine de dikkat çekilmektedir:

“Resûlüm! De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”⁴⁵

Âyetten anlaşıldığı üzere Hız. Peygamber'i örnek almak kişiyi Allah sevgisine ulaştırmakta ve kişinin günahlarından arınıp tezkiye olmasına vesile olmaktadır.

Allah Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde Hız. Peygamber'in örnek alınması gerektiğini o kadar önemsemiştir ki Allah bazı âyetlerde Hız. Peygamber ile kendini yan yana zikretmiş, Peygamber'e uymayı kendine itaat olarak görmüş ve ona karşı gelmeyi veya âsi olmayı kendisine isyan etmiş saymıştır. Allah'ın bu kadar önemseddiği birini örnek almak onun hoşuna gidecek bir iş olacaktır. Bir hadiste Peygamber “Kalpler, Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir.” buyurmuştur.⁴⁶ Buna göre yaratılmışların kalplerini arındırıp onu tezkiye etmek Allah'ın elindedir. Allah ise Resûlullah'ı seveni ve onun gibi olmaya çalışanı sever ve o kişiyi tezkiye eder. Hız. Peygamber'in de kendisinin örneklik teşkil ettiğinin bilincinde olup bunun insanları arındırıp manevi kazanımlara sahip olacaklarını bilmesi, bir tezkiye metodu olarak bunu kullanmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda Hız. Peygamber'in bizzat kendisi, sahâbenin kendisini örnek almalarını emir buyurmuştur. Örneğın Mâlik b. Huveyris'in naklettiği rivayette şöyle geçmektedir:

“Biz yaşça birbirine yakın bir grup genç ile birlikte Hız. Peygamber'in yanına geldik. Onun yanında yirmi gün kaldık. Resûlullah çok merhametli ve şefkatliydi. Hız. Peygamber bizim ailelerimizi özleyip, onların yanına dönme isteğimizi fark ettikten sonra geride kimleri bıraktığımızı sordu, biz de anlattık. Bunun üzerine Hız. Peygamber: “Ailelerinize dönün. Onlarla ikamet edin. Onlara, öğrendiklerinizi öğretin ve onlardan dinin gereklerini yapmalarını isteyin. Benim nasıl namaz kıldığımı

⁴⁴ el-Ahzâb 33/21.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/31.

⁴⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), “Kader”, 7.

gördüyseniz siz de namazı öyle kılın. Namaz vakti geldiğinde içinizden biri sizin için ezan okusun. En büyüğünüz de size imam olsun.”⁴⁷

Başka bir hadiste de Hz. Peygamber “Hac menâsikini benden alın, benden gördüğünüz gibi yapın.”⁴⁸ buyurmuştur.

Bu hadislerde Hz. Peygamber’in kendisinin namaz kılış ve hac ibadetlerini yerine getiriş şeklini örnek alarak insanların ibadet etmesini vurgulaması bu ibadetlerin ancak bu şekilde gerçekleşip Allah katında kabul göreceğini ifade ederken aynı zamanda ibadetlerde kendisinin örnek alınması gereken bir dayanak olduğunu beyan etmiştir. Böylece kendisini taklid eden kimseler tezkiye olmuş kendisine uymayıp heva ve hevesine tabi olan bidat ehli ise bu tezkiyeden mahrum kalmıştır.

Resûlullah veda hutbesinde ise “Size iki şey bırakıyorum. Onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşmazsınız: Bunlar, Allah’ın Kitabı ve Peygamber’inin sünnetidir.” buyurmaktadır.⁴⁹

Bu gibi hadislerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber, hayatının her döneminde her fırsatta kendisinin örnek alınması gerektiğini vurgulamıştır. Eğer o örnek alınır ve rol model seçilirse asla yanlış yola ve dalaletle sapılmayacağı, her zaman Allah’ın istediği şekilde ve doğru yolda olunacağını bu hadisten anlaşılmıştır. Hz. Peygamber’in kendisinin örnek alınmasını zaman zaman vurgulaması ise ümmetine şefkatinden ve tezkiye görevinin gerekliliğini yerine getirmesinden ileri gelmektedir.

Hz. Peygamber dahi kendisinin örnek olduğunu belirtmiş ve bazı hususlarda tavsiyelerde bulunduğu sahâbenin nasıl hareket edeceğini anlatırken kendisinin örnekliğini vurgulamıştır. Örneğin bir keresinde şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi olanınızdır. Ben de aileme karşı en iyi olanınızım!”⁵⁰ diyerek bu hususta dahi kendisinin örnek alınması gerektiğini ifade etmiştir.

Bir başka örnek de Hz. Peygamber’in yanına gelip onun nafile ibadeti ile alakalı soru soran üç sahâbe ile yaşanmıştır. Enes b. Mâlik bu olayı şöyle anlatmıştır: Sahâbeden üç kişi Resûlullah’ın nafile ibadetlerini öğrenmek üzere, Peygamber hanımlarının evlerine geldiler. Kendilerine Resûlullah’ın ibadetleri bildirilince, onlar bunu azımsadılar ve “Allah’ın Resûlü nerede biz neredeyiz? Onun geçmişteki ve gelecekteki günahları bağışlanmıştır.” dediler. İçlerinden biri: “Ben ömrümün sonuna kadar, bütün gece uyumaksızın namaz kılacağım.” dedi. Bir diğeri ise: “Ben de hayatım boyunca gündüzleri oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim.” dedi. Üçüncü sahâbî de: “Ben de sağ

⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr; Dâru’l-Yemâme, 1414/1993), “Ezan”, 18.

⁴⁸ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Muslim, *Sahihu Muslim*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsır (Cidde; Beyrut: Dâru’l-Minhâc; Dâru Tavkî’n-Necât, 1433), “Hac”, 310.

⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebevîyye*, 3-4/509; Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Malik b. Enes İmam Mâlik, *el-Muvatta* (Kahire: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1951), “Kader”, 3.

⁵⁰ Tirmizî, “Menâkib”, 63.

olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak, asla evlenmeyeceğim.” diye söz verdi. Bir müddet sonra Resûlullah onların yanına geldi ve kendilerine şunları söyledi: “Şöyle şöyle diyen sizler misiniz? Sizi uyarıyorum! Allah’a yemin ederim ki, ben sizin Allah’tan en çok korkanınız ve O’na en saygılı olanınızım. Fakat ben bazan oruç tutuyor, bazan tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir.”⁵¹

Bu hadiste de Hz. Peygamber hem kendisinin örnekliğini vurgulamış hem de kendisini örnek almayanlara büyük bir ikazda bulunmuştur.

2. Sahâbenin Hz. Peygamber’i Örnek Alışı

Sahâbe, Hz. Peygamber’in bu örnekliği karşısında tezkiye olunduklarının bilincine varmış olacaklar ki onun yaptığı bir fiili taklit etmekten geri durmamışlar ve bunun için birbirleriyle adeta yarışmışlardır. Hatta bazen Hz. Peygamber’in örnekliği sahâbe nezdinde onun sözlü emirlerinden bile daha üstün seviyelere ulaşmıştır. Hudeybiye Antlaşması’nın gerçekleşmesinden sonra yaşanan şu olay bunu açıkça ifade etmektedir:

Hz. Peygamber Hudeybiye’de müşrikler ile antlaşma yaptıktan sonra dönüş yoluna geçmeden önce sahâbîlere “Artık kalkıp, kurbanlarınızı kesin ve tıraşlarınızı olun.” demiştir.⁵² Ancak sahâbîlerden hiçbiri yerinden kalkıp hareket etmemiştir. Daha sonra Hz. Peygamber üç kez emrini tekrarlamış, yine de hareket eden olmamıştır. Kimsenin sözünü dinlemediğini gören Hz. Peygamber hanımı Ümmü Seleme’nin yanına gidip: “Ey Ümmü Seleme! Nedir şu halkın tutumu? Onlara; “Kurbanlıklarınızı kesiniz, başlarınızı tıraş ediniz” diye tekrar tekrar söylüyorum. Fakat hiçbiri emrime icabet etmiyorlar.” diyerek sahâbîlerin durumunu bildirdi. Ümmü Seleme de Hz. Peygamber’e “Yâ Nebiyyallah! Bu işi yapmak istiyor musunuz? O halde şimdi dışarı çıkın; sonra kurbanlık develerini kesinceye ve berberini çağırıp o seni tıraş edinceye kadar ahabdan hiçbirisine bir kelime bile söylemeyin. Çünkü, sen kurbanını kesecek ve tıraş olacak olursan, halk da öyle yapar.” diye tavsiyede bulundu.⁵³ Bunun üzerine Hz. Peygamber dışarı çıkıp kimseye bir şey demeden kurbanını kesip tıraşını oldu. Bunu gören sahâbîler de hemen kurbanlarını kesip, tıraşlarını oldular.⁵⁴ Hatta Ümmü Seleme sahâbînin o gün ki durumunu “Kurbanlıklara öylesine koştular, öylesine yığıldılar ki, neredeyse birbirlerine ezeceklerdi.” şeklinde aktarmıştır.⁵⁵

Bu olaydan da anlaşılacağı üzere bazen Hz. Peygamber’in fiili olarak yaptığı hareketler sözlerinden daha etkili olmuştur. Burada Hudeybiye antlaşması gereği Mekke’ye girmeyip geri

⁵¹ Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5.

⁵² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru’l-İl-Hadîs, 1416/1995), 4/326.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/326.

⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 3-4/272.

⁵⁵ Ebû Abdullah Muhammed b Ömer b Vakîd el-Eslemî Vâkıdî, *el-Megâzî* (Bayrut: Âlemü’l-Kütüb, 1966), 2/613.

dönmeleri gerekiyordu. Ancak sahâbede belki bir ilahi emir gelir de vazgeçer hac vazifemizi yerine getirebiliriz diye hâlâ umut vardı. Bundan ötürü Hz. Peygamber'in "İhramdan çıkın!" emrini yerine getirmek istememişlerdi. Ancak Hz. Peygamber kimseye bir şey söylemeden gidip ihramdan çıkıp, kurbanını kesip, tıraş olduktan sonra sahabîler ne yaptıklarının farkına varıp ihramdan hızlı bir şekilde çıkmak için birbirleriyle yarışmışlardır.

Hz. Peygamber'i örnek almada oldukça gayretli olan sahâbe bunu yerine getirmek için şahit olmadıkları meselelerde dahi Müminlerin annelerine sorarak onun davranışlarını öğrenmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda Hz. Âişe'ye, "Hz. Peygamber evindeyken ne yapardı?" diye sorulmuş, Hz. Âişe de "Ailesinin işlerini görür, ezanı duyunca namaz için dışarı çıkardı." diye cevap vermiştir.⁵⁶

Bu örneklik öyle seviyelere ulaşmıştır ki sahâbe teşri içermeyen yeme içme gibi mübah hususlarda dahi Hz. Peygamber'i örnek almışlardır. Mesela Ebû Eyyûb el-Ensârî ile zevcesi Ümmi Eyyûb Resûlullah'ın yemeğini hazırlarlardı. Bir gün soğanlı bir yemeği Resûlullah yemeyip, "Onu yiyemedim, çünkü bu yemekte soğan olduğunu gördüm, ben ise soğandan hoşlanmam; fakat siz isterseniz yiyin onu yemekte bir sakınca yoktur" demiş, Ebû Eyyûb da "Yâ Resûlallah, sizin hoşlanmadığınız şeyden biz de hoşlanmayız" demiştir.⁵⁷

Buradaki örnekte de görüleceği üzere sahâbe Hz. Peygamber'i çok sevmiş ve ona benzemek, onun gibi olmak için her halini örnek almaya çalışmıştır. Öyle ki yediğini yemişler yemediğini o yemiyor diye terk etmişlerdir. Bunun arkasındaki en büyük neden ise Peygamber'e ve Allah'a duyulan büyük sevgidir. Sahâbe bu şekilde Allah'ın ve Resûlünün sevgisine ve lütfuna mazhar olmaya çalışmış, İslâmiyet'i onun gibi yaşamaya çalışarak tavırlarıyla, yaşantılarıyla ve Peygamber'i örnek almadaki üstün çabalarıyla diğer insanların da İslâm'a karşı kalplerinin daha hızlı yumuşamasına vesile olmuşlardır.

Ebû Eyyûb'de hasıl olan bu üstün örneklik sadece kendisine has değildir. Birçok sahâbe Hz. Peygamber'e duyduğu emsalsiz sevgiden ötürü bu durumu yaşamaktaydılar. Bunun bir benzeri Enes b. Malik'te şöyle görülmüştür:

Enes b. Malik "Bir gün bir terzi Hz. Peygamber'i yemeğe davet etti. Ben de kendisiyle birlikte davete gittim. İçinde kabak bulunan bir çorba getirilince Hz. Peygamber yemeğin içindeki kabakları seçip yemeye başladı. Çünkü Hz. Peygamber kabağı seviyordu. Hz. Peygamber'in kabağı sevdiğini görünce bende yemeğimdeki kabakları yemeyip ona vermeye başladım. O zamandan beri de kabağı severim."⁵⁸

⁵⁶ Buhârî, "Nafakât", 7.

⁵⁷ Muslim, "Eşribe", 170.

⁵⁸ Buhârî, "Büyü", 30.

Sahâbenin Hz. Peygamber’i örnek alma konusundaki titizliği ve ona olan bağlılıkları, İslâm’ın her alanında kendini göstermektedir. Bu bağlılıkları öyle güçlüydü ki, kendi düşüncelerine göre doğru veya uygun görmedikleri bir davranışı bile, sırf Hz. Peygamber yapmış olduğu için aynen yerine getirirlerdi. Bu duruma en güzel örneklerden biri, Hz. Ömer’in Hacerülesved’i öpme hadisesidir.

Hz. Ömer, İslâm öncesi Cahiliye döneminde müşriklerin taşlara ve putlara aşırı derecede tazimde bulunmaları sebebiyle, Hacerülesved’i öpmenin böyle bir davranışı hatırlattığını düşünerek bu fiili ilk başta uygun görmemiştir. Ancak Hz. Peygamber’in bu taşı öptüğünü görmüş olması, onun düşüncesini değiştirmiştir. Hz. Peygamber’i örnek alarak ve ona olan ittibası gereği, kendi düşüncelerinden vazgeçerek Hacerülesved’i öpmüştür.

Bu duruma şahit olan Âbis b. Rabîa olayı şöyle anlatmaktadır: “Ben, Ömer b. Hattab’ın Hacerülesved’i öptüğünü gördüm. Hz. Ömer o esnada Hacerülesved’e: “Ben senin taş olduğunu, bir fayda ve zarar veremeyeceğini biliyorum. Şayet Resûlullah’ın seni öptüğünü görmeseydim, ben de öpmezdim.” diye sesleniyordu.”⁵⁹

Bu örnek, sahâbenin Peygamber’e olan mutlak bağlılıklarının bir göstergesi olarak öne çıkar. Onlar, Hz. Peygamber’in her davranışında derin bir hikmet arar, kendi algılarına ters düşse bile ona uymayı bir görev bilirdi. Bu davranış, sahâbenin Peygamber’e olan güvenlerinin ve İslâm’ın emirlerini birebir uygulama hususundaki samimiyetlerinin en önemli işaretlerinden biridir.

Hz. Ömer’in oğlu Abdullah b. Ömer de babası gibi Hz. Peygamber’i çokça örnek alan bir kişiydi. Tabînin büyüklerinden Nâfi’ bu hususta onunla yaşadığı şu olayı anlatmıştır: “Abdullah b. Ömer ile beraber gidiyorduk. Ney sesi işittik. Abdullah b. Ömer kulaklarını parmakları ile kapadı. Oradan hızla uzaklaştık. “Ney sesi daha işitiliyor mu?” dedi. “Hayır işitilmiyor” dedim. Parmaklarını kulaklarından ayırdı. “Resûlullah da böyle yapmıştı.” dedi.⁶⁰

Nâfi’nin anlattığı başka bir olayda da şöyle geçmektedir: “Abdullah b. Ömer, Mekke ile Medine arasında bir ağacın yanından geçtiğinde, orada mola verirdi. Sonra onun köküne su verirdi. Eğer yanında sadece bir su şişesi varsa bile bunu yapardı.” Nâfi şöyle dedi: “Ben Peygamber’in bunu yaptığını görüyorum, o yüzden Abdullah b. Ömer de böyle yapardı.”⁶¹

Yine Nâfi, Abdullah b. Ömer hakkında şunu anlatmıştır: “Abdullah b. Ömer, Resûlullah’ın izlerini takip eder ve onların üzerinde namaz kılardı. Hatta Peygamber bir ağacın altında mola verdiğiğinde, Abdullah b. Ömer o ağacın altına su dökerek yapraklarının kurummasını engellerdi.”⁶²

⁵⁹ Buhârî, “Hac”, 50; Müslim, “Hac”, 251.

⁶⁰ Ebû Davud, “Edeb”, 59.

⁶¹ Hasan b. Emin b. Mendüh ez-Züheyri Ebü’l-Eşbâl, *Şerhu Kitâbü’l-İbâne min Usûlü’l-d-diyâne*, ts., 5/7.

⁶² Ebü’l-Eşbâl, *Şerhu Kitâbü’l-İbâne min Usûlü’l-d-diyâne*, 5/7.

Mücâhid'den gelen bir rivayette de şöyle geçmektedir: “Abdullah b. Ömer ile bir seyahatteydik, bir yere uğradı ve orada bir şey yaptı. Ona neden böyle yaptığını sordular. Abdullah b. Ömer ise: “Peygamber'in bunu yaptığını gördüm, o yüzden ben de yaptım.” dedi.”⁶³

Abdullah b. Ömer'den sonra oğlu Sâlim de babasının yolundan devam etmiş, babası gibi Hz. Peygamber'i örnek almada müstesna bir tavır sergilemiştir. Musa b. Ukbe bu hususta şu olayı aktarmıştır: “Sâlim b. Abdullah'ı, yoldaki bazı yerleri araştırırken gördüm. Bu yerlerde namaz kılar ve babasının da bu yerlerde namaz kıldığını anlatırdı. Ayrıca o, Hz. Peygamber'in bu yerlerde namaz kıldığını görmüştü.” şeklinde rivayet etmiştir.⁶⁴

3. Sahâbenin Hz. Peygamber Örnekliği İle Tezkiye Oluşu

Hiz. Peygamber'in örnekliği karşısında sahâbiler oldukça etkilenmişler ve bu onların ahlaki değişimlerine kadar yansımıştır. Müslüman olmayanlar bu örnek davranışlar ile küfür ve şirkten arınıp tezkiye olunarak hidayete ermişken Müslüman olan sahâbiler de Hiz. Peygamber'in örnekliği vesilesi ile terakki edip ahlaki tezkiyeye ulaşmışlardır. Buna örnek olarak Huneyn savaşında yaşanan şu olay örnek verilebilir:

Hiz. Peygamber Mekke'nin fethinden sonra Hevazinliler'in Huneyn vadisinde toplandıklarının haberini almış ve on iki bin kişilik ordusuyla birlikte onların üzerine doğru yola koyulmuştur. Vadiye girdikleri sırada onlardan önce gelen Hevazinliler vadinin dar noktalarına pusu kurmuş bulunuyorlardı. Hiz. Peygamber'in ordusu vadinin dar bölgesinden geçerken Hevazinliler saldırmışlardır. Bu ani saldırı karşısında afallayan Müslüman ordusu geri çekilmeye başlamış ve bölgede sadece Hiz. Peygamber ile birlikte ensar, muhacir ve Ehl-i beyt'ten az sayıda kişi kalmıştır. Bu sıkıntılı durumda ordu dağılırken Hiz. Peygamber öne atılmış ve “Ey insanlar, nereye gidiyorsunuz? Bana geliniz! Ben Allah'ın elçisiyim. Ben Abdullah'ın oğlu Muhammedim!” diyerek savaşa devam etmiştir. Hiz. Peygamber'in pes etmediğini bütün bu olumsuzluklara rağmen savaşmaya devam ettiğini gören ordu toparlanmış ve geri dönmüşlerdir.⁶⁵

Burada Hiz. Peygamber sahabilere karşı cesaret timsali olmuş, sahâbeye örnekliğiyle güç olmuş ve onların içlerinde oluşan bir anlık korkuyu tezkiye etmiştir. Bu sayede kaçan ordu üstündeki korkuyu atmış ve Hiz. Peygamber'i örnek alarak onun gibi savaşmaya devam etmişlerdir. Bu sayede Allah onlara zaferi nasip etmiştir.

Hiz. Peygamber, zorluk ve yokluk zamanlarında daima ümmetine örnek olmuştur. Sahâbilerinden fedakârlık yapmalarını istediği durumlarda, onları motive etmek ve teşvik etmek için ilk

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/433; Ebü'l-Eşbâl, *Şerhu Kitâbü'l-İbâne min Usûlü'd-diyâne*, 5/7.

⁶⁴ Buhârî, “Salât”, 89.

⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3-4/375.

fedakârlığı bizzat kendisi yapardı. Bu yaklaşımı, sahâbesi üzerinde büyük bir etki bırakmış ve onlara liderlerinin her şartta kendileriyle aynı zorlukları paylaştığını göstermiştir.

Örneğin, Müslüman ordusu müşriklerle karşılaşmak üzere Bedir’e doğru yola çıktığında, orduyu taşıyacak yeterli sayıda deve bulunmuyordu. Her üç kişiye bir deve düşüyordu ve Hz. Peygamber de bu zor şartlarda dahi mütevazı bir tutum sergilemişti. O, develerin sırayla kullanılması talimatını vermiş ve kendisi de Ali b. Ebû Tâlib ile Mersed b. Ebû Mersed ile birlikte sırayla deveye binmiştir.⁶⁶ Bu davranış, Hz. Peygamber’in yalnızca bir lider değil, aynı zamanda sahâbîleriyle omuz omuza mücadele eden bir rehber olduğunu ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber’in örnek ahlakı, birçok insanı tezkiye ederek batıl inançlarından uzaklaştırmış ve hak olan Allah’ın dinine girmelerine vesile olmuştur. İnsanları şaşkınlığa uğratacak derecede cömert bir kişiliğe sahip olan Peygamber bu özelliği sayesinde sadece cömert davrandığı kişiyi değil ayrıca o kişinin anlatımıyla da başka insanları dahi Müslüman etmeye muvaffak olmuştur. Bir gün adamın birisi gelip Resûlullah’tan (Müslüman olmasının karşılığı olarak) iki dağ arasında bulunan koyunları istedi. Resûlullah da ona istediğini verdi. Sonra bu adam kabilesine dönüp onlara “Ey Kavmim! Müslüman olun. Vallahi Muhammed fakirlikten korkmayan bir kişinin verdiği gibi veriyor.” dedi. Enes b. Mâlik de, “Bazı insanlar dünyalık elde etmek için müslüman olurlardı ama sonrasında İslâmiyet kendilerine dünya ve içindekilerden daha sevimli olurdu.” demiştir.

Bu örnek, Hz. Peygamber’in cömertliğinin, onun tebliğinin bir parçası olduğunu ve insanları İslâm’a çekmekte ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Sahip olduğu bu yüce ahlak sayesinde, insanların gönlünü kazanmış ve onları hak dine yönlendirmiştir.

B. İlahi Emir ve Yasakları Tebliğ Etmek

Hz. Peygamber Allah’tan kendisine gelen vahyi insanlara iletmekle mesuldür. Vahyin içeriği ise o anki duruma göre olmuştur. Allah bazen insanların o an içinde bulundukları ve işin içinden çıkamadıkları durumları çözüme kavuşturmak için; bazen de kendi tarafından yapılması emredilen ve yasaklanan şeyleri insanlara aktarması için Peygamber’e vahiy göndermiştir. Peygamber Efendimiz de gelen vahyi insanlara ileterek Allah’ın emrettiği şeyleri yerine getirmelerini, yasakladığı şeylerden de uzak durmaları gerektiğini anlatmıştır. Böylece bu emirleri yerine getiren ve yasaklardan da sakınan sahâbe manevi bir arınmaya erişmiş, Resûlullah da bu metotla tezkiye görevini ifa etmiştir.

Örneğin Allah, Bakara sûresinde “Resûlüm! Sana içki ve kumarın hükmünü soruyorlar. Şöyle de: ‘Onlarda büyük bir günah ve zarar, bununla birlikte insanlar için birtakım faydalar da vardır; fakat

⁶⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1-2/542.

günah ve zararları faydalarından daha büyüktür.”⁶⁷ diye buyurmaktadır. Bu âyetten insanların şüpheye düştükleri durumlarda Hz. Peygamber’e danıştıklarını anlıyoruz. Bu da Hz. Peygamber’in insanlar nezdinde onları doğruya ulaştırıcı ve kötülüklerden alıkoyucu bir görevi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu âyetten anladığımız bir diğer husus ise Resûlullah’ın emin olmadığı konularda cevap vermeyip Allah’tan bir haber beklediğidir. Daha sonra sorular cevapsız kalmıyor ve Allah, Peygamber’e insanların yönelttiği içki ve kumarın hükmü hakkındaki sorular karşısında Hz. Peygamber’in o sorulan içki ve kumar az da olsa faydaları olan, ancak çokça zararlı ve günah şeyler olduğunu insanlara anlatmasını söylüyor. Hz. Peygamber böylece Allah’tan gelen haberler doğrultusunda içki ve kumarın Allah tarafından yasakladığını Müslümanlara aktarmış oluyor. Nihayetinde sahâbenin Allah’ın emirlerini yerine getirmeleri ve yasaklarından uzak durmaları konusunda onları uyarıcı bir görevini ifa etmiş bulunuyor. Bu yasağın tebliği karşısında da sahâbe kötü hasletlerden arınma durumuna erişmiştir. Zira içki sahâbeyi birçok kez sıkıntıya sokmuş ve kendilerinden hoş olmayacak fiillerin sadır olmasına neden olmuştur. Bu olayların yaşanmasıyla birlikte içki kademeli olarak yasaklanmıştır. Bununla alakalı 4. âyet inmiştir. İlki “Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının meyvelerinden hem sarhoşluk veren bir içki hem de güzel bir rızık elde edersiniz.”⁶⁸ âyetidir. O dönemlerde içki helal olduğu için Müslümanlar serbest bir şekilde içmekteydi. Sonra Hz. Ömer, Muâz b. Cebel ve Ensar’dan bazı sahâbîler Hz. Peygamber’e gelerek “Ey Allah’ın Resûlü! Bize içki ve kumar hakkında fetvanı söyle. Çünkü bunlar akli götürücü malı da zayi edicidir.” dediler. Bunun üzerine Allah “Resûlüm! Sana içki ve kumarın hükmünü soruyorlar. Şöyle de: “Onlarda büyük bir günah ve zarar, bununla birlikte insanlar için birtakım faydalar da vardır; fakat günah ve zararları faydalarından daha büyüktür.”⁶⁹ âyetini indirdi. Bir ara Abdurrahman b. Avf yemek yaptırdı ve sahâbîleri davet etti. Sofrada içki de vardı. Davetliler içki içip sarhoş oldular. Akşam namazı vakti gelince aralarından birisi geçip imam oldu. Namazda Kâfirûn sûresini okurken “De ki: Ey Kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmıyorum.”⁷⁰ demek yerine “Ben sizin taptıklarınıza tapıyorum.” dedi. Bunun üzerine Allah “Ey iman edenler ne dediğinizin şuuruna erinceye kadar (ayılıncaya kadar) sarhoş bir halde namaza yaklaşmayınız.”⁷¹ âyetini indirdi. Artık namaz vakitlerine yakın zamanlarda içki içmek yasaklanmıştı. Bu âyet inince bazı sahâbîler, “Bizimle namazımız arasına giren bir şeyden hayır gelmez.” diyerek içkiyi tamamen terk ederken bazı sahâbîler ise namaz vakitlerinde içmeyi terk etmiş ama namaz vakitlerine uzak vakitlerde ise içmeye devam etmiştir. Bu şekilde hareket eden sahâbîler yatsı namazından sonra içer ve sabah namazına kadar ayılmış olurlardı veya sabah namazından sonra içer, öğle namazına kadar ayılırlardı. Bir vakit Utbân b. Mâlik yemek hazırlattı ve içerisinde Sa’d b. Ebû Vakkâs’ın da bulunduğu müslüman bir topluluğu davet etti.

⁶⁷ el-Bakara 2/219.

⁶⁸ en-Nahl 16/67.

⁶⁹ el-Bakara 2/219.

⁷⁰ el-Kâfirûn 109/1-2.

⁷¹ en-Nisâ 4/43.

Onlar için devenin kellesini kızartmıştı. Orada bulunanlar da yediler, içtiler ve sarhoş oldular. Bu haldeyken herkes kendi atalarını ve kabilelerini övmeye başladı. Birbirlerine karşılıklı şiirler söyleyerek atışıyorlardı. Sa'd b. Ebû Vakkâs içerisinde Ensar'ı yeren bir şiir söyledi. Bu şiir Ensar'dan birisinin zoruna gitti ve devenin çene kemiğini eline alıp Hz. Sa'd'ın kafasına vurdu. Hz. Sa'd'ın kafasında derin bir yara meydana gelmişti. Bu durum üzerine her iki taraf da Hz. Peygamber'in yanına gelerek şikayette bulundu. Hz. Ömer de "Allah'ım şu içki meselesinde ne olur bize ayan beyan bir hüküm ver." dedi. Allah da Mâide sûresindeki şu âyetle içkiyi tamamen yasakladı: "Ey iman edenler! İçki, kumar, tapınmak ve putlara kurban kesmek için dikilen taşlar, fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Hiç şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla sizin arınıza ancak düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz, değil mi?"⁷²

Bu âyeti duyan Hz. Ömer, "Vazgeçtik yâ Rabbi, vazgeçtik." dedi. Sahâbe de kendilerine tebliğ edilen bu yasak karşısında hemen boyun eğip harekete geçmiş ve sahip oldukları içki fiçilerini kırıp dökmüşlerdir. Öyle ki Medine'de uzun bir süre dökülen içki bir nehir gibi akmıştır.

Görüldüğü üzere içkinin kendilerini türlü sıkıntılara ve kötü davranışlara sürüklediği sahâbe Hz. Peygamber'in kendilerine tebliği sayesinde tezkiye olmuşlar ve bu işe hızlıca son vermişlerdir.

İnsanın kötü ameller işlemesinin arkasında yatan en büyük etken vesveselere maruz kalmasıdır. Şeytanın ilka ettiği vesveseler insanın günahlara düşmesine, hayırlı amellerden geri kalmasına, öfke, kavga ve huzursuzlukların ortaya çıkmasına yol açar. Kişinin hayırlı amellere muvaffak olup güzel ahlak sergilemesi için bu vesveselerden arınıp tezkiye olunmasına ihtiyacı vardır. Hz. Peygamber bu noktada dahi tezkiye vazifesini ifa etmiş ve Allah'tan aldığı vahyi ümmetine tebliğ ederek insanları bu durumdan arındırmaya çalışmıştır. Nitekim Hz. Peygamber insanlara gelen vesvese ve öfke karşısında onların nasıl güzel ahlak sergileyebileceğini Allah'a sormuş ve şu âyet inmiştir:⁷³ "Eğer şeytandan gelen bir vesvese seni dürtecek olursa hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işiten, kemâliyle bilendir."⁷⁴

Bu âyet sayesinde insanlar çeşitli istiâze dualarıyla Allah'a sığınmış ve şeytanın telkinlerinden tezkiye olunmuşlardır. Gerek Hz. Peygamber'in kendi okuduğu istiâze duaları gerek sahâbeye farklı farklı tavsiye ettiği dualar tezkiyenin gerçekleşmesine sebep olan yöntemleri oluşturmaktadır.⁷⁵

⁷² el-Mâide 5/90-91.

⁷³ Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil fî Me'âni't-Tenzil*, thk. Muhammed Alî Şâhîn (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415), 2/284.

⁷⁴ el-A'râf 7/200.

⁷⁵ Allah, Kur'an'da Hz. Peygamber'e şeytandan korunmak için kendisine sığınmasını sık sık emreder: "De ki: Rabbim! Şeytanların vesvese ve tahriklerinden sana sığınırım. Onların yanımda bulunup beni tesir altına almalarından da sana sığınırım!" el-Mü'minûn, 23/97-98.

Bir başka ayette ise: "Eğer şeytandan gelen bir vesvese seni kötülüğe kışkırtacak olursa hemen Allah'a sığın!" buyurmaktadır. Fussilet, 41/36.

İnsanın tezkiyeye ulaşımı Allah'ın lütfu, rahmeti ve yardımıyla. Hz. Peygamber'in insanları tezkiye etme vazifesini ifa etmede başvurduğu yöntemlerden bir tanesi de tezkiyeye vesile olan rahmete ulaşım yollarını onlara tebliğ etmesidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber rahmete nail olabilmek için Kur'an'ın dikkatlice dinlenilmesini emreden şu âyeti ümmetine tebliğ etmiştir: "Kur'an okunduğu zaman hemen dikkat kesilerek ona kulak verin, susup dinleyin ki rahmete eresiniz."⁷⁶

Gerçekten de Kur'an-ı Kerim'i okuyan ve dinleyen sahâbîler rahmete erişmiş, kendilerini sekinet kaplamıştır. Hz. Peygamber bunun müjdesini sahâbîlere şu şekilde bildirmiştir: "Allah'ın evlerinden bir evde, onun kitabını okumak ve aralarında müzakere etmek için toplanan kimselerin üzerine sekinet iner, onları rahmet kuşatır, melekler etraflarını sarar ve Allah onları kendi katında bulunanlara överek anlatır."⁷⁷

Üseyd b. Hudayr bu olayla ilgili başından geçen bir hadiseyi şu şekilde anlatıyor: "Bir gece Bakara sûresini okuyordum. Atım da yanı başımda bağlı duruyordu. Bir ara at şahlanmaya başladı. Okumayı kestim; at sakinleşti. Tekrar okumaya başladım, at yine şahlandı. Hatta oğlum Yahyâ'yı atın çiğnemesinden endişe ederek yanıma aldım. O esnada semaya baktığımda üzerimde kandillere benzer bir şeyler olduğunu gördüm. Sonra onlar göğe doğru yükselip gözden kayboldu. Sabahleyin, olup biteni Resûlullah'a anlattığımda bana: "Oku ey Üseyd, oku!" buyurdu. Sonra da: "Ey Üseyd! O gördüklerinin ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu. "Hayır." dedim. Bunun üzerine Resûlullah: "Onlar, senin Kur'an tilâvetini dinlemeye gelen meleklerdi. Eğer sen okumaya devam etseydin, sabaha kadar seni dinleyeceklerdi. O melekler, insanlara gizli kalmayacak, insanlar da onları görebileceklerdi." buyurdular."⁷⁸

Hz. Peygamber de Kur'an-ı Kerim'i başkasından dinlemeyi çok severdi. Bunu kendisi de dile getirip Abdullah b. Mes'ûd'dan kendisine Kur'an okumasını istemiştir: Abdullah b. Mes'ûd şöyle anlatmaktadır: "Resûlullah: "Bana Kur'an oku!" buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Kur'an sana indirildiği hâlde ben mi sana okuyacağım?!" diye sordu. Resûlullah da: "Evet, onu başkasından dinlemek benim hoşuma gider!" diye cevap verdi. Ben de Nisâ sûresindeki: "Her ümmetten bir şahit

Bunun yanında Hz. Peygamber de: "Allah'ım! Nimetlerinin yok olmasından, sağlığımın bozulmasından, ansızın gelecek cezadan ve öfkene sebep olan her şeyden sana sığınırım." şeklinde istiâze duaları yapmıştır. Müslim, Rikâk, 96.

Bir diğer örnekte is Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber bir gece secde hâlinde şöyle dua ediyordu: "Allah'ım! Gazabından rızana, cezadan affına sığınırım. Senden sana sığınırım. Sana tüm övgüleri saysam yine de bitiremem. Sen kendini nasıl övdüysen öylesin." Müslim, "Salât", 222.

Hz. Peygamber bir başka hadisinde: "Yatağına girdiğin zaman: 'Allah'ın gazabından, azabından, kullarının kötülüklerinden, şeytanların ayartmalarından ve yanıma yaklaşmalarından Allah'ın tam kelimelerine, hükmüne ve iradesine sığınırım.' diye dua et." Muvatta, "Şa'r", 4.

⁷⁶ el-A'râf 7/204.

⁷⁷ Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Salât", 347.

⁷⁸ Buhârî, "Fezâilu'l-Kur'an", 15, "Menâkıb", 25; Müslim, "Müsâfirîn", 242.

gönderdiğimiz zaman durumları ne olacak?” âyete kadar okudum. O âyete gelince Resûlullah: “Şimdilik yeter.” dedi; o anda gözlerinden yaşlar boşanıyordu.⁷⁹

Kur’ân-ı Kerîm’i dinlemenin öyle bir tezkiye edici hususu vardır ki bazen sadece duymak bile kişinin içinde bulunduğu kötü durumdan arındırmaya yetmiştir. Müslüman olmayanların Kur’ân âyetlerini duyup İslâmiyet’i kabul ettiklerine dair birçok olay yaşanmıştır.

“Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onların da sizin de rızkınızı elbette biz veriyoruz. Onları öldürmek gerçekten çok büyük bir günahdır. Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, çirkinliği apaçık bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur. Haklı bir gerekçeye dayanmaksızın, öldürülmesini Allah’ın haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, onun velisine hakkını arama yetkisi vermişizdir. Fakat o veli de artık öldürmede ileri gidip Allah’ın belirlediği sınırı aşmasın. Çünkü kendisine verilen bu yetkiyle zaten gerekli yardım yapılmıştır. Yetimin malına yaklaşmayın. Ancak bülûğ çağına erinceye kadar koruma ve geliştirme niyetiyle ona en güzel şekilde yaklaşabilirsiniz. Verdiğiniz sözü de yerine getirin; çünkü herkes verdiği sözden mutlaka sorguya çekilecektir. Ölçtüğünüz vakit tam ölçün, tarttığınız zaman da doğru teraziyle tartın. Bu, ticâretiniz için daha hayırlı ve sonuç itibarıyla daha güzeldir. Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi yaptıklarından sorumludur. Hem yeryüzünde büyüklük taslayarak yürüme. Çünkü kendini ne kadar büyük görürsen gör ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara erişebilirsin. Yasaklanan bu tutum ve davranışların hepsi kötü olup, Rabbinin nazarında asla hoş görülme- yen şeylerdir. İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Sakın Allah ile beraber başka bir ilâh edinme; yoksa kınanmış ve Allah’ın rahmetinden kovulmuş olarak cehenneme atılırsın!”⁸⁰

Ayrıca emir ve yasakları bildirerek tezkiye hususunda tek zikredilecek metot Allah’ın emir ve yasaklarını bildirmek olmayıp bununla birlikte Resûlullah’ın kendisinin de bazı emirlerde bulunup bazı şeyleri yasak etmesiyle tezkiye görevini eda ettiği görülmektedir. Böylelikle Hz. Peygamber hem teşri’ vazifesini yerine getirmiş hem de tezkiye vazifesini ifa etmiştir.

Bunu da Ebû Ümâre Berâ b. Âzib’in aktardığı şu hadisede görmekteyiz: “Resûlullah bize yedi şeyi emretti, yedi şeyi de yasakladı.

Emrettiği yedi şey şunlardır: Hastayı ziyaret etmek, cenazeye katılmak, aksırana “yerhamükellâh” demek, yeminini bozmayıp yemin üzere devam etmek, zulme uğrayana yardım etmek, dâvet edenin dâvetine katılmak, selâmı yaygınlaştırmak.

⁷⁹ Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 32-33.

⁸⁰ el-İsrâ 17/31-39.

Resûlullah'ın bize yasakladığı yedi şey ise şunlardır: Altın yüzükler veya yüzük takmak, gümüş kaptan su içmek, ipek minder kullanmak, ipekten yapılmış elbise giymek, ince ipek giymek, kalın ipek giymek, hâlis ipek kumaştan elbise giymek.”⁸¹

Bu hadiste de görüldüğü gibi, Hz. Peygamber insanlara hem sosyal hem de ahlaki yaşamlarında rehberlik eden emir ve yasaklarla ümmetini tezkiye etmiştir. Sadece ibadetler veya ahlaki öğütler değil, gündelik hayata dair detaylı kurallar da belirleyerek Müslümanların hayatlarını şekillendirmiştir.

C. Nasihat ve Öğüt Verme

Hz. Peygamber tezkiye görevini birçok yöntemle yerine getirmeye çalışmıştır. Bu yöntemlerden birisi de insanlara nasihat ve öğüt vererek yanlışlarından dönmelerini sağlayıp doğru yolda sağlam adımlarla yürümelerine yardımcı olmaktır. Hz. Peygamber'in bu yönteme başvurmasını Allah da tavsiye etmiştir. Nitekim Gâşiye sûresinde şöyle geçmektedir: “İnsanlara öğüt ver; çünkü sen ancak bir öğüt vericisin!”⁸² Abese sûresi buna örnek gösterilebilir. Hz. Peygamber Kureyş'in ileri gelenlerine İslâm dinini anlatıp onları bu dine davet etmek üzere sohbet ederken gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmü Mektûm gelmiş ve Hz. Peygamber'in konuşmasını bölerek kendisine Kur'ân'dan öğütlerde bulunmasını istemiştir. Hz. Peygamber ise o sırada Kureyş ileri gelenlerini İslâm dinini kabul etmeye ikna etmeye çalıştığı için Abdullah b. Ümmü Mektûm'un konuşmasını kesmesi canını sıktı. Hz. Peygamber hafifce yüzünü astı ve orada bulunanlara tebliğde bulunmaya devam etti. Çünkü o sırada Resûlullah Kureyş ileri gelenlerinin İslâmiyet'i kabul etmesi durumunda bütün Mekke halkının da iman edeceklerini düşünüyordu. Ancak Abese sûresinde Allah Hz. Peygamber'i şu şekilde uyarmıştı: “(Ey Peygamber) Nereden biliyorsun, belki o senden öğrenecekleriyle temizlenip arınacaktı? Yahut düşünüp öğüt alacaktı da bu öğüt ona fayda verecekti? Fakat kendisini ihtiyaçsız görüp seni dinlemeye tenezzül etmeyene gelince, belki Müslüman olur diye sen ona yöneliyorsun.”⁸³ Bu olaydan da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in tek görevi insanları İslâm dinine davet etmek değil, tezkiye olmak ve kötülüklerden arınmak için kendisine gelene de nasihat edip, öğüt vererek uyarmaktır. Sahâbîler de Hz. Peygamber'in kendilerine öğüt vermek suretiyle nefislerini tezkiye edip Allah'a yaklaştırdığını bildikleri için ara sıra gelirler: “Ey Allah'ın Resûlü! Bize öğüt ver!” derlerdi.

Hz. Peygamber'in nasihatleri herhangi bir mekanla sınırlı kalmayıp bineğin üzerinde bir yere giderken dahi arkasında oturan kişiye öğüt vermiştir. Abdullah b. Abbas şöyle rivayet etmiştir: “Bir gün Peygamberimiz devesine binmiş, ben de onun terkisindeyim. Bana şöyle buyurdu: ‘Abdullah! Öncelikle sana şunları söylemek isterim. Genişlik zamanında kendini Allah'a sevdirdi ki O da seni sıkıntılı zamanında sevsin. Allah'ın emir ve yasaklarına önem ver ki Allah da sana önem versin, seni gözet sin.

⁸¹ Buhârî, “Cenâiz”, 2, “Mezâlim”, 5, “Nikâh”, 71, “Eşribe”, 28; Müslim, “Libâs”, 3.

⁸² el-Gâşiye 88/21.

⁸³ Abese, 80/3-6.

Allah'ın hakkını gözet ki O'nu yanı başında bulasın. Bir şey istediğin zaman Allah'tan iste. Yardım dilediğinde Allah'tan dile. Şunu bil ki bütün varlıklar el birliği ile sana zarar vermek isteseler, Allah'ın takdir ettiğinden başkasını yapamazlar. Kaderi yazan kalemin işi bitmiş, yazılanlar ise kurumuştur. Bilmiş ol ki Allah'ın yardımı ancak sabredenler içindir ve her zorlukla beraber mutlaka bir kolaylık vardır.”⁸⁴

Bunun yanı sıra Hz. Peygamber Allah'ın hoşuna gitmeyen şeyleri sahâbeye hatırlatmak maksadıyla nasihatlerde bulunmuştur. Bunun en güzel örneklerinden birisi ise Hz. Peygamber'in sahâbîleri ile oturduğu bir zaman onlara: “İnsanı helak eden yedi şeyden sakının.” diye hitap etmesidir. Bunun üzerine sahâbîler de merakla sordular: “Onlar nedir, yâ Resûlallah!” Bunun üzerine Hz. Peygamber “Allah'a şirk koşmak, sihir (büyü) yapmak, haksız yere Allah'ın haram kıldığı bir cana kıymak, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak ve iffetli, masum kadınlara zina iftirasında bulunmak.”⁸⁵ şeklinde gerekli bilgileri vererek ikaz edilecek hususları dile getirdi.

Bununla birlikte fertlerin özel olarak kendileri için Hz. Peygamber'den nasihat talebi olmuş, Hz. Peygamber de onlara hallerine uygun bir şekilde öğüt vermiştir. Süfyân b. Abdullah şöyle anlatıyor: Resûlullah'a dedim ki: “Yâ Resûlallah! Bana İslâm'ı öyle bir anlat ki, onu bir daha başkasına sormaya ihtiyaç hissetmeyeyim.” Resûlullah ise şöyle buyurdu: “Allah'a inandım de sonra da dosdoğru ol!”⁸⁶

Bir başka örnekte de adamın birisi Hz. Peygamber'e; “Bana öğüt ver!” dedi. Hz. Peygamber de ona; “Kızma!” buyurdu. Adam isteğini birkaç kez daha tekrar etti. Hz. Peygamber de her defasında; “Kızma!” buyurdu.⁸⁷

Bir diğer örnekte de bir adam, Resûlullah ashabıyla oturduğu vakit onun yanına geldi ve şöyle bir şey istedi: “Yâ Resûlallah! Bana öz ve kısa bir şekilde nasihat eder misiniz?” Resûlullah ise o adama şöyle buyurdu: “Namazını dünyaya veda edecek olan biri gibi kıl. Yarın özür dileyeceğin bir söz söyleme. Halkın elindekilerden ümidini kes.”⁸⁸

Bununla ilgili Ebû Zer Gıfârî ise şunu anlatıyor: Resûlullah'a birçok sorular sorduktan sonra; “Yâ Resûlallah! Bana nasihat et” dedim. “Sana Allah'tan korkmayı tavsiye ederim. İşin başı budur.” buyurdu. “Yâ Resûlallah biraz daha” dedim. “Sana Kur'ân-ı kerîmi okumayı tavsiye ederim. O senin için yeryüzünde nur, gökte meleklerin övgüsüdür” buyurdu. “Biraz daha” dedim. “Çok gülmeyi terk et, çok gülmek kalbi öldürür, yüzün nurunu giderir” buyurdu. “Biraz daha nasihat buyur ya Resûlullah” dedim. “Susmayı tercih et, sâdece hayır söyle, bu şeytanı senden uzaklaştırır, dine uymakta sana

⁸⁴ Tirmizî, “Kıyâmet”, 50.

⁸⁵ Buhârî, “Vasâyâ”, 23; Müslim, “İman”, 145.

⁸⁶ Müslim, “İmân”, 62.

⁸⁷ Buhârî, “Edeb”, 76.

⁸⁸ İbn Mâce, “Zühhd”, 15.

yardımcı olur” buyurdu. “Biraz daha ya Resûlullah” dedim. “Cihâd et, çünkü cihâd, ümmetimin zühdüdür” buyurdu. “Biraz daha” dedim. “Miskinleri (fakirleri) sev, onlarla bulun” buyurdu. “Biraz daha ya Resûlullah” dedim. “Kendinden aşağı olanlara bak, senden üstün olanlara bakma, çünkü içinde bulunduğun hâl, senin için nimettir” buyurdu. “Biraz daha ya Resûlullah” dedim. “Akrabanı ziyâret et, onlar seni ziyâret etmeseler de” buyurdu. “Biraz daha ya Resûlullah” dedim. “Allah’a itaat et, kınayanların kınamasına aldırma” buyurdu. “Biraz daha nasihat et ya Resûlullah” dedim. “Acı da olsa hakkı söyle” buyurdu. Biraz daha istedim, elini göğsüme koydu ve şöyle buyurdu: “Tedbir almak gibi akıllılık yoktur. Haramlardan el çekmek gibi vera yoktur. Güzel ahlâk gibi de soyluluk yoktur.”⁸⁹

Ebû Eyyûb el-Ensârî ise bir gün Resûlullah’a gelip dedi ki: “Yâ Resûlallah! Bana öyle az ve öz bir nasihat et ki, onu hem kafamda tutabileyim hem de onunla amel edebileyim.” Resûlullah ona şöyle buyurdu: “Sana şu beş şeyi tavsiye ediyorum: Halkın elinde olanlara göz dikme ve onlardan ümidini kes. Bu, zenginliğin ta kendisidir. Tamahtan sakın. Zîrâ tamah peşinen fakirliktir. Namazı öyle kıl ki, sanki bu senin en son namazındır ve artık diri kalıp da diğer namazı kılamayacaksın. Sonradan mecbur kalıp da özür dileyeceğin bir ameli yapmaktan sakın. Kendin için istediğin şeyi din kardeşin için de iste.”

Buradaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber kendisine gelip nasihat isteyen kişilere o anki durumlarına göre öğüt ve nasihatler vermiştir. İki kişi gelip aynı soruyu sorsa bile aldıkları cevap farklı olmuştur. Çünkü Resûlullah görevi gereği insanların haline ve iç dünyasına bakarak kişinin eksik yönlerini düzeltmesi adına tavsiyeler vermektedir.

D. Dua Etmek

Hz. Peygamber’in bir diğer tezkiye metodu ise dua etmektir. Dua Allah’tan istekte bulunmaktır. Allah’ın, kulunun kendisinden bir şey istemesinden hoşnut olduğunu ve kendisinden istendiği takdirde isteyen kişinin duasına icabet edeceğini âyette şu şekilde beyan ediyor: “Bana dua edin, size cevap vereyim.”⁹⁰

Allah yine bir başka âyette ise kendisine dua edenlere icabet edeceğini vaat etmiş ve şöyle buyurmuştur: “Rasûlüm! Kullarım sana beni sorarlarsa, şüphesiz ben onlara çok yakınım. Bana dua edenin duasına icâbet ederim.”⁹¹

Bir diğer âyette ise Allah, insanların dua etmesinden ötürü önemli olduklarını belirtmiştir: “De ki; duanız (kulluğunuz) olmasa Rabbim size ne diye değer versin.”⁹²

⁸⁹ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *et-Terğîb ve 't-Terhîb mine 'l-Hadisi 'ş-Şerîf* (Beyrut: Mektebetü Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1388/1968), 3/189.

⁹⁰ el-Mü'min 40/60.

⁹¹ el-Bakara 2/186.

⁹² el-Furkân 25/77.

H. Peygamber de “Dua, ibadetin özüdür.”⁹³ diyerek eğer dua olmasa ibadetlerin de bir ehemmiyetinin olmayacağını belirterek duanın önemini vurgulamıştır. H. Peygamber “Allah’ın fazlından isteyin. Çünkü Allah kendisinden istenmesini sever. En faziletli ibadet, dua ederek bir sıkıntının kalkmasını ummaktır.”⁹⁴ buyurarak kulunun ihtiyacını ve isteklerini Allah’a arz etmesinde onun çok hoşlandığını belirtmiştir. Ayrıca aksi durumda ise kuluna çok kızdığını yine H. Peygamber’in “Allah kendisinden istemeyene gazap eder.”⁹⁵ hadisinde çok net bir şekilde görüyoruz.

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere kulunun duasından hoşnut olan ve kendisine dua edildiği zaman icabet edeceğini belirten Allah, kendisi için yaratılmışların en sevimlisi olan H. Peygamber’in ettiği duayı elbette ki yanıtsız bırakmayacak ve onun ettiği duanın karşılığı diğer insanların ettiği duaya nazaran daha hızlı sonuç alacaktır. Bunun bu şekilde olduğunu bilen sahâbe ise her fırsatta H. Peygamber’den dua istemiş onun duasına nail olabilmek için yarışmışlardır.

Resûlullah’ın duası farklı şekillerde insanları tezkiye etmiş, onun duasıyla hidayet bulan kişiler dahi olmuştur. Bu kişilerin en başında H. Ömer gelmektedir. H. Peygamber Mekke de iken İslâm’a yapılan zulmün arttığı ve artık Müslümanların nefes almakta zorlandıkları bir zamanda Mekke’nin iki güçlü ve kuvvetli kişisinden birisinin, yani Ömer b. Hattab veya Amr b. Hişâm’dan (Ebû Cehil) birisinin iman etmesi ve bu sayede de Müslümanların güç kazanıp toplum nazarında şereflerinin artması için Allah’a dua etmiştir. Allah, H. Peygamber’in duasını kabul etmiş ve Ömer b. Hattab Müslüman olmuştur.⁹⁶

Bir diğer örnekte ise Ebû Hureyre’nin annesi Resûlullah’ın dua etmesiyle hidayet bulan kişilerdendir. Ebû Hureyre annesinin İslâm’ı kabul etmemesinden ötürü üzülmüyor ve onun da kendisi gibi Müslüman olmasını arzuluyordu. Bu sebeple H. Peygamber’in yanına varıp annesi için dua etmesini istedi. Allah Resûlü de: “Allah’ım! Ebû Hureyre’nin annesine hidayet eyle.” diye dua etti. Yapılan bu duanın üzerinden birkaç zaman geçtikten sonra Ebû Hureyre’nin annesi Resûlullah’ın huzuruna gelip şehadet getirmiştir.

Bu olaya bir başka örnek ise H. Ebû Bekir’in annesinin Müslüman olma hadisesidir: “Mekke döneminde Resûlullah ile Ebû Bekir birlikte Kâ’be’nin yanında bulundukları bir anda müşriklerin saldırısına uğramışlardır. Resûlullah’ı korumak için üstüne kapanınca Ebû Bekir’i öyle dövmüşlerdi ki en sonunda baygın bir şekilde ailesine götürüldüğünde yakınları öleceğini zannetmişlerdi. Bir müddet geçtikten sonra kendine gelen Ebû Bekir’in ilk sorusu Resûlullah’ın durumunun nasıl olduğu olmuştur. Resûlullah’ın Dârülerkam’da olduğunu öğrenen Ebû Bekir annesinin de yardımıyla Resûlullah’ın

⁹³ Tirmizî, “De’avât”, 2.

⁹⁴ Tirmizî, “De’avât”, 131.

⁹⁵ Tirmizî, “De’avât”, 3.

⁹⁶ Tirmizî, “Menakıb”, 17.

yanına gidip sağ salım olduğunu görünce rahatlamış ve Resûlullah'tan annesinin hidayete ermesi için dua istemiştir. Resûlullah'ın dua ettiği Selma hanımın bir müddet sonra Müslüman olduğu rivayet edilmektedir.”⁹⁷

Hız. Peygamber'in insanları tezkiye edip arındırması sadece bu dünyayla sınırlı kalmayacak olup ahirette dahi ümmetini tezkiye etmeye devam edecektir. Bunun en büyük göstergesi de Hız. Peygamber'in ahirette ümmetine şefaati etmesidir. Hatta bir hadis-i şerifinde Hız. Peygamber şefaatinin çoğunun ümmetinden büyük günah işleyenlere yönelik gerçekleşeceğini söylemiştir.⁹⁸ Böylece insanlar ahirette günahlarının ağırlığından Hız. Peygamber'in şefaatiyle kurtulacak ve Cennet'e girmeyi hakedecek arınmışlığa erişeceklerdir. Şefaatin birçok türü olmasına rağmen Hız. Peygamber'in ümmeti için Allah'tan dileyeceği en büyük şefaati şu hadiste açık bir tasvirle anlatılmıştır: Enes b. Mâlik'ten gelen rivayete göre, Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde insanlar zor durumda kalacaklar ve Hız. Âdem'in yanına varıp: ‘Bizlere şefaati et!’ diye istekte bulunacaklar. Hız. Âdem de: ‘Benim şefaati için yetkim yok. Siz İbrâhim'in yanına gidin! Çünkü o Allah'ın dostudur.’ diyecek. İnsanlar ise İbrâhim'in yanına gidecekler. İbrahim de onlara: ‘Ben bu konuda yetkili değilim! Ancak İsâ'nın yanına gidin. Çünkü o Allah'ın ruhu ve Allah'ın kelimesidir!’ diyecek. Bu sebeple İsâ'nın yanına varacaklar. İsâ da: ‘Benim bu konu hakkında yetkim yoktur. Ancak Muhammed'e gidin!’ diyecek. İnsanlar böylece benim huzuruma gelecekler. Ben de onlara: ‘Benim şefaate yetkim var!’ diyeceğim. Daha sonra Rabbimin huzuruna çıkmak için izin isteyeceğim. Bana izin verilecek. Ben de Allah'ın önünde durup onun bana ilham edeceği ve henüz bilmeye kadir olamadığım hamdlerle Allah'a hamd edeceğim ve Rabbim için secdeye kapanacağım. Allah da bana: ‘Ey Muhammed! Başını kaldır! İstedğini söyle, ne söylersen kulak verilecek. Ne istiyorsan kabul edilecek! Şefaatte bulunursan, şefaatin de kabul edilecektir!’ diye seslenecektir. Ben de: ‘Ey Rabbim! Ümmetimi, ümmetimi!’ diyeceğim. Allah ise bana: ‘Onların yanına git! Kimlerin ki kalbinde buğday tanesi kadar iman varsa onları ateşten kurtar!’ buyuracaktır. Ben ise gidip Allah'ın dediğini yapacağım! Sonra Rabbime dönüp tekrar hamd ve senalarda bulunacağım ve secdeye kapanacağım. Bana, tekrar aynısı söylenecek. Ben ise tekrardan: ‘Ey Rabbim! Ümmetimi! Ümmetimi!’ diye yakaracağım. Bana tekrar: ‘Git, kimlerin de kalbinde hardal tanesi boyutunda iman varsa onları da ateşten kurtar!’ buyrulacak. Ben tekrardan gidip denileni yapacağım ve Rabbimin huzuruna döneceğim. Önceden ne yaptysam tekrar yapacağım. Bana, önceki gibi: ‘Başını kaldır!’ denilecek. Ben kaldırıp: ‘Ey Rabbim! Ümmetimi! Ümmetimi!’ diyeceğim. Bana tekrar: ‘Git ve her kimin kalbinde hardal tanesinin boyutundan da daha az miktarda imanı olanları da ateşten kurtar!’

⁹⁷ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 2/319; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fî Marifeti's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989), 7/315; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), 8/386.

⁹⁸ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 23; Tirmizî, “Kıyâme”, 11; İbn Mâce, “Zühd”, 37.

denilecek. Ben derhal gidip bunu yapacağım. Daha sonra dördüncü sefer de Rabbime dönerek; hamd ve senalarda bulunup secdeye kapanacağım. Bana: ‘Ey Muhammed! Başını kaldır ve isteğini dile getir, ne söylersen kulak verilecektir! İşte, arzun yerine getirilecektir! Şefaati edersen, şefaatin de kabul görecektir!’ diye buyrulacak. Ben ise: ‘Ey Rabbim! Bana La ilahe illallah diyenlere de şefaati etmem için izin ver!’ diyeceğim. Allah ise: ‘Bu konuda yetkin yok! Ancak izzetim, celalim, kibriyam ve azametim hakkı için la ilahe illallah diyenleri de ateşten çıkaracağım.’ diyecektir.”⁹⁹

Hiz. Peygamber dua ile insanların arındığının bilincinde olup insanları daima kurtarmayı öncelemiş, şiddetli sıkıntılara düçar olmasına rağmen onu sıkıntıya sokan kişilere beddua edip onların helak olması yerine onlara dua edip onların küfür ve rezil davranışlardan tezkiye olunmasını tercih etmiştir. Bunun örneğine Taif gazvesi dönüşünde rastlanılmıştır. Taif gazvesi dönüşünde Resûlullah Cîrâne’de konaklamıştı. Beraberinde Hevâzinlilerden çok sayıda esir de bulunuyordu. Sakîf’ten ayrıldıkları zaman ashabdan birisi Resûlullah’a: “Ey Allah’ın Resûlü! Sen onlara beddua et.” dedi. Resûlullah ise “Allah’ım Sakîf’e hidayet ver ve onları getir.” buyurdu. Bir süre sonra Hevâzin heyeti Cîrâne’ye Hiz. Peygamber’in huzuruna müslüman olmuş bir şekilde geldiler.¹⁰⁰

Hiz. Peygamber’in duasıyla tezkiyeye erişildiğini gören sahâbe sahip oldukları bazı huylardan arınmak için Hiz. Peygamber’in yanına gelerek dua talebinde bulunmuşlar ve tezkiyeye erişmişlerdir. Hiz. Peygamber’in bulunduğu bir mecliste adamın biri ayağa kalkıp “Yâ Resûlallah ben yalancı, kötülöklere bulaşan biriyim, çok da uykucuyum.” diyerek kendisine dua etmesini isteyince Hiz. Peygamber de ona “Allah’ım! Onu doğruluk ve imanla rızıklandır. Ondan uykuyu gider.” diye dua etmiştir. Bir başkası ise kendinde bulunan yalan, nifak gibi kötü huylarından yakınınca Hiz. Ömer dayanamayıp “Kendini rezil ettin.” diye adamı kınamıştır. Hiz. Peygamber Hiz. Ömer’e tebessüm ederek “Dünyada rezil olmak ahirette rezil olmaktan iyidir.” dedikten sonra adamın kötü huylarının gitmesi için Allah’a dua etmiştir.¹⁰¹

Hiz. Peygamber’in tezkiyesi kimi zaman çocukların içerisinde bulunan bazı meyillerin dahi değişmesini sağlamıştır. Ergenlik çağına ulaşmamış çocukları olan Müslüman bir baba ile müşrik bir anne boşandıktan sonra çocuklarının velayeti üzerinde anlaşımadıkları için Resûlullah’ın huzuruna gelip ondan aralarındaki anlaşmazlığı çözmesini istemişlerdir. Resûlullah da anne ve babayı iki yanına oturtmuş, hangisinde kalmak istediğini çocuğun seçimine bırakmıştır. Çocuk kâfir olan anneye

⁹⁹ Buhârî, “Tevhid”, 51; Müslim, “İman”, 84; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 19/196-198.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 3-4/414-416.

¹⁰¹ Ebû Ca’fer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid Taberî, *Târîhu’r-Rusûl ve’l-Mülûk ve Sîlatü Târîh et-Taberî* (Beyrut: Dâru’t-Turâs, 1387/1967), 3/190; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve ve Marifetü Ahvâli Sâhibi’s-Şeria*, thk. Abdülmü’ti Emin Kal’acî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye; Dâru’r-Reyyân, 1408/1988), 7/179.

yönelince Hz. Peygamber “Allah’ım! Ona doğruyu (hidayeti) göster.” diye dua ettikten sonra mümin olan babasına doğru gitmiş ve böylece babasının himayesine verilmiştir.¹⁰²

Hz. Peygamber, gençlik dönemlerinde bazı arzularıyla mücadele eden sahâbeye de nasihat edip onların bu arzulardan tezkiye olunmaları için Allah’a dua etmiştir. Resûlullah’ın yanına bir genç gelmiş ve Resûlullah’tan kendisine zina yapması için izin vermesini istemiştir. O mecliste hazır bulunanlar gencin bu isteğini garipsemişler ve hatta onu kınamışlardır. Resûlullah gence yanına yanaşmasını söyleyerek “Onu (zina) annenin yapması hoşuna gider miydi” diye sormuş. Genç ise “Hayır Vallahi. Allah beni sana feda etsin!” cevabını vermiştir. Resûlullah “Başka insanlar da onu anneleri için istemezler” buyurmuş, ardından benzer soruyu sırasıyla kızı, kız kardeşi, halası, teyzesi için tek tek sormuş aynı cevabı almıştı. Daha sonra Resûlullah elini gencin omuzuna koyup “Allah’ım! Onun kusurunu bağışla, kalbini tertemiz et, iffetini koru!” diye dua etmiştir. Resûlullah’ın bu duasından sonra o gencin bir daha böyle bir şeye tevessül ettiği görülmemiştir.¹⁰³

Anlaşıldığı üzere burada Hz. Peygamber genci tezkiye etmek için iki farklı yöntemle başvurmuştur. Birincisi onun aklını doyuracak ikna edici hikmetli sözlerle nasihat etmek iken ikincisi de genç için Allah’a dua ederek tezkiye etmeye çalışmasıdır. Her halükarda Hz. Peygamber genci tezkiye etmiş ve genç harama bulaşma hissinden arınmıştır.

Bu olaya benzer bir mevzu da Mâzin b. Gadûbe ile gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber, Müslüman olmak için huzuruna gelen ve kendisinden ahlâkının güzelleşmesi için dua isteyen Mâzin b. Gadûbe hakkında, “Allah’ım! Onda bulunan eğlence, harâm, zinâ, içki ve riyâ düşkünlüğünü, kendisinde hiçbir günah bırakmayacak şekilde Kur’ân okuma, helâl ve iffet tutkusu ile değiştir; ayrıca ona hayâ duygusu ve (hayırlı) evlâtlar ihsan eyle.” sözleriyle yakarıшта bulunmuştur. Mâzin b. Gadûbe Hz. Peygamber’in ettiği bu dua ile güzel bir ahlâka ve hayırlı evlâtlara sahip olmuş, söz konusu Câhiliye alışkanlıklarını terk etmiş ve Kur’ân’ın yarısını ezberleyebilecek derecede bir ahlâkî olgunluğa ulaşmıştır.¹⁰⁴

Hz. Peygamber insanlara o kadar şefkatli, o kadar merhametlidir ki kendisini öldürmeye çalışan insanların dahi cehennemlik özelliklerden arınıp hidayete ermeleri için onları tezkiye etmeye çalışmıştır. Bu olaya örnek olarak şu rivayet gösterilebilir: “Huneyn savaşında Hz. Peygamber’in yanında bulunan Kureyşliler’den biri de Allah Resûlü’ne karşı nefretini içinde gizleyen ve onu öldürmek için fırsat kollayan Kureyşli Şeybe b. Osman’dır.¹⁰⁵ Kendi ifadesine göre, Hz. Peygamber’i koruyan Hz. Abbas ve amcaoğlu Ebû Süfyan b. Hâris’ten dolayı ona zarar verme imkânı bulamamıştır.¹⁰⁶ Bu durumu fark eden

¹⁰² İbn Sa’d, *Kitabü’l-Tabakâtü’l-kebir*, 7/81; İbn Mâce, *Sünen*, “Ahkâm”, 22; Nesâî, *Sünen*, “Talâk”, 52.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/545.

¹⁰⁴ Ebû’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mucemü’l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 20/338, 339.

¹⁰⁵ Ebû Muhammed (Ebû’l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî Makrîzî, *İmtâu’l-Esmâ*, thk. Muhammed Abdulhamîd en-Nemîsî (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1420/1999), 2/17.

¹⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 3-4/376.

Allah Resûlü, onu yanına çağırmiş ve elini Şeybe'nin göğsüne koyarak “Allah'ım! Ondan şeytanı uzak tut.” diye dua etmişir. Böylelikle sanki Hz. Peygamber kendisine dünyadaki her şeyden daha sevgili olmuşur. Savaş sonrası Şeybe Hz. Peygamber'in yanına girdiğinde “Senin istediğin şeyden daha hayırlısını murat eden Allah'a hamdolsun.” diyerek Şeybe'nin hidâyetinden duyduğu memnuniyeti izhar etmişir.”¹⁰⁷

Hız. Peygamber'in panayırılara gidip insanları İslâmiyet'e davet ettiği sıralarda ilginç olaylar yaşanmıştır. Hız. Peygamber'in orada onları İslâmiyet'e davet edişı dahi onların içinde bulunduğu küfürden arınmalarına olan şiddetli arzusunu göstermekteydi. Bazen olumlu sonuçlar alırken bazen de çok sert tepkilere maruz kaldı. Ukâz panayırında Âmir b. Sa'saa oğullarından bazı kimseleri İslâmiyet'e çağırışı esnasında saldırıya uğramış ve ona orada yardım edenler de çıkmıştır. Yardım edenlere hoşnutluğundan dolayı hidayetleri için dua etmiş ve sonunda müslüman olmuşlardır. Bu olay kaynaklarda şöyle geçmektedir: Abdurrahman el-Âmirî, kavminin ileri gelenlerinden dinlediklerini şöyle aktarıyor: "Ukâz panayırında iken Allah Resûlü bize geldi ve: "Kimlerdensiniz?" diye sordu. "Âmir b. Sa'saa oğullarından." dediler. "Hangi Âmir oğulları?" dedi. "Kâ'b b. Rebia oğullarından." cevabını verdiler. Resûlullah: "Peki, sizden yardım ve himaye isteyenleri koruma gücünüz var mı?" diye sordu. Onlar ise: "Bizim tarafımızda olana dokunulamaz, himayemizde olana kimse ilişemez!" dediler. Resûlullah da: "Ben Allah'ın peygamberiyim. Rabbimin emirlerini tebliğ edebilmem için, bana yardım etmenizi istemeye geldim. Sizden hiç kimseyi herhangi bir konuda zorlamayacağım." dedi. Bu sözün üzerine, onlar Resûlullah'a, "Kureş'in hangi boyundansın?" diye sordular. "Abdumuttalib oğullarıdanım." cevabını verdi Resûlullah. "Peki, Abdümenaf oğullarıyla ilişkilerin nasıl, aran iyi mi onlarla?" diye sordular. Hız. Peygamber de: "Beni ilk yalanlayan ve kapı dışarı eden onlar oldu!" dedi. Dediler ki: "Biz seni kovmayacağız, ama sana iman da etmeyeceğiz. Rabbinin emirlerini tebliğ etmen için seni destekleyeceğiz." Onların verdikleri söz üzerine Hız. Peygamber de onların yanına gitti. Bu kavim alışveriş yaparken Bücre b. Kays el-Kuşeyrî geldi ve: "Şu yanınızda gördüğüm adam kim, onu tanımıyorum?" diye sordu. "Muhammed b. Abdullah b. Abdumuttalib." dediler. "Peki, sizin onunla ne ilişkiniz var?" diye sordu. "Bize Allah'ın Resûlü olduğunu söyledi ve Rabbinin emirlerini tebliğ etmesi için kendisine destek olmamızı istedi." dediler. "Peki, ona ne cevap verdiniz?" diye sordu. "Hoş safa geldin! Rahat ol, seni memleketimize götürür, kendi canımızı koruduğumuz gibi koruruz." dedik. Bücre şöyle dedi: "Şu panayır halkından, sizin gibi kötülük ile dönen başka bir topluluk bilmiyorum. Halkın tepkilerine hedef olursunuz, Araplar toptan üzerinize yürürler. Kavmi, onu sizden daha iyi bilir, eğer ondan bir hayır ümit etselerdi, O'nu, herkesten daha çok mutlu ederlerdi. Kavminin kovup yalanladığı birine itimat ediyorsunuz ve şimdi, O'nu barındırıp yardım edeceksiniz. Ne fena bir karar vermişsiniz!" İştikliklerinden sonra Bücre b. Kays, Resûlullah'ın yanına gelerek: "Kalk, kavminin yanına git! Vallahi,

¹⁰⁷ Makrîzî, *İmtâu'l-Esmâ*, 14/16.

kavminin himayesinde olmasaydın boynunu vururdum.” dedi. Resûlullah kalktı, devesine bindi. Melun Bücre, devenin böğrüne dürtünce deve silkindi ve Hz. Peygamber’i yere düşürdü. Âmir b. Kurt’un kızı Dubâa da -ki Mekke’de İslâm’a giren kadınlardan- amcaoğullarını ziyarete geldiğinden ötürü o gün oradaydı. Hz. Peygamber’e yapılan hakaret üzerine: “Ey Âmir oğulları! Benim için artık Âmir oğulları yoktur! Gözlerinizin önünde Resûlullah’a neler yapıyor da hiçbiriniz onu korumuyorsunuz.” dedi. Bunun üzerine, Dubâa’nın amcaoğullarından üç kişi kalktı; Bücre ile ona yardım eden iki kişinin üzerine yürüdü. Tuttukları gibi her birini yere çarptılar, göğüsleri üzerine oturup yüzlerine vurmaya başladılar. Bu hâl karşısında, Hz. Peygamber: “Allah’ım! Şunlara hayır ve bereket lütfeyle, ötekilere de lânet eyle!” diye dua etti. Bu olaydan sonra Hz. Peygamber’e yardım eden o üç kişi Müslüman olup Allah yolunda şehit düştü, ötekiler ise lanetli olarak kahrolup gitti.”¹⁰⁸

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber kendisine yardım eden üç kişiye yardım etmiş, onları dua ile tezkiye etmiş, bu sayede onlar da küfürden arınmışlar ve Müslüman olmuşlardır.

E. Eleştiri ve İkaz

Hz. Peygamber’e ümmetinin girdiği sıkıntılar pek ağır gelmektedir. Ümmetinde gördüğü sıkıntıları izale etmek için de pek çok gayret sarfetmiştir. Bazen onları sıkıntıya sokacak bazı fikir ve davranışları görünce onları ikaz ederek yeri gelince de eleştiri yönelterek bu durumdan onları tezkiye etmeye çalışmıştır. Örneğin cahiliye fikirlerinden kalma, küfre götürücü düşüncelerden olan yağmurun Allah’ın kudretiyle değil yıldızların hareketleri sonucu yağması inancının ümmetinde olduğunu öğrenen Hz. Peygamber hemen onları ikaz etmiş ve bu durumdan arındırmaya çalışmıştır.

Zeyd b. Hâlid el-Cühenî’den gelen rivayete göre Zeyd b. Hâlid diyor ki: “Hz. Peygamber Hudeybiye’de gece yağın yağmurun ardından bizlere sabah namazını kıldırdı. Namazın ardından yüzünü orada hazır bulunanlara döndü ve ‘Rabbiniz sizin için ne söylüyor biliyor musunuz?’ diye sordu. Bizlerde: ‘Allah ve Resûlü en iyi bilendir!’ dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Rabbim buyurdu ki: Kullarımdan bazıları bana iman ederek, bazıları da kâfir olarak sabahladı. Allah’ın fazlı, keremi, rahmeti ve lütfu sayesinde yağmura erdik diyenler bana iman etmiş, yıldızlara ise tapmamışlardır. Falanca yıldızın doğup batması sebebiyle yağmura eriştik diyenler ise beni inkâr etmiş, yıldızlara tapınmışlardır.’ dedi.”¹⁰⁹

Şeytan’ın verdiği vesveselere karşı ümmetini ikaz eden Hz. Peygamber onları uyararak ve kurtuluş yolunu göstererek tezkiye görevini ifa etmeye çalışmıştır. Ebû Hüreyre’den gelen rivayete göre, Hz. Peygamber buyurmuştur ki: “Sizin aranızdan herhangi birisine şeytan gelir de ‘Şunu böyle kim

¹⁰⁸ Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1407/1986), 3/141.

¹⁰⁹ Buhârî, “Ezân”, 156; “İstiskâ”, 28; “Megâzî”, 35; Müslim, “İman”, 125.

yarattı? Bunu böyle kim yarattı?’ en son da: ‘Allah’ı kim yarattı?’ diye sorar, böylece sizlere sürekli vesveseler verir. Eğer ki iş bu raddeye gelirse o kişi hemen Allah’a sığınsın ve düşüncelerini sonlandırsın!’¹¹⁰

Hız. Peygamber, insanların en merhametli olanıydı ve daima çevresine karşı şefkatle davranırdı. Hiç kimseyi incitmek istemez, insanların birbirlerine zarar vermelerine veya kırıcı sözler söylemelerine kesinlikle müsaade etmezdi. Onun amacı, toplumun huzurunu korumak ve bireyler arasındaki sevgi ve saygıyı daim kılmaktı. Birbirlerine sert davranan ya da kalp kırıcı sözler sarf eden sahâbîlerini gördüğünde hemen müdahale eder ve durumu düzeltirdi. Onun merhameti ve yumuşak huyluluğu, topluluğun birlik ve beraberliğini sağlamada en önemli faktörlerden biriydi. Bu tutumu, sadece ibadetler ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkilerde de ahlaki olgunluğu teşvik ederdi.

Bu olgun davranışa bir örnek olarak, Hız. Peygamber ashâbıyla Bedir’e giderken Irakü’z-Zübye’ye vardıklarında yaşanan bir olayı zikredebiliriz. Orada bulunan bir bedevi, Hız. Peygamber’e selam verip şöyle dedi: “Eğer sen Allah’ın Resûlüysen, bana şu dişi devemin karnındaki yavru hakkında bilgi ver.” Bu sırada Seleme b. Selâme, bedeviye müdahale ederek: “Resûlullah’a soru sorma, gel bana sor, ben sana bu konuda bilgi vereceğim.” dedi. Ardından Seleme, bedeviye: “Bu deve ile cima ettiğin için karnında senden bir dişi keçi yavrusu var.” diye karşılık verdi. Bu kaba sözleri duyan Resûlullah hemen Seleme’ye dönerek: “Yavaş ol, adamla çok çirkin konuştun.” dedi ve ardından ondan yüzünü çevirdi.¹¹¹

Bu olay, Hız. Peygamber’in merhamet dolu kişiliğini ve insanların birbirlerine karşı nasıl konuşmaları gerektiği konusunda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Hız. Peygamber, her durumda incelikli bir üslup benimsemeyi öğütlemiş ve kaba, kırıcı ifadelerden kaçınmayı tavsiye etmiştir. Bu, onun toplum içinde ahlaki olgunluğu ve nezaketi teşvik eden örnek tavrının bir yansımasıdır.

Hız. Peygamber ümmetinin bilmeyerek hataya düştüğüne rastladığı zamanlarda da bunlara kayıtsız kalmamış karşısındakini kırmamaya özen göstererek ikazlarda bulunmuştur. Böylece kişiyi düştüğü hatadan dolayı kesb edeceği manevi kirlilikten tezkiye etmeye gayret göstermiştir. Mescide bevl etmenin yanlış bir şey olduğunu bilmeyen bir bedevinin mescidi kirletmesi üzerine Hız. Peygamber’in takındığı davranış bunu apaçık göstermektedir. Enes b. Mâlik şöyle rivayet etmiştir: “Biz, Resûlullah ile birlikte mescitte otururken bir bedevi çıkageldi. Durup mescidin içine bevl etmeye başladı. Resûlullah’ın Ashab’ı kalkıp: “Dur! Dur!” diyerek üzerine yürümeye kalktıklarında Resûlullah müdahale etti: “Durdurmayın, bırakın işini tamamlasın.” buyurdu. Bunun üzerine sahâbîler müdahale

¹¹⁰ Buhârî, “Bed’ü’l-Halk”, 11.

¹¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1-2/543.

etmedi, adam da ihtiyacını tamamladı. Sonra Resûlullah, adamı yanına çağırdı ve: “Bu mescitler, idrar ve pislik bırakma yeri değildir. Allah’ın zikredildiği yerlerdir. Buralarda namaz kılınır. Kur’ân okunur.” dedi. Sonra cemaatten birine bir kova su getirmesini emretti. Kova gelince suyu sidiğin üzerine boşalttı.”¹¹²

Gördüğü hatalar karşısında sadece ikaz edici olmakla kalmayıp bizatihi kendi eliyle düzelten Hz. Peygamber, mescide atılmış bir balgamı kendisi temizlemiş ve böyle bir şeyin yapılmamasıyla alakalı ümmetini uyararak onları bu kötü fiilden tezkiye etmiştir. Ayrıca böyle bir durumla karşılaşılması halinde nasıl davranılması gerektiğini de talim etmiştir. Enes b. Mâlik şöyle naklediyor: “Resûlullah mescidin kible duvarında balgam gördü. Bu onun ağrına gitti, kalkıp eliyle kazıdı ve “Sizden biri namaza kalkınca, rabbine hususi hitapta bulunur veya rabbinin kiblesi kendisi ile kiblesinin arasındadır. Öyleyse, hiçbiriniz kible cihetine tükürmesin. İlla tükürecekse bari soluna veya ayağının altına tükürsün!” buyurdular. Sonra, göstermek için ridasının bir kenarını alıp içine tükürerek elbisesinin kenarını üst üste katladı, sonra da: “Veya şöyle yapsın!” buyurdu ve tükürüğü katlar arasında ovdu.”¹¹³

Hz. Peygamber Müslümanın bakımlı ve temiz olması gerektiğini vurgulamaktadır. Kendisi de kılık kıyafet düzenine önem vermiş ve Müslümanların da görünüşlerine önem vermesini istemiştir. Bununla ilgili şöyle bir olay aktarılmıştır: “Bir gün Hz. Peygamber, saçı başı darmadağınık bir adam görmüştür. Hayretle: “Niçin bu adam saçlarını yıkayıp taramıyor?” buyurmuştur. Daha sonra da üzerinde kirli elbiseler bulunan bir kimseyi gördüğünde: “Bu zât elbiselerini yıkayacak su bulamıyor mu?” buyurarak Müslümanların temiz ve tertipli olmaları gerektiğini ifade etmiştir.”¹¹⁴

Bir başka olayda ise Atâ İbn Yesâr şöyle anlatıyor: “Resûlullah’a saçı sakalı karmakarışık bir adam gelmişti. Efendimiz, ona işaret ederek, sanki saçını ıslah etmesini emretmişti. Adam bunu yapıp sonra tekrar geri geldi. Hz. Peygamber: “Şu hal, sizden birinizin tıpkı bir şeytan gibi başındaki saçlar karmakarışık vaziyette gelmesinden daha hayırlı değil mi?” buyurdular.”¹¹⁵

Bu olayda da görüldüğü üzere Hz. Peygamber kişinin görünümüne önem vermiş, dağınık olanlara hemen toparlanmasını söylemiş ve o kişilerin bu dağınık görüntülerini şeytanın şekline benzetmiştir.

Hz. Peygamber tebliğ ve tezkiye vazifesi gereği hata yapanı uyarmaktan geri kalmamıştır. Ancak bunu her zaman tatlı dille kimseyi kırmadan yapmıştır. Onun uyardığı kişiler hiçbir zaman

¹¹² Buhârî, “Vudu”, 57-58, “Edeb” 35, 80; Müslim, “Tahâret” 98-100; Ebû Davud, “Tahâret” 136; Tirmizî, “Tahâret” 112; Nesâî, “Tahâret” 44, “Miyâh” 2; İbn Mâce, “Tahâret” 78.

¹¹³ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasen Abdülmünîm (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), “Mesacid”, 31; “Tahâret”, 192; Buhârî, “Salât”, 33, 38; “Vudu”, 70; Müslim, “Mesacid”, 50; Muvatta, “Kible”, 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 2/32,66.

¹¹⁴ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 17; Nesâî, “Zinet”, 60.

¹¹⁵ İmam Mâlik, *el-Muvatta*, “Şa’ar”, 7.

alınmamış hatta ne kadar güzel öğrettiğini ve ondan daha iyi öğreteneini görmediklerini aktarmışlardır. Bu konuda başından geçenleri Muaviye b. Hakem es-Sülemî şu şekilde anlatmıştır: “Ben Resûlullah ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapşırıldı. Ben: “Yerhamükallah” dedim. Cemaattekiler bana hoş olmayan bir şekilde baktılar. Bunun üzerine kızıp: “Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?” dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah namazı bitirince bana iyi davrandı, annem babam O’na feda olsun, ben ne O’ndan önce ne de O’ndan sonra, daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah’a yemin olsun O beni ne azarladı ne dövdü ne de rezil etti; sadece: “Namazda insan kelâmından bir söz münasip değildir, ona uygun olan söz, tesbih, tekbir ve Kur’ân kıraatıdır!” dedi. Ben: “Ey Allah’ın Resûlü, ben Cahiliyeden daha yeni çıkmış birisiyim. Allah bize İslâm’ı lütfetti, ama bizde öyleleri var ki, hâlâ kâhinlere gidiyorlar, bu hususta ne tavsiye edersiniz?” dedim. “Sen onlara gitme!” buyurdu. Ben tekrar: “Bizde kuşun uçuşuna vs.ye bakarak uğursuzluk çıkaranlar da var?” dedim. Cevaben: “Bu uğursuzluk zannı kalplerinde mevcut olan bir kuruntudur. Sakın onları gayelerine gitmekten alıkoymasın!” dedi. Ben: “Bizde, kuma hatlar çizerek fala bakanlar da var?” dedim. Şu açıklamayı yaptı: “Peygamberlerden biri de kuma çizgi çizirdi. Kim çizgisini onun çizgisine uygun düşürürse isabet eder!” buyurdu. Ben: “Benim bir cariyem vardı. Uhud ve Cevâniyye taraflarında koyun otlatırdı. Bir gün öğrendim ki bir kurt peyda olmuş ve sürüden bir koyun götürmüş. Ben bir insanoğluyum, herkes gibi ben de öfkelenirim. Bu hâdisi yüzünden kızıp cariyeye bir tokat vurdum.” Ravi der ki: Bu sözümü işitince Resûlullah tokadımı fazla buldu. “O halde onu azat etmeyeyim mi?” dedim. “Bana bir getir hele!” dedi. Ben de cariyeyi ona getirdim. Ona: “Allah nerde?” diye sordu. Cariye: “Semada!” diye cevap verdi. Bu sefer: “Ben kimim?” diye sordu. O da: “Sen Resûlullah’sın” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Onu azat et, çünkü Mümine’dir” buyurdu.”¹¹⁶

Bu olayda da görüldüğü üzere Hz. Peygamber namaz esnasında konuşan sahâbeyi tatlı bir dille uyarıyor. Daha sonra adamın dine yeni girip daha birçok mevzudan haberi olmadığını görünce adamın sorduğu soruları tek tek cevaplandırıyor. Burada Hz. Peygamber adamı yaptığı yanlış işten dönmesi için kibar bir dille uyararak adamı tezkiye ediyor. Ardından da adamın cevabını bilmediği sakıncalı konuları ona açıklayarak bunlardan uzak durmasını söylüyor.

Hz. Peygamber her zaman insanların birbirleriyle yardımlaşmalarını Müslümanların aralarında kardeşlik olmasını istemiş ve bunun için insanları yeri geldiğinde teşvik etmiş yeri geldiğinde ise uyarmıştır. Hz. Âişe’nin anlattığına göre: “Resûlullah kapıda yüksek sesle münakaşa edenlerin gürültülerini işitti. Bunlardan biri, diğerinden borcunun azaltılmasını talep ediyor, bir hususta da merhametli olmasını istiyor. Öbürü de: “Vallahi yapmam!” diyordu. Resûlullah yanlarına gitti ve:

¹¹⁶ Müslim, “Mesâcid”, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/447, 448.

“Hanginiz, iyilik yapmayacağına dair Allah adına yemin etti?” dedi. Birisi: “Ey Allah’ın Resûlü! O kişi benim ve borçlu olan bu kolaylıklardan hangisini isterse kabul ettim” dedi.”¹¹⁷

Hadisede de görüldüğü üzere borç yüzünden kavga eden iki kişiden alacaklının borçluya kolaylık göstermemek üzere yemin etmesini duyan Resûlullah iyilik yapmamaya yemin edilmesine kızmış bunu gören sahâbe de yaptığı yanlışı anlayıp hemen hatasından dönmüş ve borçluya istediği kolaylığı sağlayacağını söylemiştir.

Bir başka olayda ise Hz. Peygamber, ashabıyla birlikte Bedir’e ulaştıklarında sahâbeden birkaç kişiyi Kureyş müşrikleri hakkında bilgi toplamak amacıyla Bedir kuyularına gönderdi. Görevlendirilen sahâbe, Kureyş’e ait su taşıyan bir deve ve beraberinde iki adam yakaladılar. Bu sırada Hz. Peygamber namaz kılmakta iken sahâbiler, yakaladıkları kişileri sorguya çekmeye başladılar ve onlara “Siz kimsiniz, burada ne yapıyorsunuz?” gibi sorular sordular. Yakalananlar, “Biz Kureyş’in su taşıyıcılarıyız, su almaya geldik” diye cevap verdiler. Ancak sahâbiler, onların casus olduklarını düşünüp doğruyu söylemeleri için şiddet uyguladılar. Dövülen kişiler, sahâbenin baskısı sonucunda Ebû Süfyan’ın casusları olduklarını söylediler. Bu durumda sahâbeler, doğruyu söylediklerine inanarak onlara daha fazla zarar vermediler. Hz. Peygamber namazını bitirdikten sonra sahâbeye dönerek şöyle buyurdu: “Onlar size doğruyu söylediklerinde onları dövdünüz, yalan söylediklerinde ise onları bıraktınız. Allah’a yemin ederim ki, bu adamlar gerçekten Kureyş’in su taşıyıcılarıdır.” Böylece Hz. Peygamber, sahâbenin yapmış olduğu hatayı onlara bildirerek davranışları konusunda onları uyarmıştır. Daha sonra o iki adamı kendisi sorgulamış ve Kureyş ordusu hakkında onlardan bilgi edinmiştir. Böylece bir kişiyi sorgularken nasıl davranılması gerektiğini sahâbesine göstermiş bulunmaktadır.¹¹⁸

Bu olay, Hz. Peygamber’in sahâbenin tezkiye sürecinde ne denli dikkatli bir rehberlik yaptığını ve onların hem bireysel ahlaki olgunluklarına hem de toplumsal sorumluluklarına nasıl önem verdiğini gösteren çarpıcı bir örnektir. Sahâbenin tezkiye edilmesinin, sadece ibadetlerde ve ahlaki davranışlarda değil, aynı zamanda savaş gibi zorlu durumlarda da sabır, doğruluk ve adalet gibi değerlerin öne çıkması gerektiğini vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber’in ikazı ile ilgili bir başka örnekte Ensar’dan Sa’d b. Hayseme’nin Tebük seferine çıkıp çıkmama hakkında tereddüde düşmüştür. Daha sonra ordu Medine’den hareket ettikten sonra yola gecikmeli olarak çıkmış ve yolda arkadaşlarına yetişmiştir.¹¹⁹ Rivayetlere göre Hz. Peygamber seferde zaman zaman geriye bakar ve bir karaltı gördüğünde “Sa’d b. Hayseme olsa!” diye dua ederek, gönlünden geçeni dillendirmiştir.¹²⁰ Sa’d b. Hayseme, Hz. Peygamber’in yanına ulaştığında

¹¹⁷ Buhârî, “Sulh”, 10; Müslim, “Müsakaat”, 19.

¹¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1-2/545-546.

¹¹⁹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/998.

¹²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 3-4/441.

yaşadığı gelgitleri onunla paylaşmış Hz. Peygamber de “Sa’d b. Hayseme, sen helâke yaklaşmıştın” diyerek cihaddan geri kalmanın ne büyük bir risk olduğuna dikkat çekmiş, ardından ona hayır duada bulunmuştur.¹²¹

Hz. Peygamber savaşa geç kalan sahâbeyi ağır bir dil ile uarmıştır. Bu sayede kişi içinde olduğu kötü durumun farkına varmıştır. Ardından da ona dua etmiştir. Bu azarlama öncesinde de Hz. Peygamber’in Sa’d b. Hayseme’nin orduya katılmadığını fark edince onun için dua ettiğini görüyoruz. Belki de Sa’d b. Hayseme bu dua sonrası savaşa katılma şevki artmıştır. Bu sebeple bu olayda Hz. Peygamber’in hem dua ile hem de ikaz ederek kişiyi tezkiye ettiğine şahit oluyoruz.

Hz. Peygamber ashabı ile her zaman ilgilenmiş, onların kusurlarını düzeltmeye çalışmıştır. Örnek olarak Hz. Ebû Bekir yaşadığı benzer bir hadiseyi şöyle anlatmaktadır: “İmama safların gerisinde uyduğum bir sırada Hz. Peygamber: ‘Allah (cemaate katılma hususundaki) isteğini arttırsın!’ buyurarak bana dua etti ve bir daha böyle yapmamamı tavsiye etti.”¹²²

İnsanlar açısından büyütülmeyecek bir mesele Hz. Peygamber’in dikkatini çekmiş ve sahâbesini hemen uarmıştır. Bu sayede sahâbe tezkiye olmuş ve İslâmiyet’e sıkı sıkı sarılıp kendilerinden sonraki nesillere örnek bir nesil ortaya çıkmıştır. Uyguladığı metoda bakıldığında ise hem uyarı hem de dua da bulunduğu görülmektedir.

Bir diğer olay ise Damre b. Sa’lebe tarafından nakledilmiştir: “Hz. Peygamber, üstüne giyindiği Yemen işi iki ayrı elbiseyle huzuruna gelen Damre b. Sa’lebe’yi bu davranışından dolayı uarmış ve talebi üzerine onun için, ‘Allah’ım! Damre b. Sa’lebe’yi bağışla’ buyurarak istiğfarda bulunmuştur.”¹²³

Buradaki olayda da görüldüğü üzere sahâbe Hz. Peygamber’in uyarı ve ikazlarına karşı hiçbir zaman alınmamış aksine Hz. Peygamber onların yaptığı işler karşısında sahâbesini uyarınca hemen o işten dönmüşler ve Peygamber’den kendileri için istiğfar dilemesini istemişlerdir.

Huneyn savaşı sonrası Hz. Peygamber ile Ensar arasında gerçekleşen hadise de ise şöyle olmuştur: “Resûlullah ganimetleri Kureyş ve diğer Arap kabileleri arasında dağıttığı zaman Ensar’a pay vermedi. Bunun üzerine Ensar rahatsızlığını ifade etmeye başladı. Hatta “Resûlullah kendi kabilesini artık buldu, savaş zamanı biz onun ashabıyız; fakat ganimet taksiminde onun kavmi ve aşireti vardır, bunun neden kaynaklandığını bilmek isterdik, bu Allah’tan ise sabrederiz, Allah Resûlü’nün isteği ise bu durumu onun yüzüne açıklarız.” demeye başladılar. Bu eleştirileri duyunca Resûlullah kızdı. Sa’d b. Ubâde, Hz. Peygamber’in yanına girdiğinde “Kavminin dedikleri hakkında sende hangi bilgiler var.”

¹²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshâk, *es-Sîre*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü’l-Fıkr, 1398/1978), 1/606.

¹²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/39, 42, 45, 46, 50; Buhârî, “Ezân”, 114 (No: 783); Ebû Dâvûd, “Salât” 100 (No: 683, 684); Nesâî, “İmâme”, 63.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/338; Ebû’l-Hasen Nürüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid ve Menbau’l-Fevâid*, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1414/1994), 9/379.

diye sordu. Sa'd b. Ubâde ganimetten Ensar'a pay verilmemesinin rahatsızlık meydana getirdiğini ve ileri geri konuşmalara neden olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber "Sa'd sen bu meselenin neresindesin?" diye sordu. Sa'd ise "Yâ Resûlallah ben kavmimin yanıdayım, ben ancak onlardan biriyim, bunun nereden kaynaklandığını bilmek isteriz." Bunun üzerine Hz. Peygamber "Ensar'ı alanda topla!" buyurdu. Hz. Peygamber Ensar'dan başkasının toplantıya katılmamasını istedi. Ensar toplandı. Hz. Peygamber'in siniri yüzünden okunuyordu. Hz. Peygamber "Ey Ensar topluluğu, bana ulaşan sözler nedir? Nefislerinizde tuttuğunuz bu kızgınlık nedir, dalalette iken Allah sizi hidayete erdirmemi mi, fakir iken zenginleştirmemi mi, aranızdaki düşmanlığı kaldırıp kalplerinizi ısındırmadı mı?" dedi. Ensar bu sorulara "Evet" cevabını verdiler. "Üstünlük ve cömertlik Allah'a ve Resûlü'ne aittir." dediler. "Vallahi yoksa şöyle diyecekseniz ben de doğrulayacağım, bize yalanlanmış olarak geldin seni tasdik ettik, horlanmış olarak geldin sana yardım ettik, yurdundan atılmış olarak geldin sana kucak açtık, yalnız bırakılmıştın seni içimizden biri yaptık." Hz. Peygamber "Ey Ensar yoksa bana darıldınız mı?" dedi. Ensar "Nasıl cevap verelim, ya Resûlallah, üstünlük ve cömertlik Allah'a ve Resûlü'ne aittir." dediler. "Ey Ensar topluluğu, sizi değersiz dünya malına meyletmış görüyorum ki ben o malları insanların kalplerini İslâm'a ısındırmak için verdim, sizin İslâm'ınıza vekil olmuştum. Ey Ensar topluluğu, insanlar deve ve davarlarla giderken, Allah'ın Resûlü ile evlerinize dönmekten razı değil misiniz? Hicret olmasaydı Ensar'ın yanında olurdum, insanlar bir vadiye gidecek olsa ben Ensar'ın vadisine giderdim, Allah'ım, Ensar'a, Ensar'ın çocuklarına ve Ensar'ın çocuklarının çocuklarına merhamet et." Ravinin bildirdiğine göre Ensar sakalları ıslanıncaya kadar ağladı ve şöyle dediler: "Biz Allah'ın Resûlü'nün taksimine, payına razıyız."¹²⁴

Hz. Peygamber yeni Müslüman olmuş kişileri İslâmiyet'e ısındırmak için onlara devletin hazinesine düşen paydan ekstra hisse vermiştir. Bunu duyan Ensar'dan sahâbîlere Hz. Peygamber'in bu tutumunu anlamamışlar, Hz. Peygamber'e karşı bir dargınlık meydana gelmiş ve Hz. Peygamber'in adaletsiz davrandığı ile ilgili bazı sözler sarf etmişlerdir. Hz. Peygamber bu sözleri işittikten sonra Ensar'ı etrafına toplamış ve onları takındıkları bu tutum hakkında ikaz etmiştir. Hz. Peygamber'in bu ikazı ile kendine gelen Ensar topluluğu hemen yanlış bir iş yaptıklarını anlayıp hatalarından dönmüşlerdir.

F. Özendirme ve Teşvik

Hz. Peygamber'in insanları arındırıp tezkiye ederken kullandığı yöntemlerden bir tanesi de insanları Allah'ın hoşuna gidecek işler yapmaya özendirmesi ve bazı müjdeler vererek insanları o işlere

¹²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3-4/418-423; Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/956-958; Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk ve Silâtü Târih et-Taberî*, 3/93, 94; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 147; Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993), 2/261; Makrîzî, *İmtâu'l-Esmâ*, 2/34, 35.

teşvik etmesidir. Kendisi de özendirmeyi tavsiye etmiş ve bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”¹²⁵

İnsanoğlu nefisle birlikte yaratıldığı için başkalaşma gerçekleşmediği müddetçe rahmani eylemlerden çabuk sıkılan bir varlıktır. Bundan dolayı bazen helal dairesi içerisinde istediklerini vererek oyalanmaya, ibadetlere daha canlılıkla yönelebilmek için de bazı teşviklere ihtiyaç duymaktadır. Hz. Peygamber de vaaz ve nasihat edecekken insanların sıkılmaması için elinden geleni yapar, onların mutlu vakitlerini arardı. Bu durumu Abdullah b. Mes’ûd şöyle anlatmaktadır: “Hz. Peygamber bize vaaz edeceği vakit bıkkınlık vereceği endişesiyle, bizim durumumuza uygun günleri kollardı.”¹²⁶

Hz. Peygamber birçok farklı hususta özendirme ve teşvik metodunu uygulamış, Arapların kavmiyetçi bir tarzda kendilerine üstünlük tasladıkları bir dönemde dinde üstün olmanın hayırlı amel işlemekle olacağına dikkat çekmiş ve bu konuda insanları teşvik etmiştir. Abdullah b. Amr şöyle anlatmaktadır: “Hz. Peygamber günlerden bir gün bizlere: “İnsanların içinden en faziletli olan kimdir?” diye sordu. Bizler de: “Allah ve Resûl’ü en iyi bilendir!” dedik. Hz. Peygamber bu cevap üzerine: “Kalbi temiz, dili doğru sözlü olan kimsedir!” buyurdular. Bu kez sahâbîler: “Yâ Resûlallah! Doğru sözlü olmanın ne demek olduğunu biliyoruz. Ancak Mahmûmu’l-kalb ne demek?” diye sordular. Hz. Peygamber ise şu şekilde cevapladı: “Mahmûmu’l-kalb, Allah’tan korkan tertemiz kalptir, onun içinde hased, kin, günah ve zulümden hiçbir eser yoktur.”¹²⁷

Arap kavmi arasında üstün ve şerefli olmak, saygı duyulan bir kişi olmak çok önemli bir meseledir. Araplar İslâmiyet öncesi mensup oldukları önemli kabileler ile veya yaptıkları işlerle övünmüşler ve saygınlık konusunda hep birbirleriyle yarış içerisinde olmuşlardır. Bunu çok iyi bilen Hz. Peygamber Arapların bu özelliklerini dini işlerde yarışıp Allah katında üstün olma yarışına çevirmiştir. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere Hz. Peygamber “İnsanlar içinde en faziletli olan kimdir?” diye sorarak hem diyeceği şeye insanların dikkatini çekiyor. Ayrıca Hz. Peygamber orada bulunan insanlara dinde diğer insanlardan üstün olunması için şunlar yapılmalı diyerek insanları anlattığı şeylere karşı daha bir iştiaak ve şevkle hareket edip uygulamaları için teşvik etmiş oluyor. Bu teşvik yaparken aslında insanları ırkçılık ve kavmiyetçilik gibi toplumu ifsada sürükleyen hastalıklardan tezkiye etmiş oluyor.

Hz. Peygamber, insanların yaşamlarında her zaman iyiliği ve güzelliği seçmelerini, kötülükten ve olumsuz olan her şeyden uzak durmalarını öğütleyen ve teşvik eden bir rehberdi. Sahâbîlerine de bu ilkeleri her fırsatta öğretmiş, onları iyiye yönlendirip kötülüklerden sakındırmaya çalışmıştır. Bu tavrı

¹²⁵ Buhârî, “İlim”, 12, “Edeb”, 80; Müslim, “Cihad”, 6-7.

¹²⁶ Buhârî, “İlim”, 12.

¹²⁷ Ebû Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn Mâce, es-Sünen, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Daru İhyâ’it-Türasi’l-Arabi, 1975), “Zühd”, 24.

sadece bireysel ahlak ve ibadetlerde değil, toplumsal meselelerde ve günlük olaylarda da açıkça görülmektedir.

Örneğin, Bedir Savaşı'na giderken ordusuyla birlikte Safrâ kasabasına yaklaşan Hz. Peygamber, o bölgedeki dağların ve kabilelerin isimlerini sormuştur. Sahâbîler, dağlardan birinin adının “Müslîh”, diğerinin ise “Muhri” olduğunu; orada yaşayan kabilelerin isimlerinin de “Nâr/Ateş oğulları” ve “Hurâk/Yangın oğulları” olduğunu söylemişlerdir. Bu isimler, Hz. Peygamber'e olumsuz çağrışımlar yaptığından, o bölgeden geçmekten hoşlanmamıştır. Bunun üzerine, Safrâ kasabasını ve dağları soluna alarak bu bölgeleri geride bırakmış ve orduyu Zefîrân Vadisi'ne yönlendirmiştir.¹²⁸

Bu olay, Hz. Peygamber'in, sembolik bile olsa olumsuzluklardan ve kötü çağrışımlar yaratan şeylerden uzak durmayı tercih ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda, sahâbesini de her zaman olumlu olanı tercih etmeye teşvik ettiğinin güzel bir örneğidir. Bu tutumu, yalnızca fiziksel mekânlardan kaçınmakla sınırlı kalmayıp, insanların kötü ahlâktan ve kötü niyetli kişilerden uzak durmalarını da içerir. Hz. Peygamber, her konuda iyiyi seçmenin ve kötülükten sakınmanın hayatın her alanında bir temel ilke olduğunu vurgulamıştır.

Yine Hz. Peygamber'in Tebuk Gazvesi sırasında Semud kavminin helak olduğu bölgeden geçerken sergilediği tutum, insanların kötü olaylardan ve ilahi azaba uğrayan kavimlerin izlerinden ders almalarını sağlamak adına verdiği önemli bir öğüttür. Sahâbîlerine Semud kavminin yaşadığı topraklardan geçerken dikkat etmelerini emretmiş ve bölgedeki sudan içmemelerini, o sudan abdest almamalarını ve yoğurdukları hamuru da kullanmamalarını istemiştir.¹²⁹ Bununla, helak edilmiş bir kavmin topraklarında bulunan maddelerle temasın, sembolik bir şekilde kötülük ve azaba yakın olmayı temsil ettiğini vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, sahâbesine bölgeden geçerken Allah'ın gazabına uğrayan bir topluluğun akıbetinden ders almaları gerektiğini de hatırlatmış, “Zulmedenlerin evlerine onların başına gelen musibetin bir benzeri sizin başınıza gelir korkusuyla bu bölgeden ağlayarak geçiniz.” diyerek onlara, helak edilmiş kavimlerin yaşadığı bölgelerde ciddi bir saygı ve hüznle yaklaşmalarını öğütlemiştir. Kendisi de bu tavrı bizzat uygulayarak, elbisesini yüzüne örtmüştü ve bölgeden hızlıca geçmek için devesini daha hızlı sürmüştür.¹³⁰

Bu olay da Hz. Peygamber'in sadece ibadetlerde ve bireysel ahlakta değil, toplumsal ve tarihsel olaylarda da insanları iyiliğe yönlendirme ve kötülükten uzak durma yönündeki tavsiyelerinin önemli bir örneğidir. Hz. Peygamber, geçmiş kavimlerin hatalarından ve başlarına gelen azaplardan ders

¹²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/543-544.

¹²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3-4/442.

¹³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3-4/442.

çıkarılmasını ve bu tür kötü olayların izlerini taşıyan bölgelerden geçerken dahi dikkatli olunmasını istemiştir. Bu, onun tezkiye görevini ifa ederken insanlara sadece bireysel ahlaki davranışlarda değil, aynı zamanda toplumsal bilinç ve tarihsel sorumluluk açısından da rehberlik ettiğini göstermektedir. Sahâbîlerine verdiği bu ders, tarihten ibret almanın ve geçmişteki olumsuzlukları tekrarlamaktan sakınmanın önemini vurgulayan bir yaklaşımdır.

Hiz. Peygamber'in insanları teşvik ederek tezkiye görevini ifa ettiğinin örneklerinden bir olarak cihat esnasında Umeyr b. Hemâm'a yönelttiği teşvik de zikredilebilir. Bedir savaşında sahâbîlerin dinlendiği bir anda Umeyr b. Hemâm hurma yemektedir. Bu sırada Resûlullah "Nefsim elinde olana yemin olsun, bugün onlarla çarpışıp sabreden ve mükafatını Allah'tan bekleyen, geri kaçmayarak ileri atılarak savaşan herkesi Allah cennetine koyacaktır." diye orada bulunan sahâbîlere seslendi. Bunu duyan Umeyr b. Hemâm bu sözden çok etkilendi ve hoşnutluğunu Resûlullah'a bildirdi. Resûlullah'tan aldığı bu teşvik yemek istediği hurmaları bir kenara bırakıp kendisini şehit oluncaya kadar Allah yolunda savaşmaya ilettiler.¹³¹

Bu örnekte ise Hiz. Peygamber savaş zamanı istirahat vakti geldiğinde sahâbesiyle sohbet etmiş ve bu esnada savaşta ileri atılarak çarpışan kimselerin Cennet'e gireceklerini müjdelemiştir. O esnada hurmalarını yiyen Umeyr b. Hemâm Hiz. Peygamber'in müjdesini işitir işitmez büyük bir şevke katılımı ve aldığı bu teşvik ile beraber yediği hurmaları dahi bırakarak savaş alanına doğru koşmuştur.

Hiz. Peygamber hiçbir zaman kimseye kin gütmemiştir. O hiçbir zaman kendisine yapılanı umursamamıştır. En büyük amacı insanların hidayetine vesile olmaktır. Örneğin; İkrime b. Ebî Cehil Mekke'nin fethi sırasında Müslümanlar ile mücadele edenler arasında olmuştur. Ancak her ne kadar İslâm ordusuna direnmeye çalışsa da bir müddet sonra faydası olmadığını anlayarak Yemen'e gitmek üzere Mekke'den ayrılmıştır.¹³² İkrime b. Ebî Cehil'in eşi Ümmü Hakîm Müslüman olup Resûlullah'ın yanına gelmiş ve İkrime için Hiz. Peygamber'den eman almıştır. Daha sonra hemen yola düşerek eşine yetişmiş, onu Mekke'ye dönmeye ikna etmiştir.¹³³ Hiz. Peygamber, babası Ebû Cehil gibi her fırsatta düşmanlıktan geri durmayan İkrime'yi muhabbetle karşılaşmış, onu hüsnü kabulle kucaklamıştır.¹³⁴ Resûlullah'ın bu âlicenap tavrı karşısında İkrime, hiç tereddüt göstermeden şehadet getirerek Müslüman olmuş, hatta geçmişte yaptıklarının bağışlanması için dua talep etmiştir. Hiz. Peygamber: "Allah'ım! Onun geçmişte senin nurunu söndürmek için yaptığı bütün düşmanlıkları affet" diyerek onun için dua etmiştir. İkrime "Ey Allah'ın Resûlü, razı oldum" diyerek teslimiyetini bildirmiştir.¹³⁵

¹³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/554.

¹³² Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 1/357.

¹³³ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 2/851; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1405/1985), 2/111.

¹³⁴ Makrîzî, *İmtâu'l-Esmâ*, 5/14.

¹³⁵ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 2/852.

Bu örnekte de olduğu gibi İslâm'a en büyük düşmanlığı yapanlardan biri olan İkrime b. Ebî Cehil Mekke'nin fethinden sonra Mekke savunmasında başarısız olduktan sonra öldürüleceği korkusuyla Mekke'den kaçmış daha sonra eşinin Hz. Peygamber'den aldığı eman ile geri dönmüş ve Hz. Peygamber'in onu sıcak bir şekilde karşılaması ve ona gösterdiği saygıdan etkilenmiştir. Hz. Peygamber'in İkrime'ye dostça davranması ve ona gösterdiği ilgi İkrime'nin Müslüman olması için onu teşvik etmiş ve hidayetine vesile olmuştur. O günden sonra da İslâmiyet için çalışmış ve her zaman İslâmiyet'i ve Resûlullah'ı savunmuştur.

Hız. Peygamber herkese karşı merhametli ve cömert olmuştur. Onun bu özelliklerini gören çoğu kimse Hız. Peygamber den etkilenip kalpleri İslâm'a yumuşamış ve Müslüman olmuştur. Ebû Mahzûre'nin Müslüman oluş hikayesi Hız. Peygamber'in insanlara ne kadar iyi davrandığı ve insanın içindeki cevheri fark edip onu teşvik etmesi bunun güzel bir örneğidir. Ebû Mahzûre'nin Müslüman oluş hikayesi şöyle anlatılmaktadır: “Tâif Gazvesi'nden dönerken Mekke yakınlarındaki Cî'râne'de ashabıyla beraber bir süre konaklamış ve kılınacak namaz için Bilâl-i Habeşî'den ezan okumasını istemişti. O sırada ezanı işiten Ebû Mahzûre ve arkadaşları, Müslümanlara karşı hissettikleri kinin de etkisiyle müezzini abartılı bir sesle taklit ederek ezanla alay etmeye başlamışlardı. Bunu duyan Hız. Peygamber, içlerinden birinin ezanı çok güzel okuduğunu fark etmiş ve hangisi olduğunu anlamak için onları yanına çağırarak hepsine sırayla ezan okutturmuştu. Sonunda da Ebû Mahzûre'nin okuduğu ezanı çok beğenmiş ve başını okşadıktan sonra ona bir miktar para vererek dua etmişti. Bu görüşmenin ardından kalbi İslâm'a ısınan ve Müslüman olan Ebû Mahzûre, Hız. Peygamber'den kendisini Mescid-i Haram'a müezzin olarak görevlendirmesini talep etmiştir.”¹³⁶

Bu olayda da görüldüğü üzere Müslüman olmayan bir grup İslâmiyet ile dalga geçmek için ezanı taklit etmişlerdir. Olaya şahit olan Resûlullah ise onları yanına çağırıp iltifat etmiş ve hepsine tekrardan ezan okutmuş daha sonra aralarından Ebû Mahzûre'nin sesini övmüş ve ona para vermiştir. Resûlullah'ın Ebû Mahzûre'ye gösterdiği bu tavır onu İslâmiyet'e yakınlaştırmış ve Müslüman olmasına vesile olmuştur.

Hız. Peygamber Müslümanlara her zaman yardım etmeye çalışıp onların dinlerini korumak uğruna elinden ne geliyorsa yapmıştır. Zeyd b. Su'ne'nin rivayet ettiğine göre: “Bir gün Hız. Peygamber, Hız. Ali ile birlikte hanımlarından birinin odasından çıktı. Tam o esnada, bineği üzerine binmiş vaziyette bedevî kılıklı birisi yanına geldi ve: “Yâ Resûlallah, filân oğullarının köyünde birkaç adamım var, Müslüman oldular. Onlara, önceden “Müslüman olursanız rızkınız çoğalır ve bereketlenir.” demiştim. Ama yağmurun yağmamasından dolayı ciddi bir kıtlığa maruz kaldılar. Yâ Resûlallah, mala tamah ederek İslâm'a girdikleri gibi yine bu tamahkârlıklarından dolayı İslâm'dan çıkarlar diye çok

¹³⁶ Murat Sarıcık, “Ebû Mahzûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/179.

korkuyorum. Eğer onlara yardım göndermeyi uygun görürseniz bu işi yaparım.” dedi. Allah Resûlü yanı başında bulunan Hz. Ali’ye baktı. Hz. Ali de: “Yâ Resûlallah, hiçbir şeyimiz kalmadı.” dedi. Bunun üzerine ben kendisine yaklaştım ve: “Yâ Muhammed, filânların hurmalığından bir miktar hurmayı peşin parayla şu kadar süreliğine şu kadar fiyata satar mısın?” dedim. Allah Resûlü: “Filânların hurmalığı diye yer belirleme!” diyerek uyarıda bulundu. Ben “Pekâlâ” dedim. Anlaşmamızı yaptık. Kesemi çözdüm, belirli bir sürede miktarı belli hurmalar için seksen miskal altın ödedim. O da altınları o bedevi görünümlü adama verdi ve: “Yanlarına git, onlara yardım et.” buyurdu.”¹³⁷

Buradaki olayda bir bedevi Resûlullah’ın yanına İslâmiyet’ten geri dönmelerinden korktuğu arkadaşları için yardım istemeye gelmiştir. Hz. Peygamber ise ona vermek için bir şey aramış ama bulamamıştır. Tam o esnada yanlarına gelen Zeyd b. Su’ne Hz. Peygamber ile alışveriş yapmıştır. Hz. Peygamber ise Zeyd b. Su’ne’den aldığı tüm parayı hiç tereddüt etmeden gelen bedeviye vererek yardıma ihtiyacı olan kişilere yardım göndermiş ve onların İslâmiyet’i terk etmelerini önlemeye çalışmıştır. Böylece onların nefsanî arzularını tezkiye etmiştir.

Hz. Peygamber hiçbir zaman fakirlikten korkmamış ve malını cömertçe dağıtmıştır. Bu özelliği sayesinde insanların kalbi İslâmiyet’e hızlı bir şekilde ısınmış ve kolay bir şekilde Müslüman olmuşlardır. Bunun en güzel örneklerinden bir tanesini Huneyn gazvesi sonrası Resûlullah ile Ebû Süfyan arasında geçen şu hadise de görmekteyiz: “Hz. Peygamber, kalplerini İslâm’a ısındırmak ve olumsuz davranışlarına engel olmak için İslâmiyet’e yeni girmiş kişilere ganimetten önemli miktarda pay verdi. Ganimetlerin Resûlullah’ın önünde toplandığını gören Ebû Süfyan şöyle dedi: “Yâ Resûlallah Kureyş’in çoğundan daha zengin oldun”. Hz. Peygamber tebessüm etti. Ebû Süfyan, Hz. Peygamber’e: “Bu maldan bana da ver yâ Resûlallah” dedi. Hz. Peygamber “Yâ Bilal, Ebû Süfyan için kırk ukıyye ölç ve ona yüz deve verin” dedi. Ebû Süfyan oğulları Yezid ve Muaviye için de ganimet istedi. Hz. Peygamber ikisine de aynı ölçüde ganimet verdi. Bunun üzerine Ebû Süfyan “Muhakkak ki sen cömertsin, anam babam sana feda olsun, seninle savaştık, fakat sen ne güzel savaşılsın, sonra seninle barış yaptık, sen ne güzel barış yapılsın, Allah sana hayırlar versin” dedi.”¹³⁸

Hz. Peygamber Huneyn savaşı sonrası ganimet taksimi sırasında Beytülmal’e kalan ganimeti yeni Müslüman olanlara dağıtıp onların kalplerini İslâmiyet’e ısındırmak istemiştir. Hz. Peygamber’in bu yaptığını Allah’ta Tevbe sûresinde şu şekilde tasdik etmiştir: “Zekâtlar ancak fakirlere, yoksullara, zekâtların toplanmasında görevli memurlara, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihâd edenlere ve yolda kalmışlara verilir. Allah’ın bu konudaki kesin emri ve taksimi

¹³⁷ Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sahîh*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1408/1988), “Bir ve İhsân”, 5 (No: 288); İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 1/566.

¹³⁸ Taberî, *Târîhu’r-Rusûl ve’l-Mülûk ve Sılatü Târih et-Taberî*, 3/88; Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/944, 945.

böyledir. Allah her şeyi hakkıyla bilen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır.”¹³⁹ Allah burada kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlara da zekât verilebileceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber de ganimet dağıtımında yeni Müslüman olanları önceleyerek onların da kalpleri İslâm’a ısındırılacak kimseler zümresine girdiğini belirtmiştir. Böylece bu aldıkları ganimetten mutlu olan kişiler İslâm’ın kendilerini nasıl daha zengin ettiğini görmüşler ve İslâm dininden dönmek için bunu bir teşvik olarak görmüşlerdir.

G. İstiğfar Dileme

Hz. Peygamber’in istiğfar ile tezkiye etme metoduyla alakalı Kur’ân-ı Kerîm’de birçok âyet vardır. Bu âyetlerden birisi de Uhud Gazvesinden sonra nazil olan Âl-i İmrân Sûresi 159. âyettir. Bu âyetin iniş sebebi şöyle gerçekleşmiştir: Sahâbîlerden bazı kimseler Peygamber’in açıkça vermiş olduğu emri dinlememiş, Ayneyn Tepesini terk etmiş ve bu sebeple de kazanılabilecek bir savaşın mağlubiyetine neden olmuşlardır. Bunun yanı sıra yetmiş kadar sahâbînin şehit olmasına ve neredeyse savaşan katılan bütün sahâbîlerinde yaralanmasının sorumlusu olmuşlardır. İşte bu ortamda Allah buyurmuştur ki: “Allah tarafından lutfedilen bir rahmet sâyesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, insanlar etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları affet, onlar için Allah’tan bağışlanma dile. Karara bağlanacak işlerde onlarla istişâre et! Kesin kararını verince de yalnız Allah’a güvenip dayan! Çünkü Allah, kendisine güvenip dayananları sever.”¹⁴⁰

Uhud savaşındaki olay sonucu inen bu âyette de görüldüğü üzere Allah’ın, Peygamber’ine: “Onlar için Allah’tan bağışlanma dile!” emrini iletmesi, Hz. Peygamber’in böyle bir misyonunun olduğunu gözler önüne sermektedir.

Nisâ sûresindeki âyette Hz. Peygamber’in Allah’tan insanlar için istiğfarda bulunmasının ne gibi şeylere vesile olacağı şu şekilde aktarılmıştır: “Biz, her bir peygamberi, Allah’ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Şayet onlar kendilerine zulmettiklerinde hemen sana gelip Allah’tan bağışlanma isteselerdi ve Peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, onlar Allah’ın tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli olduğunu mutlaka görürlerdi.”¹⁴¹

Bu âyetten de anlaşıldığı gibi, Hz. Peygamber’in istiğfarı Allah’ın rahmetini ve bağışlamasını celbeder. Sahâbe, yaptıkları hatalardan dolayı bu durumu bildikleri için Hz. Peygamber’e başvurur, ondan Allah’a kendileri için istiğfarda bulunmasını isterlerdi. Bu, sahâbenin hatalarından ders çıkararak Allah’a yönelmesini ve tezkiye olmasını sağladı.

¹³⁹ et-Tevbe, 9/60.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁴¹ en-Nisâ, 4/64.

Sahâbenin Hz. Peygamber'den tevbe ve istiğfar dilemesi hakkında birçok rivayet bulunmaktadır. Örneğin; Huzeyfe b. Yemân'dan gelen şöyle bir rivayet vardır: “Huzeyfe b. Yemân'ın talebi üzerine Hz. Peygamber, Huzeyfe b. Yemân ve annesi hakkında, “Allah seni ve anneni bağışlasın Ey Huzeyfe!” diyerek istiğfarda bulunmuştur.”¹⁴²

Kurre b. De'mûs'tan gelen bir başka rivayete göre ise: “Hz. Peygamber, kendisinden günahlarının bağışlanması için dua isteyen Kurre hakkında, “Allah seni bağışlasın!” buyurarak istiğfarda bulunmuştur.”¹⁴³

Telib b. Sa'lebe ise başından geçen olayı şöyle aktarmıştır: “Hz. Peygamber, kendisinden istiğfar talebinde bulunan Telib'e üç defa, “Allah'ım! Telib'i bağışla ve ona rahmet et” buyurarak dua etmiştir.”¹⁴⁴

Bu duruma bir başka örneği ise Hz. Âişe'nin şu rivayetinde görüyoruz: “Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin kız kardeşi Ümmü Habîbe'nin talebi üzerine Muâviye b. Ebû Süfyân hakkında, “Allah'ım! Ona hidayet nasip eyle ve onu kötülüklerden uzak tut. Dünya ve âhirette onu bağışla” buyurarak duada bulunmuştur.”¹⁴⁵

Bu rivayetlerden de anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber, sahâbenin istiğfar taleplerini geri çevirmemiş, onların hatalarının affedilmesi için Allah'a dua etmiş ve bu yolla sahâbîleri tezkiye etmiştir. Böylece, sahâbe hem günahlarından arınmış hem de Allah'ın rahmetine mazhar olmuşlardır. Bu süreç, Hz. Peygamber'in yalnızca bir peygamber olarak değil, aynı zamanda bir mürşit ve tezkiye edici olarak rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Sahâbenin bu istiğfar talepleri ve Hz. Peygamber'in onların bağışlanması için yaptığı dualar, sahâbeyi hem manevi temizliğe kavuşturmuş hem de onların Allah'ın affına erişmelerine vesile olmuştur.

Hz. Peygamber'in amacı kim olursa olsun kişiyi tezkiye ederek onu doğru yola ulaştırıp cehenneme gitmesine engel olmak olmuştur. Bunun en güzel örneğini Mekke fethi sonrası yaşanan şu hadisede görüyoruz: “Hind bt. Utbe b. Rebia Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber'in yanına yüzü örtülü¹⁴⁶ bir vaziyette, Hz. Peygamber Safâ tepesinin yanında insanlarla görüşürken bir grup hanımla birlikte gelmiştir.”¹⁴⁷ Hz. Peygamber'den geçmişte yaptıklarının affedilmesini¹⁴⁸ isteyerek iman eden Hind, kendisini tanıyan Resûlullah'a bazı sorular sormuştur.¹⁴⁹ Allah Resûlü de onu affederek, kendisini

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/391, 392; Tirmizî, “Menâkıb”, 30.

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/72.

¹⁴⁴ Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, 3/63.

¹⁴⁵ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mucemü'l-'Evsat*, thk. Târik b. İvadullâh b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 2/233.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/216.

¹⁴⁷ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/850.

¹⁴⁸ Taberî, *Târîhu'r-Rusiil ve'l-Mülûk ve Silâtü Târih et-Taberî*, 3/62.

¹⁴⁹ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 3/189.

yaptıklarından dolayı kınamamıştır. Hind bt. Utbe'nin kendi tabiriyle “daha düne kadar düşmanı olan Allah Resûlü, ona herkesten daha sevgili olmuştur.”¹⁵⁰ Hatta özel bir oğlak kebabı hazırlayarak cariyesiyle Allah Resûlü'ne göndermiştir.¹⁵¹ Hz. Peygamber onun hediyesini kabul edip koyunları için bereket duasında bulunmuştur.¹⁵²

Bu hadiste adı geçen Hind bt. Utbe, Resûlullah'ın en sevdiği amcası olan Hz. Hamza'nın ölümüne sebep olan kişidir. Hind bt. Utbe'nin Hz. Peygamber'in yanına yüzü örtülü gizli bir şekilde gelmesinin nedeni ise Mekke Fethi öncesinde Hz. Peygamber'in açıkladığı, asla affolunmayacak ve bulunduğu yerde öldürülecek olan isimlerin içerisinde kendisinin de bulunmasıdır.¹⁵³ Ancak Hind bt. Utbe'nin Hz. Peygamber'e bu kadar kötülük yapmasına ve hakkında kesin bir idam kararı olmasına rağmen Hz. Peygamber onu görür görmez tanımış ve affolunma isteğini kabul etmiştir. Hind bt. Utbe ise Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu bu âl-i cenap hareketin üzerine kalbi yumuşamış ve Müslüman olarak tezkiye olmuştur.

H. Mucize Gösterme

Hz. Peygamber'in peygamber olmasından ötürü Allah tarafından kendisine bahşedilmiş mucize gösterme özelliği vardır. Bu özelliği sayesinde insanlara gösterdiği olağanüstü haller ve olaylar sayesinde insanları etkilemiştir. Bu sayede de müşriklerin Müslüman olmalarına vesile olarak onları tezkiye etmiştir.

Buna örnek verecek olursak Umeyr b. Vehb'in Müslüman oluşu anlatılabilir. Bedir savaşı sonrası Müşriklerden Umeyr b. Vehb Hz. Peygamber'i öldürmek maksadıyla kılıcını bileyip zehir sürmüş, ardından da Mekke'den Medine'ye gitmiştir. Medine'ye varıp Resûlullah'ın huzuruna çıktığı zaman Resûlullah, Umeyr b. Vehb'e gelme sebebini sormuş o da esir düşen arkadaşına iyi bakılmasını istemek için geldiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun Medine'ye gelişinin asıl sebebini bu olmadığını ve asıl maksadının Safvân b. Ümeyye ile yaptıkları antlaşma sonrası kendisini öldürmek maksadıyla Medine'ye geldiğini haber vermiştir. Umeyr b. Vehb ile Safvân b. Ümeyye arasında geçen bu hadiseyi Hz. Peygamber'in olduğu gibi aktarması Umeyr b. Vehb'i çok etkilemiş ve orada Müslüman olmuştur.¹⁵⁴

Bu olayda Umeyr b. Vehb, Hz. Peygamber'in huzuruna esir arkadaşı hakkında bilgi alma bahanesiyle gelmiştir. Ancak Hz. Peygamber Umeyr b. Vehb'in Medine'ye asıl geliş sebebini onu öldürmek olduğunu haber verince Umeyr b. Vehb şaşırmıştır. Çünkü asıl niyetini Safvan b. Ümeyye'den

¹⁵⁰ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Marifetü Ahvâli Sâhibi'sh-Şeria*, 5/101.

¹⁵¹ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 2/871.

¹⁵² Vâkîdî, *el-Megâzî*, 2/868.

¹⁵³ Bayram Savaş, *Mekke'nin Fethinde Demi Heder Edilenler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 92-104.

¹⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/583.

başkası bilmemektedir. Hz. Peygamber'in kimsenin bilmediği bir şeyi Umeyr b. Vehb'e bildirmesi onda Hz. Peygamber'in gerçekten peygamber olduğu inancını arttırmış ve Müslüman olmasına vesile olmuştur.

Bir başka örnekte ise yine kendisi hakkında konuşan üç kişinin yanına giden Hz. Peygamber'in bu konuşmaları o kişilere haber vermesi şöyle anlatılmaktadır: “Mekke'nin fethinden sonra Bilal-i Habeşi Hz. Peygamber'in emriyle ezan okuduğu sırada Ebû Süfyan b. Harp, Attâb b. Esîd ve Hâris b. Hişâm Resûlullah hakkında konuşturlarken Resûlullah onların yanına gelip konuştuklarını haber vermiştir. Bunun üzerine Attâb b. Esîd ve Hâris b. Hişâm Müslüman olmuşlardır.”¹⁵⁵

Bir başka rivayette ise: “Hz. Peygamber'in kendisini öldürmek isteyen Fedâle'ye nasıl davrandığı şu şekilde anlatılmaktadır: “Mekke'nin fethedildiği sene Hz. Peygamber Kabe'yi tavaf ederken Fedâle b. Umeyr Hz. Peygamber'i öldürme isteği ile ona yaklaşmıştır. Tam bu sırada Resûlullah ona: “Fedâle misin?” diye seslenmiştir. O da: “Evet Fedâle'yim. Ey Allah'ın Resûlü!” demiştir. Resûlullah: “Kendi kendine ne söylüyordun.” deyince o: “Hiçbir şey, Allah'ı anıyordum.” demiştir. Hz. Peygamber güldükten sonra: “Estağfirullah!” demiş, daha sonra elini Fedâle'nin göğsüne koymuştur. Hz. Peygamber'in bu hareketiyle Fedâle'nin kalbi sükûnet bulmuş ve şöyle demiştir: “Allah'a yemin olsun ki, Hz. Peygamber elini göğsümden kaldırmasıyla birlikte Allah'ın yarattıkları arasında ondan daha çok sevdiğim kimse kalmamıştı.” Bu olayın ardından ailesinin yanına dönmek üzere yola çıkan Fedâle yolda daha önce kendisiyle konuştu bir kadının yanından geçerken kadın: “Haydi, gel konuşalım.” demiş, o da: “Hayır!” diyerek karşılık vermiştir.”¹⁵⁶

Hz. Peygamber, kendisini öldürmek maksadıyla yaklaşan kişiye “Sen Fedâle misin?” diyerek güler yüzle yaklaşmış ve sonrasında sadece elini göğsüne koymuştur. Hz. Peygamber elini Fedâle'nin göğsüne koyduktan sonra ona kin besleyen Fedâle'nin tüm düşünceleri değişmiş artık dünya üzerinde en sevdiği kişi Hz. Peygamber olmuştur. Hatta öyle bir tezkiye olmuştur ki sadece Hz. Peygamber'e olan sevgisi artmamış bununla birlikte günah işleme isteği de gitmiştir.

Bu olayın bir benzeri ise şu şekilde yaşanmıştır: “Fedâle gibi Mahzûm oğulları'ndan Hişâm b. Âs b. Hişâm da Hz. Peygamber'e düşmanlıkta ileri gidenlerdendi. Fetih günü bir ara Allah Resûlü'nün sırtını açıp, elini peygamberlik mührüne koymuştu. Hz. Peygamber onun elini sırtından çekerek üç kez göğsüne vurmuş “Allah'ım! Ondan nefret ve kıskançlığı gider.” diye dua etmiştir.”¹⁵⁷

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Hz. Peygamber insanların göğsüne dokunarak onların akıllarındaki kötü düşünceleri iyiye çevirerek onları tezkiye etmiştir.

¹⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3-4/350.

¹⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3-4/353.

¹⁵⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1413/1992), 6/425.

Bir başka örnek ise ilk Müslümanlardan olan Abdullah b. Mes'ûd'un başından şöyle bir hadise geçmiştir: "Abdullah b. Mes'ûd küçük bir çocukken müşriklerin azıllarından olan Ukbe b. Ebî Muayt'ın çobanlığını yapmaktaydı. Bir gün Resûlullah ve Ebû Bekir müşriklerden kaçtıkları sırada koyunlarını otlatan Abdullah b. Mes'ûd ile karşılaştılar. Resûlullah ona "Ey genç! Bizim susuzluğumuzu giderecek sütün var mıdır?" diye sormuş, Abdullah b. Mes'ûd ise "Ben burada emanetçiyim. Bu yüzden sizin susuzluğunuzu gideremem." demiştir. Bunun üzerine Resûlullah "Şu ana kadar hiç süt vermemiş bir hayvanın var mı?" diye sormuş, Abdullah b. Mes'ûd ise "Evet" demiş ve Resûlullah'ın istediği özellikteki koyunu getirmiştir. Resûlullah koyunun memesine dokunup dua etti ve Ebû Bekir'in getirdiği kaba sütü sağdı. Sonra hepimiz o süttten içtik. Daha sonra Resûlullah hayvanın memesine "Büzül!" dedi ve meme büzülüp tekrar eski haline döndü. Ben Resûlullah'a dönüp "Bana da bu sözleri öğretir misin?" dedim. Resûlullah bana "Sen öğrenmeye istekli bir gençsin." dedi. Bu olaydan sonra Abdullah b. Mes'ûd Müslüman olmuş, Ukbe b. Ebî Muayt'ın yanından ayrılmış, Resûlullah'ın hizmetine girmiş ve ondan 70 sûre öğrenmiştir."¹⁵⁸

Bu olayda Hz. Peygamber Abdullah b. Mes'ûd'dan süt istemiş o da görev bilincinde olan bir genç olarak Hz. Peygamber'e kendisinin emanetçi olduğunu o sebep ile vermeyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Abdullah b. Mes'ûd'dan daha önce hiç süt vermemiş bir hayvan istemiştir. Daha sonra Hz. Peygamber Abdullah b. Mes'ûd'un getirdiği hayvanın memelerini dua ederek okşamış ve süt sağmıştır. Gördüğü bu mucizevi olaydan etkilenen Abdullah b. Mes'ûd bu sayede tezkiye olup hidayete ermiş ve işini bırakıp kendini Hz. Peygamber'in hizmetine adanmıştır.

Konuyla ilgili bir başka rivayette ise Sürâka b. Mâlik'in Müslüman olma hadisesi şöyle aktarılmaktadır: "Allah Resûlü Hz. Ebû Bekir'le birlikte bir müddet Sevr mağarasında kaldıktan sonra, Âmir b. Führeyre ve Dîl kabilesinden kılavuz Abdullah b. Ureykî'ti da yanlarına alarak Medine'ye doğru yola çıkmıştır. Ancak Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'i sağ ya da ölü yakalayana 100-200 deve vadetmişlerdi. Bunu duyan Kinâne kabilesinin Abdümenât kolunun Müdlic boyundan Sürâka b. Mâlik, sahil bölgesinde başlarına ödül konan şahıslar olduğunu tahmin ettiği kişilerin geçtiğini haber alır almaz izlerini sürüp, peşlerine düşmüştür. Kısa sürede onlara yetişen Sürâka'nın kendilerine yaklaşması Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'i endişelendirmiştir.¹⁵⁹ Allah Resûlü arkadaşına "Korkma! Allah bizimledir." diyerek onu yatıştırmaya çalışmış, diğer yandan "Allah'ım! Dilediğin şekilde bizi onun şerrinden koru" diye Rabbine iltica etmiştir.¹⁶⁰ Diğer bir rivayete göre "Allah'ım! Onu atından düşür." şeklinde dua etmiştir.¹⁶¹ Bunun üzerine Sürâka'nın atı tökezleyerek kuma batmış, kendisi de yere

¹⁵⁸ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 3/150.

¹⁵⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/271.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/353; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/270.

¹⁶¹ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1/235; Buhârî, "Menâkib", 45.

düşmüştü.¹⁶² Hz. Peygamber'den düştüğü zor durumdan kurtulması için Allah'a dua etmesini isteyen Sürêkâ, kendilerine gittikleri yol üzerinde bulunan koyun ve develeriyle ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini, kendileri için dilediklerini yapabileceğini söylemiştir.¹⁶³ Sürêkâ'nın bu teklifini reddeden Allah Resûlü "Allah'ım! Eğer sözünde sadıksa onun atını kurtar"¹⁶⁴ diyerek bu sefer onun kurtulması için dua etmiştir. Ondan sadece, kimsenin kendilerine yetişmesine izin vermemesini istemiştir.¹⁶⁵ Bu arada Allah Resûlü'nden kendisi için eman yazısı isteyen Sürêkâ'nın bu talebi geri çevrilmemiş, kendisine ileride kullanacağı bir emanname verilmiştir."¹⁶⁶

Bu olayda da iz sürmekle meşhur olan Sürêkâ b. Mâlik Hz. Peygamber'i yakalamak için peşine düşmüş ancak Hz. Peygamber'e yaklaştığı vakit atı kuma saplanıp hareket edemez hale gelmiştir. Bu olayın ardına takip ettiği kişinin gerçekten mübarek bir zat olduğunu anlayan Sürêkâ Hz. Peygamber'den özür dilemiş ve kendisinin bulunduğu bataklıktan kurtulması için yardım etmesini istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber dua etmiş ve Sürêkâ kurtulmuştur. Bu olay Sürêkâ'nın eski dininden dönüp tek ilah olan Allah'a ve onun Peygamber'ine inanmasına vesile olmuştur.

Bir başka hadise de ise Tufeyl b. Amr'ın başından geçenler şu şekilde aktarılmaktadır: "Tufeyl b. Amr ed-Devsi, Resûlullah açıktan davete başladığı sıralarda Mekke'ye ziyarete gelmişti. Kureyşliler herkese yaptıkları gibi Tufeyl'in de Resûlullah'ı dinlememesi için onun hakkında "O sıkıntılı biridir. İşimizi ve düzenimizi altüst etmiştir. Onun sözleri kişiyi sevdiklerinden ayırabilecek güçte bir büyü içermektedir. Eğer onu dinlersen senin de bu büyüye kapılman çok olasıdır." şeklinde lafızlarla Tufeyl'in kalbine korku salmışlardır. O kadar çok korkmuştur ki her yerde Resûlullahtan kaçır olmuş, onu dinlememek için kulağına pamuk tıkar olmuştur. Yine bir gün Resûlullah ibadet için Kâ'be'ye geldiği vakit istemeden Resûlullah'ın namaz esnasında okuduğu Kur'ân'ı duymuş ve çok etkilenmiştir. Daha sonra Resûlullah namazını bitirene kadar onu beklemiş, evine kadar takip etmiş ve Resûlullah'ın evine girmiştir. Orada Resûlullah ile sohbet ettikten sonra onun teklifi ile Müslüman olmuştur."¹⁶⁷

Bu olayın İslâmiyet'in açıktan davetinin ilk zamanlarında gerçekleşmiş olabileceğini müşriklerin Mekke'ye gelen herkesi Hz. Peygamber'e yanaşmasınlar diye korkutmalarından anlıyoruz. Tufeyl b. Amr da müşriklerin sözlerine kanmış ve Hz. Peygamber'den korkmuş onu duymamak için kulağına pamuk dahi takmıştır. Daha sonra ne olabilir ki diyerek kulağındaki pamuğu çıkarınca Hz. Peygamber'in Kur'ân okuduğunu duymuş ve çok etkilenmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ile görüşüp onun Müslümanlık davetini kabul edip hidayete erenlerden olmuştur. Hz. Peygamber'e ve

¹⁶² İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 4/353.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/426; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/270, Buhârî, "Menâkib", 45.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1/188; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/270.

¹⁶⁵ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 4/353.

¹⁶⁶ Makrîzî, *İmtâu'l-Esmâ*, 12/399.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/352-353.

İslâmiyet'e o kadar çok bağlanmıştır ki Hz. Peygamber'den kendi kabilesine bu dini anlatıp onları İslâmiyet'e davet etmek için izin ve taktikler istemiştir.

Hz. Peygamber'in mucize ile tezkiyesi sadece kafirleri Müslüman etmek için değil aynı zamanda Müslümanların içine düşen vesveseleri temizleme hususunu da kapsamaktadır. Bu bağlamda Übeyy b. Kâ'b rivayetinde şöyle bir hadise geçmektedir: “Mescide gitmişim. Birisinin Kur’ân okuduğunu işittim. Ona: “Sana böyle kim okuttu?” dedim. O da: “Resûlullah” diye cevap verdi. Bu şahsı alıp Resûlullah’a götürdüm. Resûlullah’a: “Bunu okut da dinle.” dedim. Adam okudu. Resûlullah ise: “Güzel okudun.” dedi. Bunun üzerine ben: “Hani sen bana şöyle şöyle okutmuşsun.” dedim. Resûlullah da: “Sen de güzel okudun.” dedi. Daha sonra ben de: “Sen de güzel okudun, sen de güzel okudun bu nasıl iş böyle?” dedim. Halimi gören Resûlullah eliyle göğsüme şöyle bir vurdu ve “Allah’ım, Übeyy’in şüphesini yok et.” buyurdu. Benden bir ter boşanmış, içimi korku sarmıştı. Daha sonra Resûlullah ise: “İki melek bana geldi. Birisi bana: Kur’ân’ı bir harf üzere oku dedi. Diğeri de fazla iste, dedi. Bu uyarı üzerine ilk meleğe, iki harfe çıkar, dedim. O da peki iki harf üzere oku, dedi. Sonra yedi harfe kadar çıktı ve yedi harf üzere oku, dedi.” buyurmuştur.”¹⁶⁸

Başkasının farklı kendisinin de farklı şekilde Kur’ân okuması ve Hz. Peygamber’in ikisini de onaylaması sonucu Übeyy b. Kâ'b, Allah’tan gönderilen bir tebliğin nasıl yedi farklı şekilde gelebileceğini idrak edememiş ve buradan kendisine şeytan müdahale edip vesveseler vermiştir. Bu vesveseler arasında git gel yaşayan Übeyy b. Kâ'b’ın durumunu idrak eden Hz. Peygamber de onun göğsüne dokunmuş ve o anda Übeyy b. Kâ'b’ın bütün şüphesi yok olmuştur. Böylece Hz. Peygamber Übeyy b. Kâ'b’ın göğsüne dokunup Allah’ın kendisine bahsettiği nebevi mucizeden yardım almış ve onu tezkiye edip vesveselerden arındırmıştır.

İ. Zekât ve Sadaka Alma

Hz. Peygamber’in insanları tezkiye etmek ve günahlarını temizlemek için kullandığı yöntemlerden bir tanesi de onların mallarından ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere bir kısmını almasıdır. Hz. Peygamber’in zekât olarak tezkiye etme görevini Allah Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle bildirmiştir: “Onların mallarından bir miktar zekât ve sadaka al ki, böylece kendilerini günahlarından arındırıp tertemiz kılasın.”¹⁶⁹

Allah’ın bu emri doğrultusunda Hz. Peygamber de zekât toplama işine önem vermiştir. Bu görevi gerçekleştirmek için her bölgeye zekât toplama memurları tayin ederek insanlardan da bu kişilere zekâtlarını vermelerini istemiştir. Böylece Hz. Peygamber hem zengin ile fakir arasındaki dengeyi muhafaza etmiş olmakta hem de zekât aldığı kişilerin günahlarını temizlenerek onların tezkiye

¹⁶⁸ Müslim, “Salatu’l Musafirin”, 48.

¹⁶⁹ et-Tevbe, 9/103.

olunmasına vesile olmaktadır. Zekâtın öneminden ötürü Hz. Peygamber bu işe o kadar ihtimam göstermiş ki zekât vermeyenler için: “Altın ve gümüşü bulunup da onun zekâtını vermeyen kimse için kıyamet gününde ateşten levhalar hazırlanır ve zekâtını vermedikleri o altınla gümüş, üzerinde kızartılıp onun yanı, alını ve arkası dağlanır. Bu levhalar soğudukça, miktarı elli bin sene olan bir günde tekrar kızdırılarak iade edilir. Kullar arasındaki mahkeme bitinceye dek bu böyle devam eder. Sonra ya Cennet’e gider ya da Cehennem’e.” buyurmuştur.¹⁷⁰

Hz. Peygamber’in zekâta bu kadar önem vermesinin sebebi, Allah’ın zekât vermeyi inananlar üzerine farz kılması ve zekât vermenin insanlar arasındaki ülfeti arttırmasıdır. Bu şekilde Müslümanlar kardeşlik duygusu içerisinde birbirlerine daha sıkı kenetlenerek yaşamaktadırlar.

Hz. Peygamber sadece zekât toplamamış sahâbesine de zekât ve sadaka vermelerini tavsiye etmiştir. Sahâbenin zekât ve sadaka vermesi için onları teşvik edici sözler söylemiştir, müjdelere vermiştir. Bununla ilgili Kâ’b b. Ucre şöyle rivayet etmiştir: “Allah Resûlü bana, “Sadaka veya zekât vermek, suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları yok eder.” buyurdu.”¹⁷¹

İbn Abbâs’tan gelen bir başka rivayete göre, Hz. Peygamber: “Allah, zekâtı ancak mallarınızın kalan kısmını temizlemek için farz kıldı.” buyurmuştur.¹⁷²

Hz. Peygamber’in bu sözlerini bilen sahâbe zaman zaman yaptıkları hataların affolması için onun yanına gelerek mallarını getirmişler ve hatalarının affedilmesi için Hz. Peygamber’in mallarını dağıtmasını istemişlerdir. Bu olaya Ebû Lübâbe’nin başından geçen şu hadise örnek gösterilebilir: “Tebûk Gazvesi’ne katılamadığı için pişman olan kendini Mescid-i Nebevî’de bulunan direklerden birine bağladıktan sonra tevbe eden Ebû Lübâbe, tevbesinin kabul edildiğini öğrenince kendi malından değerli olan bir miktarını alarak Resûlullah’ın huzuruna çıkar ve ona: “Yâ Resûlallah! Bu mallar beni senin yanında gazveye çıkmaktan alıkoydu. Benim için bu malları sadaka olarak al ve dağıt. Daha sonra da affedilmem ve günahlarımdan temizlenmem için bana dua et!” dedi. Resûlullah ise: “Allah tarafından bir emir gelmediği müddetçe o malları alıp da sadaka olarak dağıtmam!” dedi. Bu olay üzerine âyet inince Peygamber de o mallardan bir miktar alıp sadaka olarak dağıttı ve ona da affedilmesi için dua etti.”¹⁷³

Bu olayda Tebûk gazvesine katılamayan Ebû Lübâbe, Hz. Peygamber gazveden döndükten sonra onun yanına gelmiş ve malları sebebi ile gazveye katılamadığını bundan ötürü malının hepsini bağışlayarak af dileğini beyan etmiştir. Allah onun tevbesini kabul ettikten sonra Hz. Peygamber malının

¹⁷⁰ Buhârî, “Zekât”, 3; Müslim, “Zekât”, 6.

¹⁷¹ Tirmizî, “Cum’a”, 79; İbn Mâce, “Zühd”, 22.

¹⁷² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 32.

¹⁷³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 12/13; Ebû’l-Hasan Ali b Ahmed b Muhammed en-Nisaburi Vahidi, *Esbabü’n-nüzul* (Kahire: Matbaatu Hindiyye, 1897), 179-180.

hepsini değil bir kısmını alarak onun adına günahlarının affı için dağıtmıştır. Ardından da Ebû Lübâbe'nin affedilmesi için dua etmiştir. Böylece Ebû Lübâbe tezkiye olmuştur.

Ebû Lübâbe ile benzer bir olay yaşayan Kâ'b b. Mâlik'in başından ise şöyle bir hadise geçmiştir: “Hz. Peygamber Tebük gazvesine çıkınca Kâ'b b. Mâlik bu gazveye çıkamadı. Daha sonra savaş bitip ordu döndükten sonra savaşa katılmayanlar tek tek gelip Hz. Peygamber'e bahanelerini söylediler. Kâ'b b. Mâlik ve iki arkadaşı ise Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp “Size yalan söylemek istemiyoruz aslında savaşa katılmamak için bir bahanemiz yoktu.” dediler. Hz. Peygamber ise haklarında Allah tarafından bir hüküm gelinceye kadar hiç kimsenin onlarla görüşüp konuşmamasını emretti. Yaklaşık elli günlük sürenin ardından üç sahâbenin de Allah tarafında tevbelerinin kabul edildiği hakkında âyet inince Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Daha sonra Kâ'b b. Mâlik, mallarının meşguliyet sebebiyle seferden geri kaldığını söyleyerek, tevbesini tamamlamak için malının tamamını sadaka olarak vermek istedi. Bunun üzerine haklarında; “Onların mallarından bir miktar zekât ve sadaka al ki, böylece kendilerini günahlarından arındırıp tertemiz kılasın. Ayrıca onlar için dua ve istiğfar et. Çünkü senin duan onlar için kalplerini yatıştıran bir huzur ve tatmin vesilesidir. Allah, her şeyi hakkıyla işiten, kemâliyle bilendir.”¹⁷⁴ âyeti nazil oldu. Âyette, onların malından zekât alınması emrediliyor, bu suretle Kâ'b b. Mâlik ile iki arkadaşının kendilerini temize çıkaracakları ve mallarına bereket verileceği belirtiliyordu. Böylece, sahâbîlerinin tevbelerinin kabulünden dolayı sevinçten yüzü ay parçası gibi parlayan Hz. Peygamber, Kâ'b b. Mâlik'e, malının bir kısmını kendisine ayırmasını tavsiye buyurdu. Bunun üzerine Hayber'deki arazisini elinde bırakacağını söyledi.”¹⁷⁵

Kâ'b b. Mâlik'de Ebû Lübâbe gibi Tebük gazvesine katılamamıştır. Hz. Peygamber dönünce onun yanına gidip savaşa katılamama bahanesi uyduranlar gibi de yapmak istemiştir. Çünkü savaşa katılamadığı için pişman olmuş ve Hz. Peygamber'e bahane sunmayı kendine yedirememiştir. Bununla birlikte bahane sunan herkesi Hz. Peygamber affetmiş ancak bizim savaşa katılmamak için bir bahanemiz yok diyen üç sahâbeyi ise Allah'a havale ederek onların durumlarını Allah'ın bildirmesini istemiştir. Bu süre zarfında ise sahâbenin onlarla münasebet kurmasını yasaklamıştır. Daha sonra Allah bu üç sahâbenin affedildiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Kâ'b b. Mâlik ise affının pekişmesi ve günahlarının silinmesi için bütün malını bağışlamış ancak Hz. Peygamber'in uyarısı üzerine ailesinin geçimini sağlayacak kadarını kendilerine bırakmıştır. Kâ'b b. Mâlik'in Tebük gazvesine gitmesine engel olan hususun mallarına sahip çıkma vesvesesi olduğu halde bütün malını bağışlamak istemiştir. Çünkü Kâ'b b. Mâlik malını bağışlamanın çok büyük bir af olunma vesilesi olduğunu biliyor ve bir daha bu duruma düşmemek için tam manası ile tezkiye olmak adına bütün malından feragat etmeyi göze alıyordu.

¹⁷⁴ et-Tevbe, 9/103.

¹⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3-4/450-454; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Marifeti's-Sahâbe*, 4/247.

Aslında zekât bahsi ile ilgili aktarılabacak çok fazla konu bulunmaktadır. Çünkü zekât meselesi İslâm'ın beş şartından birisi olması nedeniyle üstünde çok fazla durulmuş geniş bir konudur. Ancak bizim bu çalışmamızda asıl anlatmak istediğimiz Hz. Peygamber'in insanları tezkiye ederken kullandığı metotları belirleyip aktarmaktır. Zekât da Hz. Peygamber'in kullandığı tezkiye metotlarından birisi olduğu için çalışmanın hacmini arttırıp konuyu dağıtmamak adına sadece birkaç örnek vererek zekâtın tezkiye metodu olarak nasıl kullanıldığını anlatmakla yetindik.

J. Had Uygulama

İslâm dinine göre had, İslâmiyet'in meydana getirdiği helal ve haram sınırları, niteliği ve miktarı âyetlerde belirlenmiş olan şer'i cezalardır. Had cezası gerektiren suçlar zina, hırsızlık, yol kesme, içki içme ve zina iftirasında bulunmadır. Bunların cezalarını da yine Allah Kur'ân-ı Kerîm de bildirmiştir. Örneğin hırsızlığın cezası âyette: "Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına bir karşılık ve Allah tarafından caydırıcı bir ceza olmak üzere sağ ellerini bilekten kesin."¹⁷⁶ şeklinde geçmektedir. Zina iftirasında bulunan için ise âyette: "İffetli kadınlara zina suçu isnat edip de sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Böylelerinin şahitliğini ebediyen kabul etmeyin."¹⁷⁷ buyrulmaktadır. Allah bu suçları ağır suçlar olarak belirlemiş ve bunları işleyenlere de ağır cezalar vermiştir. Aslında Allah'ın işledikleri bu suçların karşılığının ne olduğunu bildirmesi her ne kadar uygulama esnasında kötü bir şey olarak gözüke de Allah'ın insanlara olan merhametinin bir neticesidir. Çünkü eğer kişi suçu karşısında bu cezaya razı olup cezası ona uygulanırsa koşulsuz şartsız bağışlanmış oluyor. Hesap gününde ise Allah'ın karşısında bu suçundan ötürü hesap vermiyor ve bu suçtan dolayı azap görmüyor. Hz. Peygamber'in tezkiye metotlarından bir tanesinin de had cezası uygulamasıdır. Hz. Peygamber'in had uygulamasının nedeni ise kişinin cezasını bu dünyada çekerek ceza günü daha şiddetli bir azaba maruz kalınması ve işlediği günahı arınmasıdır. Sahâbe de Allah'ın hesap gününde günahkarlar için vereceği azabın çok şiddetli ve korkunç olacağını bildiğinden ötürü yaptıkları kötü fiili gizlemektense Hz. Peygamber'in huzuruna gelip "Yâ Resûlallah! Beni temizle!" demişler ve günahlarının affını talep edip cezaya boyun eğmişlerdir.

Had uygulaması ile tezkiye olunma örneklerinden bir tanesi Amr b. Semure'nin başından geçen şu hadisedir: "Amr b. Semure b. Habîb adında bir sahâbî, adı belli olmayan bir kavme ait deveyi çalar. Yaptığı hırsızlıktan kimse haberdar olmamış ve onu kimse görmemiştir. Aradan belli bir müddet geçtikten sonra yaptığı bu çirkin işten ötürü vicdanı kendisini rahatsız eder ve Peygamber'in yanına gelip suçunu itiraf eder ve "Yâ Resûlallah! Beni temizle!" der. Hz. Peygamber de olayı araştırır ve adı geçen kavmin gerçekten de develerinin çalınmış olduğu tespit edilir. Amr'ın had uygulanması talebinin

¹⁷⁶ el-Mâide, 5/38.

¹⁷⁷ en-Nûr, 24/5.

ısrarı üzerine Hz. Peygamber onun sağ elini kestirir. Daha sonra Amr kesilen koluna bakmış ve “Beni senden arındıran Rabbime hamd olsun.” demiştir.”¹⁷⁸

Bu olaydan da anlaşılacağı üzere Amr b. Semure hırsızlık yapmış, daha sonra yaptığından pişman olmuştur. Bu pişmanlığı artmış ve yaptığı suçun cezasını bile bile Hz. Peygamber’in huzuruna gelip suçunu itiraf etmiştir. Buradaki bir diğer önemli olan husus ise aslında Amr b. Semure’nin işlediği suç u hiç kimsenin görmemiş olmasıdır. Amr b. Semure itiraf etmese belki de hayatının sonuna kadar kimse onun o suç u işlediğini bilmeyecektir. Ancak buna rağmen Hz. Peygamber’e suçunu itiraf etmiş ve karşılığında da eli kesilmiştir. Yine de elinin kesilmesine üzülmemiş aksine bu duruma hamd etmiştir. Çünkü Amr b. Semure biliyordu ki eğer suçunun cezası bu dünyada verilmeseydi ahirette çok daha şiddetli ve korkunç bir azap görecek ti. Amr b. Semure ahirette azap görmektense bu dünyada elsiz kalmayı tercih etmiştir.

Hz. Peygamber’e gelip tezkiye edilmesini isteyen baş ka bir sahâbî de Maiz b. Mâlik el-Eslemî’dir. Büreyde b. Husayb şöyle bir olay aktarmaktadır: “Maiz b. Mâlik el-Eslemî zina etmişti. Bir müddet sonra Hz. Peygamber’in yanına gelip “Yâ Resûlallah, beni temizle!” dedi. Hz. Peygamber, “Vah sana! Dön de Allah’tan mağfiret dile, O’na tevbe et!” buyurdu. Maiz döndü. Fazla uzaklaşmadan tekrar geldi ve “Yâ Resûlallah, beni temizle.” dedi. Hz. Peygamber tekrar, “Vah sana! Dön de Allah’tan mağfiret dile ve O’na tevbe et!” buyurdu. Maiz fazla uzaklaşmadan tekrar geldi ve “Yâ Resûlallah, beni temizle!” dedi. Hz. Peygamber ona aynı şeyleri söyledi. Dördüncü kez tekrar gelince, bu sefer Hz. Peygamber, “Seni hangi hususta temizleyeyim!” buyurdu. O da “Zinadan.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun kavmine, “Bunda delilik var mı?” diye sordu. Kendilerine onun deli olmadığı haber verildi. Hz. Peygamber de orada bulunanlara, “İçki içmiş mi?” diye sordu. Hemen bir adam kalkarak onun ağzını kokladı fakat şarap kokusu bulamadı. Hz. Peygamber tekrar, “Sen zina ettin mi?” diye sordu. Maiz: “Evet.” cevabını verince Hz. Peygamber de emir buyurdu ve o recmedildi. Onun hakkında insanlar iki gruba ayrılmışlardı. Kimisi, “Helak oldu. Günahı onu kuşattı!” dedi. Kimisi de “Maiz’in tevbesinden daha üstün bir tevbe yoktur. Zira o Peygamber’e geldi. Elini O’nun eline koyup sonra da “Beni taşlarla öldür!” diyerek günahını itiraf etti.” dediler. Bu minval üzere iki ya da üç gün durdular. Sonra onlar oturuyorken Hz. Peygamber gelip onlara selam verdi, oturdu ve şöyle buyurdu: “Maiz b. Mâlik için istiğfar edin!” Onlar da “Allah, Maiz b. Mâlik’e mağfiret etsin.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber de “Gerçekten o öyle bir tevbe etti ki bu tevbe bir ümmet arasında taksim edilseydi onlara yeterdi.” buyurdular.”¹⁷⁹

Bir başka örnekte de zina suç u işleyip pişman olmuş bir kadının rivayeti şöyle aktarılmaktadır: “Zina suç u işlemiş bir kadın Hz. Peygamber’e gelerek: “Ey Allah’ın Resûlü, ben zina günahına düştüm.

¹⁷⁸ İbn Mâce, “Hudûd”, 20-24.

¹⁷⁹ Müslim, “Hudûd”, 5.

Bu g nahtan beni arındır!” demişti. Resûlullah da kadını dinlemek istememiş ve onu geri göndermişti. Sonraki gün kadın tekrardan Peygamber’in huzuruna gelerek: “Ey Allah’ın Resûlü, beni neden geri gönderiyorsun? Herhalde beni de aynı Maiz’i gönderdiğin gibi geri g ndereceksin. Lakin Allah’a yemin ederim hamileyim.” demiş. Hz. Peygamber de ona: “O zaman doğum yapana kadar git!” buyurmuştur. Kadın doğumu gerçekleştirdiği zaman çocuğunu bir bez içerisine sarılı şekilde getirerek: “İşte, doğurdum” demişti. Hz. Peygamber ise: “O zaman git ve  ocuk sütten kesilinceye kadar onu emzir.” buyurmuştur. Kadın bu sefer de çocuğu sütten kesildikten sonra çocuğun elinde ekmek parçasıyla Hz. Peygamber’in yanına gitmiş ve: “İşte ya Resûlullah! Çocuğum sütten kesildi, artık yemek yemeye başladı.” demişti. Hz. Peygamber bu söz üzerine çocuğu kadından alıp orada bulunanlardan birine vermiş, sonra da kadının göğsüne kadar bir çukur kazılmasını emretmiştir. Daha sonra orada bulunan kişilere onu recmetmelerini emretmiştir. Daha sonra sah b ilerden birisi recm esnasında kadın hakkında kötü bir söz söylemiş ve Resûlullah o kişinin söylediği lafı işitince ona: “Sakin ol. Nefsimi elinde tutan Allah’a yemin olsun ki o kadın öyle bir istiğfarda bulundu ki onun yaptığı istiğfarı, haksız yere fazla vergi alan zalim bir vergi memuru yapsaydı muhakkak o da bağışlanırdı.” demiştir. Sonra da Peygamber’in emri üzerine kadın defin için hazırlatılmış ve Resûlullah onun cenaze namazını kılmış ve defnedilmiştir.”¹⁸⁰

Yine bu hadiseye benzer bir  rneği ise Eb  N ceyd İmrân b. Husayn el-Huz i şu şekilde rivayet etmiştir: “C heyne kabilesinden zina ederek gebe kalmış bir kadın Hz. Peygamber’in huzuruna geldi ve: “Y  Resûlallah! Cezayı gerektiren bir suç işledim. Cezamı ver.” dedi. Bunun  zerine Hz. Peygamber kadının velisini çağırttı. Ona, “Bu kadına iyi davran! Doğum yapınca bana getir!” buyurdu. Adam Resûlullah’ın buyurduğu gibi yaparak kadını doğumdan sonra getirdi. Hz. Peygamber kadının üzerine elbisesinin iyice bağlanması emretti; sıkı sıkıya bağladılar. Sonra da Hz. Peygamber’in emri üzerine taşlanarak öldürüldü. Daha sonra Hz. Peygamber kadının cenaze namazını kıldı. Hz. Ömer: “Y  Resûlallah! Zina etmiş bir kadının namazını mı kılıyorsun?” diye sorunca Hz. Peygamber, “O kadın öyle bir tevbe etti ki, şayet onun tevbesi Medine halkından yetmiş kişiye taksim edilseydi, hepsine yeterdi. Sen Allah’ın rızasını kazanmak için can vermekten daha üstün bir şey biliyor musun?” buyurdu.”¹⁸¹

Yukarıdaki örneklere de g r ld ğu üzere sahâbe işlediği günah ne kadar büyük olursa olsun hiçbir zaman onu gizlemeye çalışmamıştır. Aksine Hz. Peygamber’e gidip işlediği bu g nahtan nasıl temizleneceğini sormuşlar ve Hz. Peygamber’in kendilerini tezkiye etmelerini istemişlerdir. Çünkü sahâbe ahirette hakkında verilecek olan cezanın bu dünyada verilecek olandan çok daha ağır ve şiddetli olduğunun bilincindeydi. Bu sebeple de yaptıkları hiçbir günahın cezasının ahirete kalmasını istememişlerdir. Hz. Peygamber de kendisine hırsızlık ve zina gibi had gerektiren bir günahın itirafıyla

¹⁸⁰ Müslim, “Hudûd”, 5; Eb  Dâvûd, “Hudûd”, 24.

¹⁸¹ Müslim, “Hudûd”, 24; Eb  Dâvûd, “Hudûd”, 24; Nes i, “Cenâiz”, 64.

gelenleri hemen cezalandırmamıştır. Bu tür suçların bir uzvun kesilmesi veya taşlanarak öldürmek gibi cezaları olduğundan dolayı hüküm vermeden önce olayı ve kişileri iyice araştırmıştır. Hatta ceza vermekten o kadar imtina etmiştir ki kişiyi cezadan kurtarmak için kişinin akıl sağlığının yerinde olup olmadığını veya bu beyanı yaptığı sırada sarhoş olup olmadığını araştırmıştır. İsnat edilen suçun doğruluğuna kesinleştikten sonra kişi hakkında hüküm verilmiştir. Yukarıdaki olaylarda da olduğu gibi özellikle kadınlarda zina suçu sabit olduktan sonra hemen hakkında recim kararı uygulanmamıştır. Önce çocuğunun doğması beklenmiştir. Ardından da çocuğun süten kesilip katı gıda yiyebilecek yaşa gelmesi beklenmiştir. Bu şartlar oluştuğundan sonra recim kararı tahakkuk etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber bu süreçte o kişiye karşı hiçbir zaman kötü gözle bakılmamasını ve güzel muamelede bulunulmasını istemiştir. Bununla birlikte had kararı uygulanan kişi hakkında hiç kimsenin kötü düşünmemesini ve onlarla ilgili hoş olmayan sözler sarf edilmesini istememiştir. Onlar hakkında kötü konuşanları da onların tevbelerini Allah'ın kabul ettiğini ve bu tevbelerin bütün bir kavmi affetmeye yetecek boyutta olduğunu haber vermiş ve onların günahlarından tezkiye olduklarını bildirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYESİ VE MUHATAPLARININ DÖNÜŞÜMÜ

A. Müslüman Olmayanlara Etkisi

Hiz. Peygamber, yalnızca bir topluluğa değil, tüm insanlığa gönderilmiş evrensel bir elçidir. Bu yüzden hem yerel kabilelere hem de dönemin büyük devletlerine elçiler göndererek İslâm'ı tebliğ etmiş, tüm insanları hak dine davet etmiştir. Onun peygamberliği, evrensel olduğu gibi ahlaki misyonu da tüm insanlığa hitap eden bir rahmet ve merhamet öğretisini içerir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu durum, “Resûlüm! Biz, seni bütün varlıklar için ancak eşsiz bir rahmet olarak gönderdik.”¹⁸² âyetiyle vurgulanarak, Hiz. Peygamber'in şefkati ve insanlara karşı yumuşak huylu oluşu öne çıkarılmıştır. Onun merhameti, insanları hem ahlaki hem de ruhsal açıdan tezkiye etmeye yönelik bir rehberlik sunmuştur. Bu da İnsanların İslâmiyet'e girişlerini kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.

1. Müşrikler

Hiz. Peygamber'in merhameti ve yüce gönüllülüğü, savaş ortamında dahi düşmanlarına karşı gösterdiği tavırlarda açıkça görülmektedir. Bedir Savaşı sırasında, stratejik üstünlük sağlamak amacıyla bir kuyuyu açık bırakıp diğerlerini tahrip etmiş olmalarına rağmen, Hiz. Peygamber düşmanlarının bile o kuyudan su almasına izin vermiştir. Bu olay, onun düşmanlarına bile merhametle yaklaşan karakterini gözler önüne serer. Müşriklerden su almaya gelip hayatta kalan tek kişi Hakîm b. Hizâm'dı. Hiz. Peygamber'in bu cömert ve insani tavrı, Hakîm b. Hizâm'ın kalbinde derin bir etki bırakmış, neticede onu İslâm'ı seçmeye yönlendirmiştir.¹⁸³ Bu olay, Hiz. Peygamber'in düşmanlarına bile iyilik yapma konusundaki eşsiz örnekliğini göstermektedir.

Hiz. Peygamber, insanları tanıma ve her birine uygun bir şekilde yaklaşma konusunda eşsiz bir yeteneğe sahipti. Onların karakterini, geçmişini ve niyetlerini bilir, buna göre davranırdı. Bu anlayışın önemli bir örneği Bedir Savaşı'nda yaşanmıştır. Hiz. Peygamber, müşrik ordusu arasında kızıl devesi üzerinde gördüğü Mekke'nin önde gelenlerinden Utbe b. Rebîa hakkında ashabına: “Eğer bu kavim arasından herhangi bir kimsede hayır diye bir şey olacaksa bu kırmızı deve üzerinde olandan gelecektir. Ona itaat ederlerse doğruyu bulurlar.” demiştir. Daha sonrasında savaş başlamadan önce Utbe b. Rebîa

¹⁸² el-Enbiya, 21/107.

¹⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/549-550.

kavmini savaştan vazgeçirmeye çalışmış ve bunun için çok uğraşmıştır. Ancak Ebû Cehil onu susturmuş ve korkaklıkla suçlamıştır.¹⁸⁴

Hız. Peygamber, sahâbesini yalnızca savaşta ve ibadette değil, insani ilişkilerde de derin bir ahlaki olgunluğa erıştirmişti. Sahâbîler, Hız. Peygamber'in öğretileri doğrultusunda, düşmanlarına dahi şefkatle ve insaniyetle muamele etmişlerdir. Bedir Savaşı sonrasında yaşanan bir olay, bu ahlaki terbiyenin çarpıcı bir örneğini sunmaktadır. Ensar'dan bir sahâbe, müşriklerin önde gelenlerinden olan Mus'ab b. Umeyr'in kardeşı Ebû Aziz b. Umeyr'i esir aldıktan sonra, onu evine getirmiş ve yemek vakti geldiğinde evdeki ekmeği ona vermiştir. Sahâbe, elindeki yiyeceğin iyisini önce esirine sunmuş ve onun ihtiyaçlarını kendinkilerden önde tutmuştur. Ebû Aziz, bu davranıştan utanarak ekmeği geri uzatsa da sahâbe ekmeği kabul etmeyip tekrar ona geri vermiştir.¹⁸⁵ Sahâbîler, Hız. Peygamber'in insana ve düşmana dair öğretisi doğrultusunda hareket ediyor, esirlerine dahi merhamet ve adaletle yaklaşıyorlardı.

Bu olay, Hız. Peygamber'in sahâbesini nasıl her yönüyle eğittiğini ve onların da bu eğitimi nasıl içselleştirdiğini gösteren önemli bir örnektir. Sahâbîler, Peygamber'in ahlaki tezkiye yöntemleri doğrultusunda, düşmanlarıyla dahi insaniyet ölçülerinde ilişki kurmuş, en zor zamanlarda bile yüksek ahlaki standartlardan taviz vermemişlerdir.

Hız. Peygamber'in cömertliği ve insanlara karşı şefkat dolu yaklaşımı, yalnızca kendi hayatında değil, sahâbesinin de karakterinde derin izler bırakmıştır. Sahâbîler de bu yüksek ahlaki değerleri örnek almış ve her fırsatta uygulamışlardır. Bunun dikkat çekici bir örneği, Bedir Savaşı sonrasında yaşanan Ebû'l-Âs b. Rebi hadisesinde görölmektedir.

Bedir savaşı sonrasında Mekkeli müşrikler mallarını Ebû'l-Âs'a emanet ederek onunla bir ticaret kervanı yola çıkartmışlar Müslümanlar bu kervanın haberini almışlar ve o kervanı basıp mallarını aralarında pay etmişlerdir. Bunun üzerine Ebû'l-Âs Medine'ye gelerek Hız. Peygamber'den mallarının geri iadesini istemiştir. -Ebû'l-Âs Hız. Peygamber Mekke'deyken onun kızı Zeynep ile evlenmiştir. Hız. Peygamber'in açık tebliğe başlamasının ardından müşrikler Ebû'l-Âs'a Zeynep'i boşaması için baskı yapmalarına rağmen o onların teklifini reddetmiştir. Bundan ötürü Hız. Peygamber nazarında önemli bir yeri bulunmaktadır.¹⁸⁶ Bunun üzerine Hız. Peygamber ashabına: "Ebû'l-Âs'ın benim nezdindeki konumunu biliyorsunuz. Ondan ele geçirdiğiniz mallar sizin hakkınız. Ancak bu malları ona teslim ederseniz beni sevindirmiş olursunuz." demiştir. Sahâbîler de Ebû'l-Âs'ın bütün mallarını olduğu gibi teslim etmişlerdir. Bu durumdan etkilenen Ebû'l-Âs Mekke'ye dönünce üzerinde bulunan emanetleri

¹⁸⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/549-551.

¹⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/569.

¹⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/575.

sahiplerine dağıtmış ve orada bulunanlar müslüman olduğunu açıklayarak Medine'ye dönmüştür. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu tekrardan kızı Zeynep ile nikahlamıştır.¹⁸⁷

Bu olay, Hz. Peygamber'in ve sahâbesinin cömertliğinin ve ahlaki olgunluğunun en güzel örneklerinden biridir. Ebü'l-Âs'ın İslâm'a girmesinde, Müslümanların bu yüksek ahlaki tavrı ve Hz. Peygamber'in insanlara karşı beslediği derin merhamet ve adalet duygusunun etkisi büyüktür. Sahâbiler, Peygamber'in teşvikiyle sadece kendileri için değil, İslâm'ın yayılması ve yüce değerlerin yerleşmesi için cömertliği ve fedakarlığı her daim ön planda tutmuşlardır.

2. Ehl-i Kitap

Hz. Peygamber döneminde yaşayan Yahudi ve Hristiyanlar, yani "Ehl-i Kitap" olarak adlandırılan topluluklar, iki farklı tutum sergilemişlerdir. Yahudi ve Hristiyanların bir kısmı, kendi peygamberlerine gelmiş olan bozulmamış inanç ve vahye bağlı kalmış, son Peygamber'in geleceğine dair kendi kutsal kitaplarındaki işaretleri araştırmış ve bu bilgileri doğru değerlendirmişlerdir. Bu kişiler, Hz. Peygamber'in davranışlarını ve getirdiği mesajı incelikle gözlemlemiş ve onun, kendi kitaplarında bahsedilen son peygamber olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle, Resûlullah'ın peygamberliğini tanımış ve Müslümanlığı hızlıca benimsemişlerdir.

Bunun en önemli örneklerinden biri, Resûlullah'a ilk vahiy geldikten sonra yaşananlardır. Peygamber Efendimiz, vahiy aldıktan sonra evine dönüp yaşadıklarını eşi Hatice'ye anlatmıştır. Hz. Hatice, bu olayları öğrenince amcasının oğlu olan Hristiyan din alimi Varaka b. Nevfel'e gidip durumu aktarmıştır. Varaka b. Nevfel, Resûlullah ile Kâbe'yi tavaf ederken karşılaşmış ve bizzat Peygamber'in başından geçenleri dinlemiştir. Bunun üzerine Varaka, vahiy getirenin Cebrail olduğunu ve Resûlullah'ın Allah'ın peygamberi olduğunu teyit etmiştir. Ayrıca Varaka, Hz. Peygamber'in kavminin ona eziyet edeceğini, hatta yurdundan çıkaracaklarını bildirmiş ve o güne kadar yaşarsa, Hz. Peygamber'in getirdiği dine yardımcı olacağına dair söz vermiştir.¹⁸⁸

Bu olay, Ehl-i Kitap din adamlarının yalnızca son Peygamber'i beklediklerini değil, aynı zamanda onun özelliklerini ve karşılaşacağı zorlukları da bildiklerini ve bu bilgilere inanmış olduklarını ortaya koymaktadır. Varaka b. Nevfel'in, Hz. Peygamber'in geleceğini ve karşılaşacağı sıkıntıları önceden bilmesi, Ehl-i Kitap'ın kutsal metinlerinde bu tür bilgiler bulunduğuna dair bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Bu durum, son Peygamber'in geleceği konusunda Yahudi ve Hristiyan din adamlarının bilgili olduklarını ve kendi dinlerinde samimi olanların Resûlullah'ın peygamberliğini kolayca kabul ettiklerini göstermektedir.

¹⁸⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/580.

¹⁸⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/229.

Ancak diğer yandan, Yahudi ve Hristiyanların Allah'ın onlara indirmiş oldukları dinde samimi olmayıp, kendi heves ve ihtiraslarına göre bu dinleri değiştirmişlerdir. Bu ifsat edilmiş inançlar, hem Hz. Peygamber'in getirdiği tevhid inancına hem de son Peygamber'in geleceğine dair işaretlere kapalı hale gelmiştir. Bu yüzden, bu gruplar, Hz. Peygamber'in peygamberliğini reddetmişlerdir. Kendi dini geleneklerine ve otoritelerine bağlı kalan bu kişiler, Resûlullah'ın peygamberliğini kabul etmekte direnirken, tarihsel süreçte İslâm'a karşı duruşlarını sürdürmüşlerdir.

Hız. Peygamber ahlak ve davranış bakımından bütün insanlardan daha üstün olmuştur. Allah bunu sadece Kur'ân-ı Kerîm değil, Kur'ân dan önce de insanları doğru yola iletmek için gönderdiği kitaplarda da insanlara göndereceği son Peygamber'den, onun özelliklerinden ve güzel ahlakından bahsetmiştir. İnsanlar yüzyıllar öncesinden Hız. Peygamber'i beklemeye başlamışlar onun zamanında yaşamak için dua etmişler, onun ortaya çıkacağı bölgeleri tespit edip oralara göç etmişlerdir. Bunun en büyük kanıtı ise Medine tarihi kitaplarında, Yahudilerin Medine'ye yerleşmelerinin en büyük sebebinin Hız. Peygamber'in orada yaşayacağını kendi kutsal kitaplarından öğrenmeleri ve bundan ötürü bu bölgeyi yerleşke olarak seçtiklerinden bahsetmeleridir.¹⁸⁹ Ne var ki ilk gelen Yahudilerden sonra torunları Medine'ye yerleşme sebeplerini unutmuş ve Hız. Peygamber'in Medine'ye gelmesinden itibaren ona düşmanlık etmişlerdir. Ancak Kutsal kitaplarla uğraşan ve burada geçene inanan bazı din adamları Hız. Peygamber'in o kitaplarda geçen son peygamber olduğundan şüphelenmeleri üzerine onu gözetlemişler ve gerçekten kitaplarda anlatılan ahlaka sahip olup olmadığını anlamak için onu test etmişlerdir. Buna örnek olarak Hız. Peygamber dönemi Yahudi Hahamlarından olup daha sonra gördükleri üzerine Müslüman olan Zeyd b. Su'ne'nin olayı aktarılabilir.

Zeyd b. Su'ne, Hız. Peygamber'i izlemesi sonucu onda iki haslet dışındaki bütün peygamberlik alametlerinin varlığını tespit ettiğini söylemekte ve ardından o iki özelliğin (Halimliği cesaretini geçecektir. Ona karşı yapılan cehaletler onun halimliğini arttıracaktır.) de olup olmadığını anlamak için Hız. Peygamber ile aralarında geçen şu hadiseyi anlatmaktadır: “Bir gün Resûlullah Hız. Ali ile birlikte evinden çıkmaktaydı. O sırada bedeviye benzeyen bir kişi gelip kavminde rızık endişesi olduğunu ve kavminin tekrardan eski dinlerine dönmesinden korktuğunu söyledi.¹⁹⁰ Hız. Peygamber adama verecek bir şey arıyordu. Ben de o esnada yanlarına yanaştım ve şöyle dedim: “Ey Muhammed, falan kabilenin bostanındaki bazı hurmaları belli bir zamana kadar bana satar mısın?” Resûlullah da: “Falan bahçenin hurmaları diye tayin edilmeksizin olabilir.” dedi. Ben de: “Evet, öyle olsun.” dedim. Böylece onun istediği şartlar doğrultusunda antlaşma sağladık ve bunun karşılığında Resûlullah'a seksen miskal altın ödedim. Resûlullah altının hepsini adama verdi ve kavminin sıkıntısını halletmesini istedi. Hurmaların

¹⁸⁹ Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed Semhudi, Vefâu'l-vefa bi ahbari dari'l-Mustafa (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 125-132.

¹⁹⁰ Bkz. s. 42-43.

teslim gününe iki üç gün kala Resûlullah'ın yanına vardım. Onunla birlikte Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve birkaç sahâbe de bulunuyordu. Yanına yaklaştım, yakasından tuttum ve “Ey Muhammed! Neden benim hakkımı vermiyorsun? Allah’a yemin ederim ki siz Abdulmuttalib oğulları ancak borcunuzu geciktirmekle tanınmışsınızdır. And olsun sizinle alışveriş yapanlar bunu bilirler.” dedim. O sırada Ömer’e baktım. Gözleri bir ip şeklinde yuvalarında dönüp duruyordu. Sonra bana söyle bir baktı ve dedi ki: “Ey Allah’ın düşmanı! Şu anda duyduklarımı sen Allah’ın Resûlüne mi söylüyorsun? Bu gördüklerimi sen Resûlullah’a mı yapıyorsun? Nefsimi elinde tutan Allah’a yemin ederim ki eğer fevt olmasından korktuğum bir şey olmasaydı bu kılıcımın kafana vururdum.” Resûlullah ise bana sükûnet içerisinde baktı ve “Ey Ömer, benimle Zeyd bundan başkasına daha muhtacdır. Bana borcumu güzelce eda etmemi, Zeyd’e de borcunu daha güzel bir şekilde takip etmesini tavsiye etmen gerekirdi. Ya Ömer, Zeyd’i götür ve onun hakkını ver. Korktuğun şeyden dolayı da ona fazla olarak yirmi sa’ hurma daha ver!” dedi. Ömer beni götürdü, hakkımı verdi. Yirmi sa’ hurmayı da ilave etti. Ben ona bu fazlalığın ne olduğunu sordum. Ömer şöyle dedi: “Resûlullah korktuğum şeyden dolayı bunu sana kefaret olarak vermemi istedi.” Ona “Ey Ömer, sen beni tanıyor musun?” diye sordum. Ömer “Hayır!” diye cevap verdi. “Ben Zeyd b. Su’ne’yim!” dedim. Bunun üzerine Ömer, “Yahudilerin büyük alimi olan Su’ne öyle mi?” dedi. “Evet!” dedim. Ömer “O hâlde bunları Allah’ın Resûlüne niçin yaptın?” dedi. Ona söyle cevap verdim: “Ey Ömer, peygamberlik alametlerinin hepsini Muhammed’in yüzünde gördüm. Ancak şu iki alamet vardır ki onları Muhammed de görememiştin: “Halimliği cehaletini geçecektir. Ona karşı işlenen cehaletler ancak onun hilmini artıracaktır. İşte bu hadise ile onun ikisini de denemiş oldum. Ey Ömer, seni şahit kılıyorum ki ben Allah’ı Rabb, İslâm’ı din, Muhammed’i peygamber olarak kabul ediyorum. Yine seni şahit tutarım ki malımın yarısı ki ben bütün Yahudilerden zenginim tüm Müslümanlara sadaka olsun.” dedim. Ömer “Müslümanların tamamına değil bir kısmına; çünkü sen hepsine mal yetiştiremezsin.” dedi. Ben de onun dediği gibi bir kısmı için sadaka olduğunu söyledim. Ömer’le birlikte Resûlullah’ın yanına döndük. Burada “Ben, Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in de onun kulu ve Resûlü olduğuna şehadet ederim.” dedim ve Resûlullah’a iman ettim. Resûlullah’ı tasdik edip ona biatte bulundum.”¹⁹¹

Örnekten anlaşılacağı üzere Zeyd b. Su’ne Tevrat’ta son Peygamber’in özelliklerinin Hz. Peygamber’de olup olmadığını araştırmış hatta bütün özelliklerin Hz. Peygamber de var olduğunu tespit etmek için onu test etmiş ve bu testin sonucunda da Resûlullah’ın Tevrat’ta geçen son peygamber olduğuna kanaat getirip ona tabi olmuştur.

Bunun yanı sıra Resûlullah’ın peygamber olduğunu bilip Müslüman olmayanlar da vardı. Bunlara Kurayza oğulları’nın yurtlarının işgali hadisesi örnek gösterilebilir Kurayza oğulları Hz.

¹⁹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, 1/566.

Peygamber'den eman almalarına rağmen ona hainlik etmişlerdi. Bunun üzerine Hendek Gazvesi'nin hemen sonrasında Hz. Peygamber ahabına Kurayza oğulları'nın üzerine sefer emri vermiştir. Onları yirmi beş gün boyunca kuşatma altına almıştır. Ondan sonra Kurayza oğulları'nın reisi olan Kâ'b b. Esed ile görüşmeler başlamıştır. Bu işten kurtulamayacağını anlayan Kâ'b kabilesine dönerek onlara sunmuş olduğı üç seçenekten ilki şudur: “Bu adama uyalım ve onu tasdik edelim. Allah'a yemin olsun o gerçekten de kitabımızda niteliklerini gördüğünüz bir peygamberdir.”

Bu ifadeler, Kâ'b b. Esed'in Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğunu bildiğini ortaya koymaktadır. Ancak buna rağmen Hz. Peygamber'in davetini geri çevirmiş ve onunla savaşmayı tercih etmişlerdir.

B. Ahabın Hz. Peygamber Etrafında Kenetlenmesi

1. Sadakat ve Bağlılık

Sahâbenin Hz. Peygamber'e olan bağlılığı, son derece derin ve sarsılmaz bir düzeydeydi. Onlar, Hz. Peygamber'in canını kendi canlarından üstün tutmuş, onun uğruna her türlü fedakarlığı göze almışlardır. Bu bağlılık, sadece fiziksel koruma ile sınırlı kalmamış, onun öğretilerini hayata geçirme ve İslâm'ın yayılmasında aktif rol oynama noktasında da kendini göstermiştir. Sahâbe, Hz. Peygamber'in rehberliğinde hem bireysel hem de toplumsal tezkiye sürecinden geçmiş, bu süreç sonunda ahlaki ve manevi açıdan olgunlaşarak İslâm'ın en sadık ve özverili temsilcileri haline gelmişlerdir.

Sahâbenin Hz. Peygamber'e olan bağlılıkları ve sadakatleri, Bedir Savaşı sırasında yaşanan olaylarda açıkça gözlemlenebilir. Bu bağlılık, Sa'd b. Muâz'ın Hz. Peygamber için bir çardak yapılmasını önerdiği olayda zirveye ulaşmıştır. Sa'd b. Muâz, Hz. Peygamber'e olan derin sevgisi ve koruma arzusu sebebiyle, olası bir savaş yenilgisinde onun güvenli bir şekilde geri çekilmesini sağlayacak bir çardak yapılmasını teklif etmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in bineğinin de hazır bulundurulmasını önererek, onun hızlıca alanı terk edebilmesini istemiştir. Hz. Peygamber, bu öneriyi kabul etmiş ve Sa'd b. Muâz'a hayır duada bulunmuştur.¹⁹²

Bununla birlikte Sa'd b. Muâz Bedir savaşı bitip müşrik ordusu dağıldıktan sonra derhal gidip Hz. Peygamber'in çardağının kapısında kılıcıyla nöbet tutmaya devam etmiştir. Çünkü müşriklerin tekrar üzerlerine hücum edip Hz. Peygamber'i öldürmelerinden korkmaktaydı.¹⁹³

Bu olaylar, sahâbenin yalnızca bireysel bir bağlılıktan öte, Hz. Peygamber'in güvenliğini koruyarak İslâm'ın geleceğini de düşünme bilincine sahip olduğunu göstermektedir. Sa'd b. Muâz, Hz. Peygamber'in canını kendi canından üstün tutarak, İslâm'ın yayılmasının onun varlığına bağlı olduğunu

¹⁹² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/549.

¹⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/555.

kavramış ve bu yüzden Hz. Peygamber'in hayatını her şeyin önünde görmüştür. Bu tür örnekler, sahâbenin tezkiye sürecinde ulaştıkları yüksek ahlaki ve fedakârlık düzeyini göstermektedir. Çünkü sahâbenin Hz. Peygamber'e olan bağlılıkları, sadece duygusal bir ilişki değil, İslâm'ın temsili ve yaşatılmasının da bir garantisi olarak şekillenmiştir. Bu bağlılık, sahâbenin ruhen ve ahlaken ne kadar olgunlaştığının ve İslâm'ın korunmasında ne kadar bilinçli hareket ettiklerinin bir ifadesidir.

Ashab, Hz. Peygamber'e olan sevgilerini ve bağlılıklarını her fırsatta gösteriyor, onunla son kez dahi olsa temas edebilmek için her şeyi göze alıyorlardı. Bu derin sevgi ve bağlılığın çarpıcı bir örneği, Bedir Savaşı öncesinde yaşanmıştır. Hz. Peygamber, ordusunu saflarda hizaya sokarken, Sevvad b. Gaziyye'nin safin dışında durduğunu görmüş ve onu uyarmak için okla karnını hafifçe dürtmüştü. Ardından, "Ey Sevvad! Düzgün dur," diyerek onu hizaya getirmeye çalışmıştı. Sevvad ise Hz. Peygamber'e dönerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Allah seni hak ve adaletle gönderdi, ama canımı acıttın," demişti. Hz. Peygamber bunu duyunca karnını açarak, "Haydi kısas uygulayıp hakkını al," diyerek adaleti yerine getirmesi için ona izin vermiştir. Ancak Sevvad, kısas yerine Resûlullah'ın karnını öpüp ona sıkıca sarıldı. Hz. Peygamber bu hareketi üzerine ona, "Neden böyle yaptın ey Sevvad?" diye sorduğunda, Sevvad: "Ey Allah'ın Resûlü! Seninle son karşılaşmamda tenin tenime değsin istedim," diyerek derin sevgisini ve veda arzusunu ifade etti.¹⁹⁴

Bu olay, sahâbenin Hz. Peygamber'e olan derin bağlılıklarını ve onunla geçirdikleri her anı nasıl bir nimet olarak gördüklerini gözler önüne sermektedir. Sevvad'ın bu davranışı, sahâbenin Peygamber'e duyduğu sevgi ve hürmetin yanı sıra, onunla vedalaşmanın manevi derinliğini de yansıtmaktadır. Bu tür hadiseler, Hz. Peygamber'in sadece rehber ve lider olarak değil, aynı zamanda sevgi ve şefkat kaynağı olarak sahâbenin hayatında ne kadar merkezi bir yer işgal ettiğini gösterir.

Sahâbenin Hz. Peygamber'e olan güveni ve bağlılığı o kadar derin ve sarsılmazdı ki, onun sözlerini tereddüt etmeden yerine getiriyorlardı. Bedir Savaşı sırasında yaşanan bir olay bu bağlılığın çarpıcı bir örneğidir. Ukkâşe b. Mihsan, savaş esnasında elindeki kılıcı kırılana kadar müşriklere karşı cesurca savaştı. Kılıcı kırılınca, Hz. Peygamber ona bir ağaç kökünden bir odun parçası uzatarak, "Ey Ukkâşe! Bununla vuruş," dedi. Ukkâşe, hiç tereddüt etmeden odun parçasını aldı ve eline aldığı anda bu odun, parlak bir demir kılıca dönüştü.¹⁹⁵

Bu olay, sahâbenin Hz. Peygamber'e olan sınırsız güvenini ve onun ilahi rehberliğine duydukları inancı gösterir. Ukkâşe'nin, Hz. Peygamber'in verdiği bir odun parçasını sorgusuzca kabul edip, onunla savaşmaya devam etmesi, sahâbenin Peygamber'e olan itaat ve teslimiyetinin bir

¹⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/553.

¹⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/562.

simgesidir. Aynı zamanda, Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri olarak tarihe geçen bu olay, onun sahâbeye olan güveniyle ilahi yardımların nasıl tezahür ettiğini de göstermektedir.

Sahâbenin, Hz. Peygamber'e olan bağlılığı ve sadakati, onu koruma uğruna canlarını tehlikeye atmadan çekinmemeleriyle kendini göstermektedir. Uhud Savaşı bu bağlılığın en çarpıcı örneklerinden biridir. Savaş esnasında müşrikler, Müslüman ordusunu iki taraftan sıkıştırıp kargaşa oluşturdıklarında, Hz. Peygamber'in etrafında yalnızca birkaç kişi kalmıştır. Bu durumu fırsat bilen müşrikler Hz. Peygamber'i öldürmek için ona saldırmaya başlamışlardır. O esnada Hz. Peygamber'in etrafındaki sahâbe onu korumaya çalışmaktadır. Bu sırada müşriklerden birisi Hz. Peygamber'e bir ok atmıştır. Bunu fark eden Talha b. Ubeydullah ise o anda kendi elini Hz. Peygamber'in yüzüne siper etmiştir. Ok Talha b. Ubeydullah'ın eline saplanarak serçe parmağını koparmıştır. Bu olay, sahâbenin Hz. Peygamber'i canları pahasına koruma kararlılığını ve fedakârlıklarını ortaya koyan önemli bir örnektir.¹⁹⁶

2. İstişare

Hz. Peygamber'in hayatı boyunca aldığı vahiyler, Allah'ın rehberliğiyle insanları doğru yola yönlendirmek ve dinî emirleri bildirmek amacıyla gerçekleşmiştir. Ancak, her konuda vahiy almamış ve bazı meselelerde kendi içtihamı ile hareket etmiştir. Bu durum, Hz. Peygamber'in insan olarak düşünme, karar verme ve çevresindeki insanlarla istişare etme yetisini açıkça gösterir. Bu da onun peygamberliğinin yalnızca vahiy üzerine inşa edilmediğini, aynı zamanda akıl yürütme, istişare ve toplumsal bilgelik gibi unsurların da önemli bir rol oynadığını kanıtlar.

Hz. Peygamber'in sahâbileriyle istişare etmesi ve vahyin doğrudan yönlendirmediği konularda onların fikirlerini dikkate alması, sahâbenin tezkiye sürecindeki önemli bir rolünü gösterir. Sahâbenin, Hz. Peygamber'in liderliğinde sadece Allah'ın vahyine tabi olan bireyler değil, aynı zamanda düşünceleriyle, katkılarıyla ve çözüm önerileriyle İslâm toplumunun inşasında aktif olarak yer alan bireyler olduklarını söyleyebiliriz. Bu durum, sahâbenin tezkiye olmasının yani manevi arınmalarının ve içsel olgunlaşmalarının bir sonucu olarak görülebilir.

Örneğin, Hz. Peygamber Kureyşli müşriklerin Müslümanların hicretinden sonra onların mallarını bir ticaret kervanı oluşturup bu kervanla satılacağını duyması üzerine kervana saldırıp Müslümanların mallarını ele geçirmek için Medine'den çıkmıştır. Yolda giderken Müşriklerin de savaşmak için Mekke'den çıktıklarının haberi gelince Hz. Peygamber sahâbeyi etrafına toplamış ve savaşıp savaşmamak konusunda onlar ile istişare yapmıştır. İstişare sonucunda Muhacirler savaş istemişler ancak o zaman Müslümanların çoğunluğunu Ensar oluşturduğu için Hz. Peygamber onlara

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *Kitabü'l-Tabakâti'l-kebîr*, 3/216.

dönmüş ve onların da fikrini almak istemiştir. Ensar ise Hz. Peygamber'e biat ettiklerini o nereye giderse peşinden geleceklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber savaş kararını onaylamış ve ordu yoluna devam etmiştir.¹⁹⁷

Bedir Savaşı öncesinde yaşanan bu olay, Hz. Peygamber'in kararlarını sorgularken sahâbenin istişareye verdiği önemin çarpıcı bir örneğidir. Hz. Peygamber, Müslüman ordusunu belirli bir mevkide konuşlandırdığında, sahâbeden Hubâb b. Münzir, kararın vahiy kaynaklı mı yoksa stratejik bir tercih mi olduğunu sormuş ve vahiy olmadığını öğrenince alternatif bir savaş planı önerme cesareti göstermiştir. Hubâb, askeri avantaj açısından daha uygun gördüğü bir yeri önermiş, Hz. Peygamber de bu öneriyi kabul ederek uygulamıştır.¹⁹⁸

Bu olay, sahâbenin, Hz. Peygamber'in ilahi rehberliğe bağlı kararları ile beşeri ve stratejik kararları ayırt etme bilincinde olduklarını göstermektedir. Vahiy ile alınan kararlara hiçbir itirazda bulunmayan sahâbe, beşeri kararlar karşısında ise fikirlerini beyan etmekte ve gerektiğinde eleştiri ve öneri getirmektedirler. Hz. Peygamber'in, vahiy dışında kalan konularda sahâbîleriyle istişarede bulunmaya açık olması, İslâm'ın kolektif bilince ve istişareye verdiği değeri ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, İslâm toplumunda bireylerin ortak akıl çerçevesinde hareket etmesini teşvik eden önemli bir örnektir.

Sahâbîlerin, İslâm'ı ilk kabul ettikleri dönemlerdeki halleri ile, Hz. Peygamber'in rehberliği altında geçirdikleri yıllar sonrasındaki hallerini kıyasladığımızda, onların önemli bir dönüşüm geçirdikleri açıkça görülür. Bu dönüşüm, yani tezkiye, sadece bireysel ibadetler ve ahlaki ilkelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal meselelerde düşünme, karar alma ve liderlik etme süreçlerine de yansımıştır. Hz. Peygamber'in onlarla istişare etmesi, onların arınmış ve manevi olgunluğa ulaşmış bireyler olduklarını teyit eden önemli bir göstergedir.

C. Tezkiyenin Ashab Vasıtasıyla Tezahürü

1. Vekiller

Hz. Peygamber, her an vazife bilinci içinde yaşayan bir lider ve rehberdi. Onun en önemli görevlerinden biri, insanları tezkiye etmek, yani onları manevi açıdan arındırmaktı. Bu sorumluluk doğrultusunda, Allah'ın insanlara emrettiği ibadetlerin uygulanmasında bizzat öncülük ederdi. Özellikle, namaz kıldırmak bu görevlerin en başında gelmekteydi. Namaz, sadece bireysel bir ibadet değil, aynı zamanda toplumu manevi olarak güçlendiren bir uygulamaydı ve Hz. Peygamber bu ibadetin düzgün ve düzenli bir şekilde ifa edilmesini sağlardı.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/544-545.

¹⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/548.

Hız. Peygamber, Medine dışına çıktığında, geride kalan topluluğun ibadetlerini aksatmamaları ve ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, yerine bir vekil tayin ederdi. Bu vekil, hem ibadetlerin düzenli bir şekilde sürdürölmesini sağlamakla hem de toplumsal sorunları çözmekle görevlendirilirdi. Bu uygulama, Hız. Peygamber'in insanları sadece bireysel olarak değil, aynı zamanda toplumsal olarak da tezkiye etmeye ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Böylece, ibadetlerin sürekliliğı ve toplumsal düzenin devamı sağlanmış olurdu.

Sahâbîler arasında Hız. Peygamber'in yerine vekil olarak en çok görevlendirdiğı kişi, Abdullah b. Ümmü Mektum olmuştur. Abdullah b. Ümmü Mektum, Hız. Peygamber'in Medine'den ayrıldığı zamanlarda, topluluğa imamlık yapmak ve dini rehberlik sağlamak amacıyla görevlendirilirdi.¹⁹⁹ Kendisi görme engelli olmasına rağmen, üstün ahlaki vasıfları ve dindarlığı sebebiyle Hız. Peygamber tarafından bu önemli göreve defalarca getirilmiştir. Bu durum, Hız. Peygamber'in, sahâbîler arasındaki yetenek ve liyakati göz önünde bulundurarak insanlara sorumluluklar vermesinin bir göstergesidir. Aynı zamanda, Hız. Peygamber'in, insanları tezkiye ederken fiziksel engellerin kişilerin manevi liderlik yeteneklerini etkilemediğine dair güçlü bir mesaj verdiğini de göstermektedir.

2. Davet Elçileri

Hız. Peygamber sadece kendisi değil kendisi dışında da diğer sahâbîlerin insanları tezkiye ederek onların hidayetine vesile olmalarını istemiş ve bu doğrultuda sahâbîlerine bazı usullerle yol göstermiş, onları ya kendi kabilelerine ya da başka kabilelere göndererek öğrettiklerini uygulamalarını ve oradaki insanları Allah'ın dinine davet etmelerini istemiştir. Bunun ilk örneklerinden birisi İslâm'ın ilk zamanlarında Yemen taraflarından Mekke'ye gelerek Müslüman olan ve daha sonra kendi kabilesine gidip oradakileri de İslâmiyet'e davet eden Tufeyl b. Amr ed-Devsî'dir.

Tufeyl b. Amr ed-Devsî Müslüman olduktan sonra kısa bir vakit daha Mekke'de kalmış, daha sonra Hız. Peygamber'in duasını da alarak memleketine dönmüş ve burada tebliğ faaliyetine başlamıştır. O, Resûlullah'ın ettiğı duadan sonra alnında beliren mucizevî ışık sebebiyle "Zünnûr = Işık sahibi" lakabı ile anılmaya başlamıştır. Yaptığı çalışmalarla başta annesi, babası, karısı, oğlu ve Ebû Hüreyre olmak üzere pek çok akrabasının İslâm'ı benimsemesine vesile olan Tufeyl b. Amr, kabilesinin diğer üyelerinden beklediğı ilgiyi görememiştir. Bunun üzerine Medine'ye gelen Tufeyl b. Amr durumu Hız. Peygamber'e anlatmış ve kabilesinin hidayete ermesi için ondan dua talebinde bulunmuştur. Hız. Peygamber ise onun bu talebini yerine getirmiş ve kendisinden sabırlı bir şekilde faaliyetlerini

¹⁹⁹ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/205.

sürdürmesini istemiştir.²⁰⁰ Hz. Peygamber'den aldığı dua ile yollara düşen Tufeyl b. Amr, çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir.

Hz. Peygamber'in kavmini İslâm'a davet ederken bazı tavsiyelerde bulunduğu, Tufeyl'in de davette kendisine yardımcı olacak bir alâmet vermesi için Allah'a dua etmesini istediği rivayet edilmektedir.²⁰¹ Hz. Peygamber onun bu talebi üzerine "Allah'ım! Onun kavmini etkilemesi için kendisine bir alâmet ver." diye dua etmiştir.²⁰² Ardından Tufeyl, kabilesi Devs'in yanına dönüp onların hidayeti için yoğun bir çalışma yürütmüş, nihayet, Hayber'in fethine denk gelen günlerde iman eden seksen aileden oluşan Devs grubuyla birlikte Medine'ye gelmişlerdi.²⁰³ Hz. Peygamber'in vefatına kadar yanında kalan Tufeyl b. Amr, 12/633 yılında Yemâme savaşında şehit olmuştur.

Bu hadisede de görüldüğü gibi Hz. Peygamber insanları hem tezkiye ediyor hem de başkalarını nasıl tezkiye edeceklerini öğretiyordu. Bu şekilde kendisinin ulaşamadığı yerlere ve kişilere sahâbîleri aracılığı ile ulaşp daha fazla kişinin İslâmiyet'e girmesine sebep olarak etki alanını genişletmiş oluyordu.

Sahâbenin İslâm'a olan bağlılığı ve yaptığı hatalardan ders çıkararak telafi etme gayretleri, onların Peygamber'in terbiyesi altında ne kadar büyük bir ahlaki olgunluğa eriştiklerini gösterir. Bu duruma en güzel örneklerden biri, Mekke döneminde Müslümanlara zulmeden Umeyr b. Vehb'in hayatında görülebilir.

Umeyr b. Vehb Mekke döneminde Müslümanlara çokça eziyet eden kişiler arasındaydı. Daha sonra Medine'ye gelip Müslüman olunca Hz. Peygamber'den Mekke'ye dönüp orada insanları İslâmiyet'e davet etmek ve Müslümanlara yaptığı eziyetlerin daha beterini müşriklere yapmak için izin istedi. Hz. Peygamber'in izni ile Mekke'ye dönüp Müslüman olduğunu açıkladı. İnsanları İslâma davet etti ve kendisine karşı muhalefet edenlere de büyük eziyetlerde bulundu. Onun vasıtasıyla çok sayıda kişi Müslüman oldu.²⁰⁴

Bu olay, sahâbenin Hz. Peygamber'in terbiyesinde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ve geçmişteki hatalarını telafi etmek için nasıl çaba sarf ettiklerini açıkça gösterir. Umeyr'in İslâm'a yaptığı hizmetler, onun hayatının İslâm'ın yayılmasına ve gelişmesine katkıda bulunma kararlılığının bir nişanesi olmuştur.

3. Öğretmenler

²⁰⁰ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 4/176; İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb*, 2/758-760; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Marifeti's-Sahâbe*, 3/77; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 3/287.

²⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/354.

²⁰² İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 4/238; İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb*, 2/758.

²⁰³ Vâkidi, *el-Megâzi*, 2/870; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, 1/162; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Marifeti's-Sahâbe*, 3/77.

²⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/584.

Hız. Peygamber'in insanların hidayete vesile olmaları için sahâbeyi görevlendirmesinin bir başka örneği ise Birinci Akabe biati sonrası Hız. Peygamber'i dinleyerek iman eden altı kişinin Hız. Peygamber'den kendi kavimlerine İslâm'ı anlatacak birini göndermesini talep etmeleri üzerine Hız. Peygamber'in Mus'ab b. Umeyr'i göndermesidir. Mus'ab b. Umeyr Resûlullah'tan aldığı eğitim ve tavsiyeler üzerine Medine'de İslâm'ın yayılması için çalışmalar yürütmüş ve bunun neticesinde de Medine'nin İslâm şehri olmasının en önemli adımları atılmıştır.

Musab b. Umeyr'in Medine'ye gidiş ve oradaki vazifesini Urve b. Zübeyr şöyle anlatmaktadır: “Ensâr, Resûlullah'ın sözlerini duyup gönülleri O'nun davet ettiği hakikatlere kalben ve zihnen ikna olunca, onlar O'nu tasdik ederek iman ettiler. Daha sonra, o altı kişi Hız. Peygamber'e: “Bize yanından bir adam gönder de halkı Allah'ın kitabına uymaya çağırın. Bu, kısa zamanda kitaba tâbi olunmasını temin eder.” diye haber gönderdiler. Bunun üzerine Resûlullah, Abdüddâr oğullarının kardeşi Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi. Mus'ab b. Umeyr, Beni Ganem kabilesinden olan Es'ad b. Zürâre'ye konuk oldu. Onlarla sohbet ediyor, kendilerine Kur'an'dan âyetler okuyordu. Neccâr oğulları, Es'ad b. Zürâre'ye baskı yapınca Mus'ab'ı onun yanından ayırdılar. Bunun üzerine Mus'ab, Sa'd b. Muâz'ın evine geçti. Sa'd b. Muâz'ın manevi desteğiyle, durmadan ve yılmadan insanları Allah'a imana çağırıyordu. Cenâbı Hak onun vasıtasıyla Ensâr'a hidayet nasip ediyordu. Öyle ki Ensâr hanelerinden Müslüman olmayan pek az ev kalmış, en önde gelenler bile Müslüman olmuştu. Amr b. Cemûh da İslâm'la şereflenmiş, böylece putlara olan inanç tamamen kırılmıştı. Mus'ab b. Umeyr, Allah Resûlünün yanına döndü. Bundan sonra Mus'ab b. Umeyr, “Mukrî” yani “Kur'an Öğretmeni” diye çağrılmaya başlandı.”²⁰⁵

Sahâbenin Hız. Peygamber'in metodunu örnek alarak insanları tezkiye etmelerinin örneklerinden biri de güzel ahlak ile insanları küfür pislighinden arındırıp müslüman olmalarına vesile olmalarıdır. Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr, Es'ad b. Zürâre'nin Mus'ab b. Umeyr'i kendi mahallelerine getirdiğini ve çevrelerine bazı Medinelilerin toplandığını işitince Sa'd b. Muâz, Üseyd b. Hudayr'a şöyle dedi: “Senden rica ederim, var git şu iki şahsı buradan kov çıkar. Şu Es'ad teyzemin oğludur. O arada bulunmasaydı seni rahatsız etmek istemezdim. Onlara söyle, bizdeki huzur ve sükûnu bozmasınlar” Üseyd b. Hudayr eline mızrağını alarak onlara gitti. Es'ad b. Zürâre onu görünce Mus'ab b. Umeyr'e: “İşte bu gelen kavminin efendisidir. Sana gelmiştir ve Allah'a onun için dua et” dedi. Mus'ab b. Umeyr: “Eğer bizimle oturursa onunla konuşurum” dedi. Üseyd b. Hudayr sinirli bir şekilde onlara geldi ve önlerinde durarak: “Kavmimizden zayıf ruhlu birtakım kimseleri saptırmak için buraya niçin geldiniz? Hemen buradan çıkıp gitmeniz sizin menfaatinizedir” dedi. Mus'ab b. Umeyr, Üseyd'in sert üslubunun aksine yumuşak ve tatlı bir dille: “Biraz otursan da, sana söyleyeceğim şu sözleri dinlesen olmaz mı? Hoşuna giderse ne ala! Aksi olursa buradan hemen çıkar gideriz” dedi. Üseyd b. Hudayr:

²⁰⁵ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Sağve*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1421/2000), 1/391.

“Haklısın” dedi ve mızrağını yere batırıp oturdu. Mus’ab b. Umeyr, Üseyd b. Hudayr’ın biraz sakinleşmesi, sinirinin biraz dinmesi üzerine ona İslâm’ı izah edip anlattı ve Kur’ân-ı Kerîm’den âyetler okudu. Mus’ab b. Umeyr daha Kur’ân okumasını tamamlamamıştı ki Üseyd’in yüzünde İslâm davetini kabul ettiğini ifade eden aydınlık ve memnuniyet belirtileri belirmeye başlamıştı. Üseyd sonra: “Bu ne güzel bir sözmüş! Bu dine girmek için ne yapmak gerekir?” dedi. Onlarda cevaben: “Önce gusleder ve temizlenirsin. Aynı şekilde elbiseni de temizledikten sonra hak şahadetiyle şahadet getirirsin ve namaz kılarırsın” dediler. Üseyd denilenlerin aynısını yaptıktan sonra onlara: “Şimdi size arkamdaki kabilenin başta gelen adamını göndereceğim. Eğer onu ikna ederseniz ve o size tabi olursa kavminden kimse ona muhalif olmaz ve bütün kabile hidayet yolu girer şimdi o adamı size göndereceğim. O, Sa’d b. Muâz’dır.” dedi. Üseyd mızrağını aldı ve Sa’d b. Muâz ve kabilesinin toplandığı yere geri gitti. Sa’d b. Muâz, geri gelen Üseyd’i görünce şöyle dedi: “Vallahi Üseyd gittiği yüzden farklı bir yüzle geri döndü” dedi. Sa’d ona: “Ne yaptın?” dedi. Üseyd onların yanına gelince şöyle bir hikâye uydurdu: “O iki adamla konuştum. Vallahi o iki adamdan bir kötülüğün geleceğini görmedim. Kendisine ve etrafındakilere buradan çıkıp gitmelerini söyledim. Onlar bana diklenerek dediler ki: “Biz istediğimizi yaparız.” Bana haber verildiğine göre Benî Hârise kabilesinin mensupları, yani senin hasımların bu yeni sapıklığı kabul eden teyzenin oğlu Es’ad b. Zûrâre’yi öldürmek için harekete geçmiş durumda ancak senin onu koruman lazım” dedi. Üseyd’in böyle bir hikâye uydurmasındaki sebep Sa’d b. Muâz’ın bizzat kendisinin durumu daha net öğrenmek için Mus’ab b. Umeyr’in yanına gidip onunla konuşmasını sağlamaktı. Sa’d b. Muâz duyduklarından dolayı sinirlendi ve eline mızrağını alarak Üseyd’e: “Vallahi senin bir şeyi halledeceğin yok” dedi ve Mus’ab ve Es’ad’ın yanına gitmek üzere onların yanından ayrıldı. Sa’d onların yanına gelince onların güvenli bir şekilde oturduklarını görünce Üseyd’in kendisini Mus’ab b. Umeyr ile konuşup onu dinlemesi için böyle bir hikâye uydurduğunu anladı. Sa’d kötü sözler söyleyerek onların önünde durdu ve Es’ad b. Zûrâre’ye: “Ey Ebû Ümâme, Eğer aramızda akrabalık olmasaydı bunu benden kurtaramazdın. Kötü gördüğümüz şeyleri evlerimize mi sokmaya çalışıyorsun? dedi. Mus’ab b. Umeyr daha önce Üseyd’e dediği gibi Sa’d b. Muâz’a da: “Biraz otursan da sana söyleyeceğim şu sözleri dinlesen olmaz mı? Hoşuna giderse ne ala! Aksi olursa buradan hemen çıkar gideriz” deyince. Sa’d ona: “Haklısın” dedi. Bunun üzerine Mus’ab ona İslâm’ı anlattı ve Kur’ân’dan bazı âyetler okudu. Sa’d İslâmiyet’i kabul etmiş bir halde yanına da Üseyd b. Hudayr’ı da alarak kavminin yanı geldi ve onlara: “Ey Abdileşhel oğulları beni nasıl bilirsiniz?” dediler ki: “Sen bizim efendimizsin ve akıllımızsın” Sa’d onlara: “Şimdi beni dinleyin! Eğer hemen şimdi kadın, erkek hep birlikte Allah’a ve onun gönderdiği Resûlüne iman edip İslâm’a geçmezseniz hiçbirinizle konuşmayacağım” diyerek sert ve etkili bir şekilde

konuşmasından sonra kabilesinden kadın, erkek hep birlikte kısa bir süre zaman zarfında İslâm'ı kabul ettiler.²⁰⁶

Hız. Peygamber, etrafındaki insanların hem Allah'a itaat eden güzel kullar olmaları hem de çevrelerine fayda sağlayan bireyler haline gelmeleri için büyük bir gayret göstermiştir. Onları sadece ibadet ve ahlak açısından değil, toplumsal sorumluluklar ve ilişkilerde de örnek bireyler olarak yetiştirmek istemiştir. Bu gayretin önemli bir örneği, Mus'ab b. Umeyr'in yaşamında görölmektedir.

Mus'ab, Hız. Peygamber'i hayatının her alanında örnek almış, onun gibi insanlara şefkatle ve hikmetle yaklaşarak, İslâm'ı en güzel şekilde temsil etmeye çalışmıştır. Hız. Peygamber tarafından Medine'ye İslâm'ı tebliğ etmek için gönderilen Mus'ab, onun izinden giderek Medine halkına İslâm'ı anlatmış ve kısa sürede birçok insanın imanına vesile olmuştur. Mus'ab'ın bu başarısı, Hız. Peygamber'in sahâbesini hem bireysel ahlak hem de toplumsal sorumluluk açısından ne kadar güçlü bir şekilde yetiştirdiğinin bir göstergesidir. Onun örnekliliği, insanların İslâm'ı gönülden kabul etmelerine ve Müslüman topluluğunun genişlemesine önemli katkı sağlamıştır.

²⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2/396-399; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk ve Sılatü Târih et-Taberî*, 2/359; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (Beyan Yayınları, 2019), 1/156, 157.

SONUÇ

Çalışmanın ilk kısmında, Hz. Peygamber'e verilmiş olan tezkiye görevinin nasıl ve hangi metotlarla ifa edildiği incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ulaşılan en temel bulgu, Hz. Peygamber'in tezkiye görevini bir peygamberlik vazifesi olarak yerine getirdiği ve bu görevi ifa ederken çeşitli yöntemlere başvurduğudur. Hz. Peygamber, sergilediği güzel ahlaki davranışlar, ümmetini övmesi ve insanları şirkin, küfrün ve günahların kirinden arındırmasıyla, onların arınmasına vesile olacak ilahi emir ve yasakları tebliğ ederek tezkiye görevini gerçekleştirmiştir.

Hz. Peygamber, ümmetinin tezkiyesi için zaman zaman Allah'a dua ve niyazda bulunmuş, onlar adına Allah'tan istiğfar dilemiştir. Allah ise Peygamber'in kendisine yakarışını geri çevirmemiş ve dualara icabet edip, Hz. Peygamber'in istiğfarda bulunduğu kişileri affetmiştir. Böylece Hz. Peygamber insanlar için Allah'a dua edip, O'ndan istiğfar talep ederek insanları tezkiye etme sorumluluğunu yerine getirmiş olmaktadır.

Nasihat ve öğüt vermekte Hz. Peygamber tezkiye görevini yerine getirmede başvurduğu yöntemlerden biridir. Bu yöntemle Bu yolla Peygamber Efendimiz, hikmetli ve ikna edici sözler sarf ederek muhataplarının aklına ve kalbine hitap etmiştir. Böylece onları içinde bulundukları kötü durumlardan arındırıp, yanlış davranışlarına son vermelerini sağlamıştır.

Hz. Peygamber aynı zamanda insanlara Allah'tan aldığı vahiy doğrultusunda Allah'ın insanlardan yapmasını istediği veya insanların yapmalarını istemediği davranışları bildirerek insanları Allah'ın belirlediği kurallara uymaya çağırmıştır. İnsanların Allah'ın emir ve yasaklarına uymalarını sağlayarak da onları tezkiye etmeyi başarmıştır. Dolayısıyla hem tebliğ görevini hem de tezkiye görevini yerine getirmiştir. Bazen de kendisinin sahip olduğu teşri görevinden yardım alarak çirkin şeyleri yasaklamış ve iyi şeyleri emretmiştir. Böylece hem teşri görevini hem de tezkiye görevini ifa etmiştir.

Hz. Peygamber insanları dine ısındırmak adına onların gönlüne hoş gelecek sözler söylemiş, bazen övgülerde bulunmuş ve zaman zaman onlara hediyeler vererek onları küfür pisliğinden arındırmıştır. Öte yandan, Hz. Peygamber, bazen Müslüman olduktan sonra zor ve sıkıntılı durumlarla karşılaşan kişilerin İslâmiyet'i terk etme vesveselerine kapılmalarını engellemek için onlara yardım etmiş ve bu şekilde onların tezkiye olmalarına gayret göstermiştir.

Hz. Peygamber, rahatsız edici olaylarla karşılaştığında, Müslümanları yanlışlarından dönmeleri için kimi zaman yapıcı eleştirilerde bulunarak kimi zaman da ikaz ederek tezkiye etmiştir.

Kişiyi tezkiye etmesi için bazen tek bir bakışı ya da bir dokunuşu yetmiştir. Burada Allah'ın Hz. Peygamber'e bahsetmiş olduğu mucize özelliği tezkiye için oldukça etkin bir rol oynamıştır.

Hız. Peygamber, insanların işledikleri günahlardan arınmaları için, mallarından bir kısmını ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere zekât olarak almıştır. Buna ek olarak, günahlardan arınma ve tezkiyenin gerçekleşmesi için sadaka verilmesini de tavsiye etmiştir.

Hız. Peygamber, her ne kadar istemese de bazı büyük günahların affedilmesi için ağır cezalar uygulamak zorunda kalmıştır. Ancak burada dikkat çeken husus, bu günahları işleyen kişilerin genellikle kendi istekleriyle gelmiş olmalarıdır. Hız. Peygamber'in vereceği hüküm sonrasında günahlarının affedileceğine ve arınacaklarına kesin kanaat getirdikleri için, günahlarına karşılık kendilerine ceza uygulanmasını talep etmişlerdir. Hız. Peygamber, onları cezalandırmadan huzurundan göndermek istemişse de bu kişiler ısrarla günahlarının kefaretinin ödemek istemişlerdir. Neticede Hız. Peygamber, onlara had cezası uygulamış, ardından da tevbelerin kabul edildiğini ve günahlarının affedildiğini bildirmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Hız. Peygamber'in tezkiye görevini ifa etmesiyle insanların hayatlarında meydana gelen köklü dönüşümler ele alınmıştır. Bu süreçte öncelikle, Hız. Peygamber'in sadece belli bir topluma değil, bütün insanlığa gönderilen bir peygamber olduğu vurgulanmıştır. Bu vurgu, onun söz ve fiillerinin yalnızca kendi dönemine ve topluluğuna değil, bütün toplumlara ve zamanlara hitap eden evrensel bir rehberlik sunduğunun önemli bir göstergesidir.

Bu bölümde ilk olarak, Hız. Peygamber'in tezkiye görevinin Müslüman olmayan bireyler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Müslüman olmayanların, Hız. Peygamber'in rehberliğiyle yaşadıkları ahlaki ve manevi dönüşümler ortaya konulmuş, onun kişisel ve toplumsal tezkiyesinin bu insanlar üzerindeki etkileri aktarılmaya çalışılmıştır. Hız. Peygamber'in davranışları ve sözleri, Müslüman olmayanlar için de güçlü bir rehberlik teşkil etmiş, onların İslâm'a olan ilgisini artırmıştır.

Ardından, sahâbeye yönelik tezkiye süreci detaylandırılmış ve bu sürecin sahâbede nasıl tezahür ettiği incelenmiştir. Sahâbenin Hız. Peygamber'e duyduğu derin güven ve bağlılık, tezkiye sürecinin en önemli yansımalarından biri olarak ele alınmıştır. Sahâbe, Hız. Peygamber'in manevi rehberliğinde ahlaki ve bireysel olarak büyük bir değişim yaşamış, onun izinden giderek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde örnek birer Müslüman olmuşlardır.

Bölümün son kısmında ise, sahâbenin Hız. Peygamber'den aldıkları ilim, bilgi, ahlak ve kültürel değerleri diğer insanlara aktarma çabaları üzerinde durulmuştur. Sahâbe, Hız. Peygamber'in öğretilerini gelecek nesillere ulaştırma sorumluluğunu üstlenmiş, İslâm'ı yayma ve bu öğretileri insanlara ulaştırma noktasında büyük bir gayret göstermiştir. Böylece, Hız. Peygamber'in tezkiye görevi, sahâbenin aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşmış ve İslâm toplumu bu ahlaki ve manevi rehberlikle şekillenmiştir.

Bir diğerk ulaşılan sonuç ise, Hz. Peygamber'in tezkiye görevinin yalnızca kendisine has olmadığı, onun rehberliğı ve yetiştiriciliğı ile sahâbenin de başkalarını tezkiye etmeye gayret etmesidir. Hz. Peygamber, hayatta iken bazı sahâbeleri insanları tezkiye etmeye teşvik etmiş, onlara rehberlik ederek ve direktifler vererek nasıl tezkiye yapabileceklerini öğretmiştir. Daha sonra da bu sahâbeleri farklı bölgelere ve çevrelerindeki çeşitli ölkelere göndererek, gittikleri yerlerdeki insanları İslâm'a davet etmeleri ve onları tezkiye etmeleri için görevlendirmiştir.

Bu tezin sonucunda başka araştırmacılara tavsiye bakımından şu öneriler de bulunulabilir: Bugün Hindistan, Türkiye ve Rusya gibi dünyanın farklı bölgelerinde sahâbe kabirleri olduğunu görmekteyiz. Bu sahâbilerden kaç tanesi Hz. Peygamber'in emriyle bu ölkelere gittiler; oralarda ne gibi faaliyetler de bulundular ve bu faaliyetler ne ölçüde başarıyla sonuçlandı? Başarısızlıkla sonuçlandıysa neden başarısız oldu? Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'den sonra tezkiye metodu ve usullerinde bir değışiklik oldu mu? Olduysa bu değışiklikler ne şekilde ve nasıl oldu? Hz. Peygamber'in uyguladığı bütün metotlar sonraki dönemlerde de uygulanabildi mi? Sahâbenin insanları tezkiye etme metodu nasıl gerçekleşti? Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan Tasavvuf ve tarikatlardaki Şeyh-Mürüt ilişkisi ile Hz. Peygamber ve sahâbîleri arasındaki ilişki ne kadar birbirine benzemektedir? Bir tarikat şeyhi müritlerini veya diğerk insanları tezkiye ediyor mu? Ediyorsa hangi yöntemleri kullanıyor? Bu yöntemler Hz. Peygamber'in yöntemleri ile ne kadar uyuyor? Bunlar ve bunlara benzer birçok konuda araştırma yapılp İslâm Tarihi'nde "Tezkiye" kavramı bütün yönleriyle ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995.
- Aksöz, Tuncay. "İnsan Benliğinin Arınması". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/31 (2015), 81-101.
- Altıntaş, Ramazan. "İmâm-ı Mâtürîdî'nin Tezkiye Kavramı ve Mahiyetine Yönelik Yaklaşımı". *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. yy. Medeniyet Merkezi Konya I* (2020), 60-66.
- Bağcı, H. Musa. "Hz. Peygamber'in Görevleri (Tebliğ, Beyan, Davet, Teşri, Talim ve Tezkiye)". *Kur'an - sünnet ilişkisi: Kur'an'da risalet ve sünnet'in teşrii değeri*. ed. Bünyamin Erul. İstanbul: Kuramer Yayınları, 1. basım., 2020.
- Bayraktutar, Muammer. "Kur'an Bağlamında Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Yetkisi". *Academic Platform Journal of Islamic Research (APJIR)* 6/2 (2022), 251-276.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Meâlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997.
- Behnesi, Ahmed Fethi - Fidan, Yılmaz. "İslâm Hukukunda Şahitlerin Adalet Soruşturması: Tezkiye". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XI/3 (2011), 231-239.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Ensâbü'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Delâilü'n-Nübüvve ve Marîfetü Ahvâli Sâhibi's-Şerîa*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; Dâru'r-Reyyân, 1408/1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Kitâbü'z-Zühdü'l-Kebîr*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 1996.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *Sahîh-i Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr; Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerîm Meali Ve Tefsiri*. 5 Cilt. Erkam Yayınları, ts.

- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebü'l-Eşbâl, Hasan b. Emîn b. Mendûh ez-Züheyri. *Şerhu Kitâbü'l-İbâne min Usûlü'd-diyâne*, ts.
- Ebü'l-Leys Semerkandî, İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-Ulûm*. thk. Maḥmûd Mataracı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ecertaş, Şeyma. *Din Eğitiminin Bireyin Arınma Sürecine Etkisi (Tezkiye) İlahiyat Fakültesi Örneği*. Marmara Üniversitesi, 2020.
- Erul, Bünyamin (ed.). *Kur'an - sünnet ilişkisi: Kur'an'da risalet ve sünnet'in teşrii değeri*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 1. basım., 2020.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Fayda, Mustafa. *Allah'ın Emriyle Siyer Başlar*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.
- Haliloviç, Saffet. "İslâm'da 'Nefs' Tezkiyesinin Önemi". *Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu II* (2017), 501-516.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. Beyan Yayınları, 2019.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-. *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*. thk. Muhammed Alî Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-. *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*. thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Ḳudsî, 1414/1994.
- İbn Abdilberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1413/1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvad. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *Cevâmiu's-Sîre*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sahîh*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekka vd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2012.

- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *es-Sîre*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1407/1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1975.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisanü'l-Arab*. thk. Muhammed Abdülvehhab - Muhammed es-Sadık el-Ubeydi. 17 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1968.
- İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*. thk. İbrahim Muhammed Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Sıfatü's-Safve*. thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1421/2000.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-Ğâbe fî Marifeti's-Sahâbe*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989.
- İmam Mâlik, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Malik b. Enes. *el-Muvatta*. Kahire: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1951.
- Kelkit, Ömer Arif. *Kur'ân'da tezkiye*. Ankara Üniversitesi, Thesis, 1999.
- Kılıç, Sibel. *Din Eğitiminde Kur'ân'a Göre Tezkiye Kavramı*. Marmara Üniversitesi, 2019.
- Kılınçlı, Sami. "Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın Gönderiliş Gayelerinden Biri Olarak Tezkiye". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* V/2 (2021), 604-633.
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî. *İmtâu'l-Esmâ*. thk. Muhammed Abdulhamîd en-Nemîsî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

- Merginani, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*. thk. Muhammed Muhammed Tamir - Hafız Aşur Hafız. 4 Cilt. Kahire: Dârü's-Selam, 2000.
- Mustafa, Halid. *Şa'râvî'nin Nefis Tezkiyesi ile İlgili Görüşleri*. Çukurova Üniversitesi, Thesis, 2019.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-. *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadisi's-Serîf*. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1388/1968.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsır. 8 Cilt. Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc; Dâru Tavkî'n-Necât, 1433.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasen Abdülmünîm. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Sarıcık, Murat. "Ebû Mahzûre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Savaş, Bayram. *Mekke'nin Fethinde Demi Heder Edilenler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Semhudi, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed. *Vefaü'l-vefa bi ahbari dari'l-Mustafa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Şener, Mehmet. "Hayvan (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/92-98. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mucemü'l-Kebîr*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mucemü'l-'Evsat*. thk. Târik b. İvadullâh b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk ve Sılatü Târîh et-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-. *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, ts.

- Uludağ, Süleyman. “Tasfiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ünver, Mustafa. “Kur’ân’ın Tezkiye Prensibine Bir Bakış”. *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* I/1-2 (2006), 96-104.
- Vahidi, Ebû'l-Hasan Ali b Ahmed b Muhammed en-Nisaburi. *Esbabü'n-nüzul*. Kahire: Matbaatu Hindiyye, 1897.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b Ömer b Vakıd el-Eslemi. *el-Megâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1966.
- Yıldırım, Muhammed Emin. *Görev ve Yetkileri Açısından Hz. Peygamber*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1405/1985.